

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 821.135.1.09(092)(043.2)

COPCEA FLORIAN

IDEEA EUROPEANĂ ÎN OPERA LUI
MIHAI EMINESCU

Specialitatea: 622.01 – Literatura română

Teză de doctorat în filologie

Conducător științific:

Cimpoi Mihai, acad., prof. univ.

Autorul:

Chișinău, 2017

© Copcea Florian, 2017

CUPRINS

ADNOTARE (în română, rusă și engleză).....	4
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE.....	8
1. MODELAREA INTELECTUAL- EUROPEANĂ A LUI MIHAI EMINESCU.....	16
1.1. Personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea lui Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu și Tudor Vianu.....	16
1.2. Identitate națională – valoare europeană și universală.....	30
1.3. Modele intelectuale și lirice – repere ale logosului eminescian.....	36
1.4. Dilemele eminescologilor contemporani.....	44
1.5. Concluzii la Capitolul 1	47
2. IDEEA EUROPEANĂ– IDEE-CHEIE ÎN DISCURSUL EMINESCIAN.....	49
2.1. Conștiința europenității exprimată în lirica eminesciană.....	49
2.2. „Ideea europeană” sub formă instituționalizată de „Liga Spirituală Europeană”.....	58
2.3. Mari personalități istorice ca embleme ale europenității (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza).....	64
2.4. Românism și europenism cultural (Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Cantemir și Școala Ardeleană).....	72
2.5. Concluzii la Capitolul 2.....	86
3. IDEEA EUROPEANĂ – AXĂ A PERSONALITĂȚII LUI EMINESCU.....	88
3.1. Eminescu: Ideea europeană și unitatea culturii universale.....	88
3.2. Traducerile privite din perspectiva „Ideii europene”. Transpuneri în limbile străine.....	95
3.3. Eminescu în oglinzile eminescologiei europene.....	112
3.4. Cultura ca Text și Macrotext.....	124
3.5. Concluzii la Capitolul 3.....	128
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	131
BIBLIOGRAFIE.....	134
ANEXĂ	140
DECLARAȚIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	144
CURRICULUM VITAE	145

ADNOTARE

Florian Copcea: Ideea Europeană în opera lui Mihai Eminescu, teză de doctor în filologie, Chișinău, 2016.

Structura tezei: introducere, trei capitole cu concluzii, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 117 surse, 126 pagini de text de bază, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul autorului.

Rezultatele tezei au fost reflectate în 19 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: ideea europeană, europenism, universalism, integrare culturală, dialog valoric, personalitate europeană

Domeniu de studiu: Literatura română.

Scopul lucrării constă în necesitatea evaluării publicisticii lui Mihai Eminescu în legătură cu poezia și celelalte domenii ale scrisului său, punând în evidență propunerile sale privind constituirea unor organisme care să armonizeze interesele naționale cu cele general-europene.

Obiectivele investigației:

- Constatarea existenței unei conștiințe europene în publicistica lui M. Eminescu;
- Deducerea actualității „ideii europene”, în raport cu procesele integraționiste de astăzi;
- Evidențierea constituirii unității moderne printr-un conglomerat de state moderne ținând cont de valorile comune și de principiul goethean și eminescian *Weltliteratur*;
- Demonstrarea susținerii ideii europocentrismului în creația și activitatea marilor personalități românești;
- Relevarea proceselor europenizării demonstrate de modul în care regionalismul „binelui comun al fiecărei națiuni” s-a armonizat cu interesele general-europene;
- Investigarea impactului spiritului european eminescian asupra unor personalități din anturajul contemporan al poetului;
- Receptarea operei eminesciene în context continental datorată europenității personalității sale.

Noutatea științifică și originalitatea lucrării rezidă în valorizarea operei lui Eminescu căruia românii îi datorează paternitatea *ideii europene* privită prin prisma interesului național și al dialogului valoric care, împreună, contribuie la formarea unui „concert al tuturor popoarelor europene”. Originalitatea studiului consistă în urmărirea descifrării și interpretării celor mai importante momente din istoria românilor la a căror realizare au contribuit personalități de marcă, astfel încât să accentuăm preocupările în acest context ale lui Mihai Eminescu, care deține pionieratul în privința emergenței unui nou tip de unitate la nivel european.

Problema științifică se poate soluționa în baza noii perspective de interpretare a operei eminesciene, realizată prin prisma *ideii europene*, care l-a preocupat obsesiv pe Eminescu în publicistică, dar și în întreaga sa creație literară, fapt care a contribuit la recondiționarea viziunii lui Mihai Eminescu asupra europenizării și universalității culturii române și relevarea vocației europenității, reconstituind modalitatea de concepere a Europei ca *organism* sub semnul unității culturale și evaluând actualitatea ei prin interpretarea atât a contextului socio-politic și cultural în care este gândită, cât și prin trecerea în revistă a altor puncte de vedere privind integrarea europeană și „asigurarea unui mers normal al dezvoltării naționale” în cadrul ei.

Importanța teoretică și practică rezidă în reactualizarea și valorizarea operei eminesciene prin analiza interpretativă și comparativ-contrastivă a unor repere naționale și europene. Urmărindu-se evoluția sa intelectual-europeană, a fost demonstrată europenitatea și universalitatea modelelor intelectuale urmate de Eminescu. Prin receptarea personalității eminesciene în perspectivă europeană și universală a fost dezvăluită identitate europeană a poporului român.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele tezei au fost implementate în cadrul proiectului *Congresul mondial al eminescologilor*, edițiile I-V, 2012-2016, Institutul de Filologie al AȘM, și la redactarea comunicărilor științifice prezentate în cadrul unor colocvii /conferințe internaționale și naționale.

АННОТАЦИЯ

Копчя, Флориан: Европейская идея в творчестве Михая Еминеску, диссертация на звание доктора филологии; Кишинёв, 2016.

Структура работы: введение, три главы с выводами, общие выводы и рекомендации, библиография из 117 наименований, 133 основных страниц, декларация об ответственности, CV автора.

Результаты диссертации были освещены в 20 научных работах.

Ключевые слова: европейская идея, европейская универсальность, культурная интеграция, диалог ценностей, европейская личность.

Область исследования: Румынская литература

Цель работы: состоит в показе необходимости изучения публицистики Еминеску в соотношении с поэзией и других областей его творчества, выявить его предложения касающихся создания некоторых организмов которые бы гармонизировали национальные и общеевропейские интересы.

Задачи исследования состоят в следующем:

1. Констатация существования европейского сознания в публицистике Еминеску;
2. Выявление актуальности «Европейской идеи» в соотношении с сегодняшними процессами интеграции;
3. Показ целесообразности создания совершенного единства посредством группы государств, исходя из обеих ценностей и принципа *Weltliteratur*, о котором говорили Гёте и Еминеску;
4. Выявление идеи Европоцентризма в творчестве и деятельности выдающихся румынских личностей;
5. Определение процессов европейской интеграции в соотношении с региональным мировоззрением основанное на «общее достояние каждой нации», которая не исключает признание общеевропейских ценностей;
6. Определение импакта европейского мировоззрения Еминеску на некоторых его современников;
7. Восприятие творчества Еминеску в европейском контексте благодаря его европейской личности.

Научная новизна и оригинальность работы состоит в исследовании творчества Еминеску сквозь призмы *европейской идеи*, которая пристально интересовала его в публицистике и во всём его литературном творчестве. Это определило его воззрения касающиеся европейского и универсального характера румынской культуры и его взгляд на Европу как на целостный организм основанном на единстве культур. Такого рода идея имела исходным пунктом социальный и политический контекст, а также европейская интеграция и нормальное развитие нации в её рамках.

Разработанная научная проблема представляет собой новую перспективу в интерпретации произведений Эминеску сквозь призму *европейской идеи*, которая постоянно присутствовала не только в его публицистике, но и во всем литературном творчестве, что способствовало выявлению взглядов поэта на европеизацию и универсализацию румынской культуры и выделению ее принадлежности к европейству с определением Европы как *организма* под знаком культурного единства и оценки ее актуальности путем интерпретации как в социально-политическом и культурном контексте, в котором она была задумана, так и в освещении в журналистике новых взглядов на европейскую интеграцию и обеспечение нормального хода национального развития в ее рамках.

Теоретическая и практическая значимость работы состоит в реактуализации и исследовании творчества Еминеску посредством сравнительного анализа его национальных и европейских характеристик. Европейская идентичность румынского народа можно определить с помощью творчества личности Еминеску, которая основывается на интеллектуальные европейские модели.

Внедрение научных результатов: результаты диссертации были использованы в рамках сообщений представленных на Всемирном конгрессе Еминесковедов (с 2012 по 2016 годам) и в рамках нескольких международных научных конференций.

ANNOTATION

Florian Copcea: The European Idea in the works of Mihai Eminescu, PhD thesis in Philology, Chisinau, 2016.

Thesis structure: introduction, 3 chapters each with conclusions, general conclusions and recommendations, bibliography of 117 sources, 133 pages of basic text, the declaration of assuming responsibility, the author's CV.

Thesis result: were reflected in 20 scientific papers.

Key-words: European idea, europenism, universalism, cultural integration, quality dialogue, European personality

Field of study: Romanian literature

The aim of the thesis: consists in the need to appreciate Eminescu's works in the field of journalism in relation to his poetry, and other areas of his writing, highlighting his proposals to form organisms capable to unify national interests with the intrests of Europe in general.

Objectives of the research are the following:

1. To determine the existence of a European conscience in M. Eminescu's journalistic works;
2. To deduce the actuality of the „european idea”, in relation to the integrationist processes occuring nowadays;
3. To accentuate the formation of a modern union through a conglomerate of modern states taking into consideration the common values and the goethean and eminescian principle of *Weltliteratur*;
4. To signalize the idea of epocentrism in the works and in the activity of influential Romanian personalities;
5. To reaveal the process of europenisation by demonstrating the way the regional idea of the “common good of the nations” has blended with general-european processes;
6. The perception of Eminescu's European spirit and its impact on the personalities contemporary with him;
7. To reveal the way Eminescu, a European personality, is perceived in the continental context.

The scientific novelty and originality resides in the valorization of Eminescu's works, in which the Romanian European idea originated, in terms of our national interests and quality dialogue nowadays which, altogether, subserve the formation of “a concerto of all European nations”. The originality of this study consists in its goal to unriddle and to construe the most important moments in the Romanian history which had been possible thanks to remarkable Romanian personalities. We will emphasize, in this context, Mihai Eminescu's concern with this subject, as he pioneered the emergence of a new type of unity on European level.

The scientific problem that was solved consists in the new perspective of interpretation of Eminescu's work, in terms of the European idea, which was the main concern not only in his journalistic activity, but in all of his works. This fact made him bring about his opinion about europenisation and universalization of Romanian culture and his view of Europe as a whole based on the unity of cultures. The actuality of this subject is revealed through interpreting its emergence in social, political and cultural contexts and by passing in review differet points of view on European integration and on “the assurance of a normal national development” of the integrated states.

Theoretical and practical value of the thesis consists in the actualization and valorization of the works of Eminescu through interpretative, comparative-contrastive analysis. Keeping the trace of his European-intelectual evolution, it was proved that the Eminescu's intellectual models were supporting the idea of europenisation and universalisation. Eminescu's personality, analysed in the European and universal perspective, proved the European identity of the Romanian nation.

Implementation of research results: The thesis results were implemented within the project “The World Congres of Eminescologists”, I-V editions, 2012-2016, at The Philology Institute of ASM; and, also, within scientific communications presented within international and national colloquies/conferences.

LISTA ABREVIERILOR

ms. – manuscris

Ed – Editura

n.n – nota noastră

f.f. – foi

v – vezi

d-lui – domnului

p. – pagină

vs. – versus

ș.a. – și alții

ș.a.m.d. – și așa mai departe

INTRODUCERE

Actualitatea temei investigate. Publicistica lui Mihai Eminescu, genială, asemenea operei sale lirice, a cunoscut o sinusoidă a receptării, determinată, evident, atât de circumstanțele istorice, cât și de orientările ideologice și paradigmatică ale societății românești. Subapreciată în epocă, aceasta fiind considerată drept ficțiune discursivistă, publicistica lui Eminescu nu este inferioară poeziei. În cumpăna evaluativă *poetul* apărea permanent mai sus cu o treaptă decât *gazetarul*, lucru care a făcut de neacceptat convergența poeziei și a jurnalisticii.

O frână în calea receptării a constituit-o și valorificarea *fragmentară* a operei publicistice, ea apărând doar în sumare culegeri tematice. Înserarea tuturor textelor publicistice eminesciene, într-o ediție de *Opere*, apărută la Chișinău în 8 volume, precum și în câteva volume selective, a impus – în actul exegetic – o nouă grilă: cea a *unității organice* a creației eminesciene. Poezia, proza, dramaturgia (deși rămasă în proiecte), publicistica și însemnările manuscrise, adunate sub genericul *Fragmentarium*, constituie un univers organic, holomeric, în care orice parte reflectă întregul. În fiecare din textele sale Eminescu gândește și rostește *Ființa*. Aspecte esențiale ale publicisticii eminesciene sunt analizate de George Călinescu în monumentală sa exegeză în cinci volume. După 1990 în atenția exegeților intră cu predilecție textele privind sociologia, economia, religia, istoria, socialismul, „psihologia etnică”, care au dezvăluit, toate la un loc, mecanismele retorice ale unui spirit vizionar.

Printre complexe teme și motive asupra cărora s-a oprit Mihai Eminescu în publicistică se află și *ideea europeană*. Încă din 1870, când comentează un articol apărut în ziarul ceh *Politik*, ideea europeană apare ca o soluție radicală de armonizare a intereselor speciale, adică naționale, și a intereselor general europene. Europa este, în viziunea poetului, un „organism” articulat sub semnul unității, pus în evidență de unul dintre curentele cele mai importante ale culturii universale – romantismul. Plecând de la premiza că „adevăratul progres nu se poate opera decât conservând”, Mihai Eminescu urmează, pragmatic, mersul firesc al istoriei și concepe Europa, cum observă Mihai Cimpoi, [7, p. 89] ca „model de alcătuire organicistă” în care „palpită viu” și, spre deosebire de restul lumii, „pare capabilă de a trăi continuu”, în măsură „de a întreprinde și întreține comunicațiunea cu toată lumea și din punctul acesta de vedere ea e situată în mijlocul lumii întregi” [52 p. 160]. Pentru el contactul cu civilizația europeană nu trebuie să ducă la disoluția fondului cultural autohton.

Eminescu a criticat cu vehemență accesul în țară a capitalurilor apusene și a militat pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației obligată să activeze în instituțiile „de import” acceptate de guvernele aflate temporar la putere. El avertiza cu ironie, nonșalant: „Teoriile

acestea nu sunt lipsite de oarecare măreție și de o manieră de a privi istoria universului, într-un mod specific slav. În orice caz, ni se pare ciudat, cum noi, românii care trăim lângă Dunăre suntem cu totul confundați în ideile Occidentului, pe când, din toate părțile împrejurărilor, pulsează o viață istorică, care în dispoziția ei generală se deosebește atât de mult de istoria Occidentului. Câteodată ar trebui cel puțin să ni se pară că suntem o muchie de despărțire între cele două lumi cu totul deosebite și că este interesul nostru de a cunoaște amândouă lumile acestea” [53, p. 133].

Eminescu abordează frontal chestiunea cu articolul din *Timpul – Înființarea unei mitropolii*: „Noi, poporul latin de confesiune ortodoxă, suntem în realitate elementul menit a încheia lanțul dintre Apus și Răsărit; aceasta o simțim noi înșine, se simte în mare parte de opinia publică europeană, aceasta o voim și, dacă dinastia va împărtăși direcția de mișcare a poporului românesc, o vom și face” [53, p. 648]. Mihai Eminescu a fost tot timpul convins că „aspirațiunile noastre, care ne leagă de Occident și pe care sperăm a le vedea întrupate”, reprezintă idealul românilor de regenerare a ființei, drept pentru care sugerează necesitatea unei resurecții spirituale. În plan substanțial aceste considerațiuni au fost decisive în alegerea temei noastre.

În publicistica lui Mihai Eminescu jurnalismul se întâlnește cu poezia, iar vizionarismul coabitează cu discursivismul. De altminteri, dezvoltarea națiunii reprezintă pentru Eminescu șansa angajării „în concertul popoarelor europene”. Adrian Dinu Rachieru în *Eminescu după Eminescu* [102, p. 89], atrăgea atenția asupra lucidității lui Eminescu („vizionar și criticist”) aflat în ipostaza de a se identifica („în freamătul vieții naționale”) cu ființa națională și a acționa pentru ca poporul „secetos de viață proprie” să acceadă, neîngrădit, la puterea de creație, recuperând „simțul istoric”. Multe pagini din manuscrise ne dezvăluie sfera preocupărilor sale multiple: filozofia, știința, istoria și politologia, fapt ce l-a determinat pe Constantin Noica să-l declare „un uomo universale”. Manuscrisele lui Eminescu confirmă, indiscutabil, valorizarea lecturilor din diverse lucrări în multe din textele sale publicistice.

Valorificarea publicisticii lui Eminescu s-a făcut în special după 1989 prin publicarea integrală a textelor în ediția Perpessicius, ediția Vatamaniuc în 11 volume 2011 [67-77], ediția Cimpoi de la Chișinău, prin elaborarea unor studii privind tematica lor tabuizată („ceștiunea Basarabiei”, religia, „naționalismul”, capitalismul/socialismul, problemele românilor de pretutindeni), datorate lui T. Nedelcea, A.D. Rachieru, Th. Codreanu, V. Crăciun, prin editarea unor exegeze privind arta retorică (Monica Spiridon), preocupările sociologice (I. Bădescu, I. Stanomir, S. Pleșca).

S-a insistat în mod sistematizat asupra problematicei generale abordate de Eminescu și asupra unor aspecte particulare ce țin de realitățile politice, economice ale epocii, de sfera

culturii, învățământului, justiției. S-a impus în mod firesc conceperea *unității organice* a operei eminesciene, indiferent de genul abordat.

Ideea europeană, care l-a preocupat obsesiv în articolele din *Timpul* și în cronicile culturale din *Curierul de Iași*, a fost sumar abordată în eminescologia de azi. Importanța ei a fost semnalată de Mihai Cimpoi într-un subcapitol aparte din volumul *Europa, sarea Terrei*. Deși în unele studii s-au făcut referințe dese la personalitatea europeană a lui Eminescu și la vocația europenității pe care a avut-o în mod evident, la marile figuri europene care au intrat în aria lui vastă de cuprindere enciclopedică, unele cu un rol formator precum Shakespeare, Schopenhauer, Goethe, romanticii germani cu care a avut afinități elective, conceptul eminescian de *idee europeană* nu s-a bucurat de cercetări ample, cu aspect monografic. Modul în care o înțelege el în contextul conceperii Europei ca *organism*, sub semnul unității culturale (în sensul lui Noica: drept *Unu Multiplu*) e legat firește de personalitatea sa europeană, de care a vorbit Maiorescu. Avem deplina convingere că ea merită o mai mare atenție din partea eminescologilor, dat fiind și *actualitatea* pe care o impune azi, în cadrul proceselor integraționiste europene și mondiale. Pornind anume de la tratarea încă sporadică, sumară, nesistematică, ne-am ales pentru investigație acest aspect tematic al publicisticii lui Eminescu.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul lucrării este determinat de necesitatea evaluării publicisticii în legătură cu poezia și celelalte domenii ale scrisului său. Se cer puse în evidență propunerile sale privind constituirea unor organisme care să armonizeze interesele naționale cu cele general-europene. Activitatea publicistică a lui M. Eminescu accentuează faptul că „ideea europeană” a fost gândită mai întâi ca idee românească, adevăr care își găsește justificarea în contextul actual al proceselor de integrare europeană.

Obiectivele lucrării constau în:

- Constatarea existenței unei conștiințe europene în publicistica lui M. Eminescu;
- Deducerea actualității „ideii europene”, în raport cu procesele integraționiste de astăzi;
- Evidențierea constituirii unității moderne printr-un conglomerat de state moderne ținând cont de valorile comune și de principiul goethean și eminescian *Weltliteratur*;
- Demonstrarea susținerii ideii europocentrismului în creația și activitatea marilor personalități românești;
- Relevarea proceselor europenizării demonstrate de modul în care regionalismul „binelui comun al fiecărei națiuni” s-a armonizat cu interesele general-europene;
- Investigarea impactului spiritului european eminescian asupra unor personalități din anturajul contemporan al poetului;

- Receptarea operei eminesciene în context continental datorată europenității personalității sale.

Noutatea și originalitatea științifică. Lucrarea urmărește să susțină paternitatea ideii europene gândită de marele „om al timpului modern” care a fost M. Eminescu. Deoarece *ideea europeană* a fost sumar abordată în literatura română. Exegeții operei eminesciene au comentat laconic în lucrările lor demersul jurnalistic al lui Eminescu de a integra țările române în Europa, s-a impus analiza sub aspect sistemic a acestui proces prin raportare la problemele actuale. Am urmărit în demersul nostru demonstrarea ideii că un teritoriu național, oricare ar fi el, este, în concepția lui M. Eminescu, centrul continentului în aparență utopic de multiculturalitate și de multilingvism. Lucrarea ține cont de următoarele direcții actuale de orientare în interpretarea și analiza priorităților europene la care se referă Eminescu și alte personalități ale culturii românești: valorificarea în context național a culturii europene; raportarea valorilor naționale la cele europene și universale; proiectarea ideilor lui Eminescu în „oglinzile eminescologiei europene”; sincronizarea gândirii eminesciene cu gândirea europeană; raportarea la actualitate a „ideii europene” concepută de Eminescu; complexe „geniului latin” vs. proeuropenismul românesc; descrierea în discursul eminescian a antimodelor Orientului și Occidentului; deschiderea spre universalitate a „adevăratului spirit al poporului”.

Originalitatea lucrării rezidă în valorizarea operei lui Eminescu căruia românii îi datorează paternitatea *ideii europene* privită prin prisma interesului național și al dialogului valoric care, împreună, contribuie la formarea unui „concert al tuturor popoarelor europene”. Valoarea studiului consistă în urmărirea descifrării și interpretării celor mai importante momente din istoria românilor la a căror realizare au contribuit personalități de marcă, astfel încât să accentuăm preocupările în acest context ale lui Mihai Eminescu, care deține pionieratul în privința emergenței unui nou tip de unitate la nivel european.

Problema științifică se poate soluționa în baza noii perspective de interpretare a operei eminesciene, realizată prin prisma *ideii europene*, care l-a preocupat obsesiv pe Eminescu în publicistică, dar și în întreaga sa creație literară, fapt care a contribuit la recondiționarea viziunii lui Mihai Eminescu asupra europenizării și universalității culturii române și relevarea vocației europenității, reconstituind modalitatea de concepere a Europei ca *organism* sub semnul unității culturale și evaluând actualitatea ei prin interpretarea atât a contextului socio-politic și cultural în care este gândită, cât și prin trecerea în revistă a altor puncte de vedere privind integrarea europeană și „asigurarea unui mers normal al dezvoltării naționale” în cadrul ei.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Am constatat că conștiința europeană a lui Eminescu s-a manifestat nu doar în impactul cu romantismul german și cu marile personalități ale culturii, ci și în conceperea Europei ca „organism” unitar.

2. Am dedus că procesele integraționiste de astăzi confirmă actualitatea „ideii europene” eminesciene.

3. Am evidențiat faptul că în publicistica lui Eminescu Europa s-a impus ca un conglomerat de state moderne ce se constituie ca unitate în temeiul valorilor culturale comune conform principiului goethean și eminescian *Weltliteratur*.

4. Am demonstrat, parcurgând istoria receptării *ideii europene*, că ea fost împărtășită de marile personalități ale culturii românești, care s-au dovedit a fi „europocentriste”.

5. Am remarcat faptul că procesele europenizării au demonstrat armonizarea regionalismului al „binelui comun al fiecărei națiuni” cu interesele general-europene.

6. Am relevat faptul că asupra spiritului european eminescian au avut un impact deosebit contemporanii săi – junimiști, precum Maiorescu, Alecsandri.

7. Am dedus că receptarea operei eminesciene în context european s-a făcut și în temeiul europenității sale.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării constă în modul în care M. Eminescu înțelege „ideea europeană”, în analiza contextului socio-politic și cultural în care este gândită și în trecerea în revistă a altor puncte de vedere privind integrarea europeană și „asigurarea unui mers normal al dezvoltării naționale” în cadrul ei. Lucrarea poate deveni un reper pentru studiul operei și personalității lui Mihai Eminescu în cadrul învățământului preuniversitar și universitar. De asemenea, ea va mijloci accesul tuturor categoriilor de persoane interesate de studierea literaturii române în context european și va actualiza punctele de vedere ale unor importante personalități românești dinainte și de după Eminescu în ceea ce privește construcția europeană. O țintă deosebită a cercetării noastre este demonstrarea influențelor europene asupra culturii naționale și armonizarea raporturilor dintre acestea. Prioritar devine și modul în care paradigma europeană de sorginte românească este receptată dincolo de „colectivitatea puterilor europene”. Rezultatele cercetărilor vor fi utile la elaborarea programelor școlare, a cursurilor liceale și universitare, în valorificarea operei poetului Mihai Eminescu și a altor personalități ale culturii românești; ca bază în inițierea și formarea unor proiecte de cercetare a „marelui poet național și universal” în spațiul Uniunii Europene, precum și la promovarea valorilor literare din Republica Moldova și România.

Aprobarea rezultatelor tezei. Rezultatele cercetării sunt reflectate în: 11 monografii nerecenzate, peste 40 de articole în reviste de cultură și specialitate: *Philologia, Europa, Lumina*,

Curtea de la Argeș, Amfitrion, Metaliteratura, Analele Universității „Ion Creangă”, precum și în volume și culegeri de articole științifice apărute în Republica Moldova, Serbia, România: în textele comunicărilor la 16 foruri științifice internaționale (între care: *Contemporaneitatea lui Eminescu* – Suceava, Drobeta Turnu Severin, (1990 – 2011), *Românită și latinătate în U.E.* – Craiova, 2009 – 2010; *Filologia modernă. Realizări și perspective în context contemporan*, Chișinău, 2011; *Literatura română din Banat*, 2011 și 2012, *Oameni de seamă ai Banatului*, edițiile 2008, 2009, 2010, 2012, *Memorialul Radu Flora*, edițiile 2009 și 2011 din Republica Serbia; Simpozion „Mihai Eminescu”, Serbia, 1990 – 2011; în lecturi publice pe care le susțin în cadrul unor programe ale Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, Uniunii Scriitorilor din România, Asociației Scriitorilor din Voivodina, Serbia, și ale Societății Scriitorilor Danubieni.

Suportul metodologic și teoretico-științific. Adevărate surse de referință ne-au servit fundamentalele exegeze ce aparțin lui T. Maiorescu, Călinescu, T. Vianu, C. Noica, eminescologilor-editori Perpessicius, D. Vatamaniuc, D. Murărașu, M. Cimpoi. Un real sprijin metodologic și teoretico-științific l-am avut în studiile fundamentale ce s-au făcut despre publicistica eminesciană, semnate de Ilie Bădescu, Tudor Nedelcea, Adrian-Dinu Rachieru, Theodor Codreanu, Monica Spiridon, Caius Dragomir, Ion Stanomir, Victor Crăciun. Am luat în considerație mai multe lucrări aparținând unor sociologi și filosofi ai culturii străini (Gellner, Keysserling) și români (A. Marga, V. Nemoianu). Consultarea lor ne-a oferit posibilitatea de a raporta „ideea europeană”, drept idee românească și eminesciană la procesele integraționiste care au loc astăzi pe continent și în lume. La investigarea acestui aspect al publicisticii lui Eminescu un nou unghi hermeneutic ne-au oferit materialele *Congresului Mondial al Eminescologilor* (ediția a IV-a), care a avut loc la Chișinău în septembrie 2015 și au dezbătut tema unității culturii universale în reprezentarea lui Eminescu.

Reperetele epistemologice utilizate în cercetare sunt studiile semnate de: G. Ibrăileanu, Vladimir Streinu, Eugen Simion, Rosa del Conte, Allain Guillerrou, Svetlana Paleologu-Matta, Marco Cugno, Constantin Ciopraga, Mihai Drăgan, Ion Dur, Emil Manu, Eugen Negrici, N. Georgescu, George Munteanu, Ion Rotaru, Dumitru Murărașu.

Metodologia cercetării științifice. În prezentarea abordării temei în eminescologia de până acum (capitolul I) am aplicat metoda de cercetare istorico-literară. Pe criteriul metodologic analitico-sintetic a fost axată trecerea în revistă a lucrărilor concrete ale celor mai importanți eminescologi (Maiorescu, Călinescu, Ibrăileanu, Perpessicius, Vianu, Vl. Streinu): în special în subcapitolele 1.1, 1.3 și 1.4. Comparatismul l-am valorificat în raportarea discursului eminescian, care are drept axă *Ideea Europeană*, la contextul european (subcapitolele 2.1, 2.4;

3.1). La analiza textuală am recurs în subcapitolele care privesc mai cu seamă transpunerile liricii eminesciene în limbile străine (subcapitolul 3.2). În capitolul 3 (subcapitolele 3.3, 3.4) am beneficiat de criteriile metodologice pe care mi l-au pus la îndemână noile paradigme din domeniul ontologiei, axiologiei și gnoseologiei.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea este structurată în trei capitole, precedate de o introducere și încheiate cu concluzii și recomandări, la care se asociază bibliografia studiilor și articolele ce au constituit obiectivele cercetării, capitolele încheiate cu concluzii, sintetizate, în final, cu concluzii generale. Lucrarea are ca suport teoretic și practic evaluarea operei și personalității lui Eminescu prin prisma ideii europene pe care a abordat-o frecvent în publicistică și în creația literară propriu-zisă.

Introducerea formulează scopul și obiectivele cercetării, argumentează importanța științifică, noutatea și actualitatea cercetării efectuate, făcând referințe și la modul practic și teoretic în care ea poate fi aplicată.

Capitolul I, conține patru subdiviziuni: prima relevă personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea unor mari critici români, care au fost preocupați de studiul creației sale în prima perioadă a postumității sale – Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu și Tudor Vianu. Este accentuat aspectul fundamental al lucrărilor acestor critici și anume impunerea curentului eminescian în întreg spațiu cultural românesc, precum și a personalității europene a lui Eminescu, fapt remarcat încă în articolul lui T. Maiorescu *Eminescu și poeziile lui*, publicat în chiar anul morții poetului. Cea de-a doua subdiviziune este fundamentată pe părerea lui G. Călinescu, conform căreia orice mare poet reprezentativ pentru spiritualitatea și concepția despre lume a unui popor are valoare națională conexasă cu o valoare universală. A treia subdiviziune se referă, în linii mari, la modelele intelectuale și lirice care au stat la baza formării personalității lui Eminescu. Subdiviziunea a patra trece în revistă dilemele eminescologilor contemporani.

Capitolul al II-lea abordează o idee-cheie a discursului publicistic eminescian și anume ideea europeană, care apare prima dată într-un articol din 1870, dezvoltată, de asemenea, în patru subdiviziuni, care au ca obiectiv conștiința europenității exprimată în lirica eminesciană, formularea de către poet a ideii europene pe care el a conceput-o în formă instituționalizată de „Ligă Spirituală Europeană”, faptul marcării formative a personalității eminesciene de marile figuri emblematice ale europenității (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza), românismul și europenismul cultural reprezentat de Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Cantemir și Școala Ardeleană. Toate aceste patru subdiviziuni au ca scop demonstrarea interconexiunii

realizată între românismul și europenismul culturii naționale, a cărei sinteză superioară a realizat-o însuși Eminescu.

Capitolul al III-lea conține o privire sintetică asupra personalității lui Eminescu în perspectivă europeană și universală. Subdiviziunea întâi e consacrată unui aspect mai puțin studiat al publicisticii eminesciene: unitatea culturii universale de care s-a preocupat el atât în cronicile dramatice pe care le-a publicat în *Curierul de Iași* la începutul activității sale gazetărești, cât și în mai multe articole pe care le-a publicat în *Timpul*. Este un aspect care constituie noutatea tezei noastre, fiindcă în eminescologie s-a vorbit mai mult despre naționalismul lui Eminescu. Am conferențiat despre acest punct de vedere a lui Eminescu, similar noțiunii *Weltliteratur* a lui Goethe, în cadrul Congresului Mondial al Emnescologilor din 2015, consacrat în mod prioritar acestei teme. Se subliniază faptul că Eminescu a găsit un fond general-uman în dramaturgia universală și în opera unui șir întreg de scriitori, care reprezintă Antichitatea, Evul Mediu și Epoca Modernă. Cea de-a doua subdiviziune analizează opera de traducere a lui Eminescu în mai multe limbi străine din perspectiva „Ideii europene”. Menționând apariția transpunerilor în 85 de limbi străine, ne-am referit la importanța valorii artistice a acestora și la angajarea unor mari poeți, precum ar fi Rafael Alberti, Ivan Krasko, Anna Ahmatova, Elizabeta Bagreana. Cea de-a treia subdiviziune prezintă o panoramă a studiilor emnescologice care au apărut în diferite țări (India, Italia, Serbia Germania, Franța, Rusia, Ucraina, Turcia ș.a.) și datorate unor importante personalități culturale care ne-au dat numeroase monografii, studii monografice, articole cu aspect comparat, prezentări în enciclopedii și dicționare literare. Cea de-a patra subdiviziune propune o abordare a operei și personalității emnesciene sub semnul unui concept care l-a preocupat și pe el: interrelația între text și macrotext.

Concluziile generale demonstrează dimensiunile personalității și operei lui Eminescu care s-au axat pe „Idea europeană”, ajutându-ne să înțelegem mai profund fenomenele integraționiste care au loc astăzi, vocația europeană a culturii românești și modalitatea în care trebuie să ne angajăm în dialogul valoric european și universal. Eminescu ne servește și-n acest context un model, fapt care ne obligă să studiem mai profund atât opera lui literară propriu-zisă, cât și publicistica sa care își dovedește și astăzi actualitatea.

Cuvinte-cheie: ideea europeană, integrarea culturală, dialog valoric, personalitate (europeană).

1. MODELAREA INTELECTUAL-EUROPEANĂ A LUI MIHAI EMINESCU

1.1. Personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea lui Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu și Tudor Vianu

Scopul cercetării noastre constă în necesitatea evaluării publicisticii lui Mihai Eminescu în legătură cu poezia și celelalte domenii ale scrisului său, punând în evidență propunerile sale privind constituirea unor organisme care să armonizeze interesele naționale cu cele general-europene.

Obiectivele investigației:

- Constatarea existenței unei conștiințe europene în publicistica lui M. Eminescu;
- Deducerea actualității „ideii europene”, în raport cu procesele integraționiste de astăzi;
- Evidențierea constituirii unității moderne printr-un conglomerat de state moderne ținând cont de valorile comune și de principiul goethean și eminescian *Weltliteratur*;
- Demonstrarea susținerii ideii europocentrismului în creația și activitatea marilor personalități românești;
- Relevarea proceselor europenizării demonstrate de modul în care regionalismul „binelui comun al fiecărei națiuni” s-a armonizat cu interesele general-europene;
- Investigarea impactului spiritului european eminescian asupra unor personalități din anturajul contemporan al poetului;
- Receptarea operei eminesciene în context continental datorată europenității personalității sale.

Analiza operei lui Eminescu, întreprinsă de marii critici români este bine cunoscută, devenind „canonică” în contextul receptării ei postume și impunându-se prin clișee didactice în învățământul preuniversitar și universitar și în eminescologia de tip tradițional „lansonian”, biografist-tematică.

Readucem aceste exegeze în contextul demonstrației noastre pentru a focaliza modul în care fiecare critic înțelege *europenitatea* operei eminesciene și a eminescianismului. Deși unitare în diversitate, acestea, prin circumscrierea unui limbaj îmbogățit cu echivalențe artistice dinamice, ele metamorfozându-se totuși în funcție de personalitatea criticului, se impune un loc comun: toți consideră orientarea europeană ca o orientare paradigmatică imperativă specifică spiritului timpului, (în sens hegelian desigur). *Europenitatea* este echivalentă cu *valoarea supremă*, *personalitatea europeană* fiind totuna cu o *personalitate de excepție*, care iasă spectaculos din cadrul cultural tradițional românesc.

Caracterul european e asigurat atât de valoarea artistică intrinsecă, de cota înaltă a acesteia, cât și de valorificarea întregii „inteligențe europene în artă, în știință, în filozofie” [83, p.335], de capacitatea – sub alt aspect – de a revoluționa gândirea românească, limba română și limbajul poetic.

În viziunea lui T. Maiorescu *europenitatea* lui Eminescu constă în însăși sincronizarea cu cultura europeană, în crearea unei osmoze între registrele retorice de amvon și cele din piața publică. Afluxurile retorice balansează între construcții lirico-imaginative și pledoarii paradigmatiche heteroclite.

În contextul abordărilor hermeneutice ale prozei jurnalistice eminesciene, lui Maiorescu îi revine meritul, sincronizat cu timpul său, de a fi decodificat sensurile contrastelor, generatoare ale unui recurs la istorie, în care prezentul devine lumea pe dos, o utopie chiar. Dispunând de o intuiție critică și un simț al valorilor ieșite din comun, T. Maiorescu a fost cel dintâi „simbol al culturii românești moderne” [83, p.335], care a văzut în Eminescu un profet, un vizionar, un fenomen în măsură să răstoarne sisteme și să dărâme modelele existente în literatura română de până atunci. Fără a minimaliza bovarismul cultural care, recunoștea, nu ridica elocința jurnalistică la nivelul celei europene, T. Maiorescu s-a pronunțat pentru revoluționarea din temelii a „formelor fără fond” și promovarea neîntârziată a valorilor naționale. Mișcarea „Junimea” avea să joace un rol deosebit în formarea vocației multor „stiliști” și „sensés” și în inițierea „minorității inteligente” în discursul despre cultură reinventat de descendenții săi. Amplul său studiu *În contra direcției de astăzi în cultura română* ilustrează polaritatea unei culturi rămasă în urmă față de „lustrul societăților străine”. Iată în ce mod propune îndepărtarea de „moștenirea culturală autohtonă”: „Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluției franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, Junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântânile științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales *României libere* o parte din lustrul societăților străine”. ”Din nenorocire, numai lustrul dinafară!” [83, p.147].

Titu Maiorescu atrage atenția asupra discrepanței care apare între cauze și efecte, între fundamentele adânci și formele superficiale ale civilizației: „Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseseră numai de efecte, dar nu pătrunseseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror pre existență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel, mărginiți într-o superficialitate

fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturii apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, științe, artă frumoasă și, mai întâi de toate, libertatea într-un stat modern. Și așa de des s-au repetat aceste iluzii juvenile, încât au produs acum o adevărată atmosferă intelectuală în societatea română, o direcție puternică, ce apucă cu tărie egală pe cei tineri și pe cei bătrâni, pe cei care se duc spre a învăța și pe cei care s-au întors spre a aplica învățătura lor” [83, p.187].

Superficialitatea cu care înțeleg tinerii procesele de modernizare a societății românești constă în faptul că ei cred că acest proces îl asigură însăși apariția unor instituții și întreprinderi noi: „Avem de toate cu îmbelșugare – își închipuiesc ei – și când îi întrebi de literatură, îți citează lista coloanelor înnegrite pe fiecare an cu litere române și numărul tipografiilor din București, și când le vorbești de știință, îți arată societățile mai mult sau mai puțin academice și programele discursurilor ținute asupra problemelor celor mai grele ale inteligenței omenești; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci și gliptoteci, îți arată expoziția artiștilor în viață și se laudă cu numărul pânzelor spânzurate pe perete; și dacă, în fine, te îndoiești de libertate, îți prezintă hârtia pe care e tipărită constituțiunea română și îți citesc discursurile și circulările ultimului ministru care s-a întâmplat să fie la putere” [83, p.148].

Așa stând lucrurile, Maiorescu admite „noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național” [83, p.158]. După o minuțioasă și subtilă analiză a „talentelor” care se remarcă în „noua mișcare”, T. Maiorescu se oprește la M. Eminescu, „om al timpului modern”, „poet în toată puterea cuvântului”, care „în mijlocul agitărilor politice și sociale” s-a declarat „pentru curățenia formei” (poetice – n.n.) dând astfel bătrânei Europe prilejul unei emoțiuni estetice ieșită din comun. Maiorescu crede că Eminescu satisface cerințele unei „noi epoci literare”, [84, p.335].

Nu e nici o îndoială, criticul era convins că marele poet încerca să imprime „mișcământului” național o direcție spirituală capabilă să atragă „laudele Europei culte”. Semnificativ este, în acest sens, studiul *Eminescu și poeziile lui*, unde descoperim, pe lângă elementele substratului autohton al culturii poetului, influențe occidentale, care au determinat limba română, în special, să-și părăsească evoluția ei firească, tributară „humusului natal”: „Lipsit de orice interes egoist, el se interesa cu atât mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vreunui prieten, fie studierea mișcării filozofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară” [83, p.153]

și „Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi. Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător a filozofiei, în special a lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei creștine și budhaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedând știința celor publicate până astăzi din istoria și limba română, el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret de unde să-și formeze înalta abstracțiune care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești” [83, p. 157].

Fără doar și poate Eminescu visa la o Europă unită sub semnul valorilor creștine. Constatarea aceasta avea să-l determine pe reputatul eminescolog Mihai Cimpoi să recunoască în *Eminescu și Ștefan Cel Mare într-o cronică a serbărilor de la Putna*, articol apărut în revista *Limba Română* nr. 7-8/2004, Chișinău: „Eminescu se modelează ca un esențial *homo religiosus*”, idee regăsită și la Mircea Eliade, dar în contextul localizării „centrului lumii”. Drept urmare, idealul culturii europene era primit și asimilat de Eminescu „în chiar individualitatea lui intelectuală, iar T. Maiorescu certifică fără reținere contribuția acestuia la diversitatea și consolidarea romantismului european care va sta la rădăcina câtorva ipostaze fundamentale ale poeziei universale din secolul al XX-lea. Punerea în valoare a personalității europene a lui Mihai Eminescu a fost una din preocupările lui T. Maiorescu care sugera că opera sa va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a „vestmântului cugetării românești” [83 II, p.344], generatoare de interpretări și deschideri spre noi universuri. Prin așezarea lui Eminescu în contextul literaturii universale putem să ne edificăm pe deplin asupra sensurilor largi ale gândirii sale: „Fiind astfel câștigată o temelie firească, cea dintâi treaptă de înălțare a literaturii naționale, în legătură strânsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arate întâi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă, al doilea, în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări” [83, p. 148-149].

G. Ibrăileanu urmărește evoluția lui Eminescu sub două aspecte care se intersectează și ilustrează unitatea operei sale, asupra căreia atenționează exegeții odată cu publicarea integrală a publicisticii sale: sub acela al evoluției spiritului critic manifestat față de preluarea elementelor civilizației străine și sub acela al evoluției artistice a poeziei sale, în care întrevide câteva faze de tranziție de la particular și național la general și universal.

Pe la sfârșitul deceniului al optulea al secolului al XIX-lea, după cum observă Ibrăileanu, statul modern român era constituit; unirea definitivă a principatelor era un fapt îndeplinit, ele

luând fizionomia unui „stat european” [81, p. 29]. Deși problemele lingvistice și literare erau la ordinea zilei, mai importantă era problema socială, mai cu seamă din punctul de vedere al claselor care aveau de suferit de pe urma stării celei noi de lucruri. Această a treia fază a criticii, care începea de la sfârșitul criticii Junimii, era reprezentată de Eminescu. Clasa care a suferit economic pe urma introducerii formelor europene, fără ca organizarea politică să-i aducă vreun folos a fost țărănimea, răzeșii și meseriașii. Este ceea ce-l determină pe publicistul Eminescu să facă „procesul nouăi organizații politico-sociale, în numele intereselor acelor clase politice” [81, p. 42-43]. Chestia socială are întotdeauna la Eminescu, aspectul de chestie națională.

În mai multe articole și studii, criticul *Vieții Românești* este preocupat de etapele poeziei eminesciene, pe care le stabilește în dependență de anumite evenimente biografice și de publicarea unor poeme în revistele literare.

Analizând modul în care se manifestă *curentul eminescian*, insistă asupra sensibilității sale, asupra lipsei de voință, asupra imposibilității de a se împăca cu viața și asupra a ceea ce naște această neîmpăcare – negarea posibilității fericirii și deci a valorii vieții, ajungând la concluzia: „Și mintea, *advocatus diaboli*, se pune pe justificat acest sentiment împotriva vieții, clădind o filosofie, care se cheamă pesimism. Și atunci lumea întreagă, sistemul solar, viața omenească trecută, prezentă și viitoare, totul e privit din acest punct de vedere, prin acest sentiment” [81, p. 82].

Având o atitudine rezervată față de postume, dezaproband chiar publicarea lor, le compară cu antumele care arată „înalta conștiință a lui Eminescu” și faptul „cum, prin acest om, literatura românească a făcut o evoluție enormă” [81, p. 89], progresul în adâncirea vieții și frumusețea formei. Opera de receptare a lui Eminescu a cunoscut un moment aparte datorită schimbării atmosferei morale din țară și apariției unei generații de poeți care nu l-au admirat ca discipoli, ca partizani frenetici, „ci ca simpli cititori care gustă în opera scriitorului pe poetul sentimentelor general omenești” [81, p. 99]: „Eminescu este nu numai cel mai mare scriitor român. El este o apariție aproape inexplicabilă în literatura noastră. El a căzut în sărmana noastră literatură de la 1870 ca un meteor din alte lumi. Întâmplarea a făcut ca unul din cei mai mari poeți lirici ai secolului al XIX-lea, secol atât de bogat, cel mai bogat în lirici, să se nască la noi, într-un colț din fundul Moldovei” [81, p. 99].

Este interesant că sugestivitatea, muzicalitatea excepțională a liricii eminesciene criticul o leagă de *voința schopenhaueriană*, care constituie un prilej de analiză în mai multe studii. În articolul scris cu ocazia împlinirii a treizeci de ani de la moartea poetului, el se referă și la Ivan Turgheniev, considerându-l cel mai mare poet în proză al omenirii, care, atunci când vrea să

exprime momentul culminant al unui sentiment, recurge la muzică. La fel procedează și Eminescu când vrea să sugereze stări deosebit de profunde scoase din *enormul inconștient, clipele de fulger* din „profundul sufletului nostru”: „De aici senzația infinitului, a lucrului în sine, a „voinței” lui Schopenhauer, pe care ne-o dă poezia lui Eminescu” [81, p. 102].

Emotivitatea, care este principiul explicativ al poeziei eminesciene, se materializează în imagini sugestive, în puncte de vedere înalte și în sonorități de formă. Altfel ar fi fost inefficientă: „Și sufletul lui Eminescu a fost destul de bogat pentru toate. Eminescu a fost un organism complex. A avut totul, toată gama senzațiilor, imaginația complexă, inteligența înaltă. El a concentrat în sine vârstele omenirii și vârstele omului. Emotiv și imaginativ ca un primitiv, naiv și curios ca un copil, nou în fața universului, el a fost în același timp însumat de cunoștinți ca un învățat și abstractor de idei ca un metafizician” [81, p. 105].

În cele trei faze delimitate se produce, conform criticului, schimbări radicale în concepția poetică: în prima, marcată de romantismul german (poezia tip e *Floare albastră*) are un stil ornat, rezultat din îmbinarea sensibilității cu imaginația naturii, în faza ultimă dominante sunt descripția epică (din *Scrisori*), considerațiile filosofice. Nu mai este atent la natură, ci se concentrează asupra propriului suflet, iubește femeia, pe când altădată iubea iubirea, conștiința îi este plină de sentiment, își analizează cu înverșunare sensibilitatea, în analiza culoarea nemaiaivând ce căuta. Stilul clasic se conjugă cu cel romantic: „Dar acest stil este stilul clasic. Acum romanticul Eminescu – romantic în această fază prin subiectivism exclusiv și prin concepția vieții – ne dă priveliștea rară a unui port, care emoționează, hipnotizează și transportă prin versuri scrise în stilul clasic” [81, p. 115].

Făcând mai multe distincții de nuanță între cele două faze, inclusiv cele privind ritmul, și ținând cont și de poeziile de tranziție (de la *Junii corupți*, *Venere și Madonă* din 1869 la *Epigonii* din 1870), criticul remarcă și faptul că poeziile erotice nu sunt „copia” realităților morale sau materiale: „Cu toată creația lui, ele sunt, la maximum, chintesențiere, „generalizare” afectivă, de unde absența ocazionalului, universalitatea și eternitatea lor” [81, p. 166].

Asupra europenității și universalității lui Eminescu, G. Ibrăileanu se pronunță și în numeroasele articole pe care le consacră edițiilor poeziilor lui Eminescu, în special raportului dintre scriitor și operă. Se face mențiunea că fiecare poezie a poetului este un lucru mai presus de orice preț și merită toată atenția din partea exegeților: „Și cu atât mai mult, cu cât Eminescu nu este numai un poet de geniu. Este ceva mai mult. El este cel dintâi care a dat un stil sufletului românesc, – constatarea făcută în alți termeni și de d. Rădulescu-Motru – și românul în care s-a făcut fuziunea cea mai serioasă, fuziunea morală, a sufletului daco-român, cu cultura occidentală. El, vagabondul, lipsitul de diplome școlare, feciorul lui Gheorghe Eminovici, de la

Ipotești, este eroul culturii noastre moderne. Aceasta se poate învedera chiar numai prin argumentul lingvistic. Comparați limba din poeziile lui cu limba oricărui scriitor român, și veți vedea că la nici unul elementul autohton nu s-a îmbinat atât de armonios cu cuvintele nouă, fuziune care este *expresie* fuziunii perfecte a sufletului național cu gândirea europeană” [81, p. 217].

Această situație confuză îl determină pe Petru Creția să pronunțe acest verdict: „Generația de dinainte de primul război mondial cu această imagine mitizată a lui Eminescu se va întâlni și generații succesive cu ea vor trăi.(...) Trebuie să mai treacă un deceniu și jumătate pentru ca la cele de mai sus să se adauge ceva esențial, care este astăzi o componentă ineliminabilă a mitului eminescian: imaginea lui de tribun, cea a ziaristului incoruptibil care a luptat pentru toate valorile care definesc națiunea în puritatea ei și împotriva a tot ce agresa și altera aceste valori. Este vorba în fond de atribuirea unor trăsături care fac din Eminescu un exponent de o rară puritate a ideii naționale, preluată, cum era firesc, nu numai de spiritul public, la noi naționalist prin definiție și formație...” [48, p. 233-234].

Despre contribuția adusă de Eminescu la sporirea tezaurului culturii europene vs. universale, comentarii pertinente face, cu un profesionalism indiscutabil, Perpessicius, cel căruia îi datorăm editarea a șase volume. Într-un interviu pentru *Gazeta literară* din 6 februarie 1958, Perpessicius aprecia că «„toată substanța operei, a manuscriselor și a presei eminesciene – unul din cele mai senzaționale "jurnale" de scriitor, din câte s-au redactat -- ar acoperi tocmai bine XX de volume”». Dacă europenitatea eminesciană este dedusă de Ibrăileanu din faptul că este un produs de excepție al umanității, Perpessicius identifică în „astrul poeziei române” un „gânditor”. În viziunea sa, poetul nu este un cugetător abstract, pierdut în labirintul sistemelor, ci unul aplecat peste toate tainele neamului său, atent la toate zvonurile trecutului, solicitat de toate semnele viitorului. Este convins cu fermitate că Eminescu reprezintă „o prezență spirituală, de fiecare clipă” [100, p. 56].

Fiind un fin analist al operei eminesciene, un spirit învățat și urban, cum îl gratulează T. Vianu, Perpessicius afirmă categoric: „O viață de om nu ajunge ca să cuprindă totalitatea moștenirii literare a lui Eminescu”[100, p. 56]. Perpessicius îl încadrează pe Eminescu în curentul european al vremii, motiv pentru care, prin efortul asumat de benedictin, apucă, manifestând un entuziasm ieșit din comun, calea spre restituirea științifică a operei marelui poet. Eminescu devine astfel cel mai vizionar arhitect al spațiului identitar național aflat într-o continuă „migrație” spre cultura occidentală. Eruditul istoric și critic literar era convins că românii vor ajunge să gândească european grație lui Eminescu, ale cărui convingeri filozofice și sentimente patriotice erau cunoscute Austriei, Franței, Germaniei și Rusiei, ca să menționăm

doar câteva țări care au influențat cultural și politic țările române. Perpessicius l-a asociat pe Eminescu multor construcții filozofice, economice și politice. De un interes aparte s-au bucurat foiletoanele referitoare la genurile literare abordate de Eminescu în scurta sa viață, publicate în presa vremii.

Într-un articol intitulat *Eminescu ziarist*, apărut în *Cuvântul* (nr. 2109/6 martie 1931, București, anul VII, p. 1), deconspiră lapidar, concepția programatică a unui ilustru reformator: „Dacă Eminescu a fost sau nu ideologul doctrinei conservatoare, iată ce este încă de domeniul controverselor, dar că a fost cel mai înverșunat critic al liberalismului, întrupat în roșii (liberali – n.n.) vremilor acelora, iată ce este de necontestat. Și critica lui a mers așa de adânc încât recitite astăzi, în plină lichidare liberală (înțelegând prin aceasta toate formele de partid, ale aceluiași sistem de guvernământ: național-țărăniști, averescani, etc.), articolele lui Eminescu par scrise de aseară sau pentru ziua de azi. (...) Schimbați numai puțin din termeni și veți avea imaginea leită a ravagiilor politice din ziua de azi, consecință firească a degradărilor semnalate și înfierate de Eminescu cu jumătate de veac în urmă.” [100, p. 461-462].

Perpessicius s-a dovedit a fi interesat de întreaga operă a lui Eminescu, investigațiile sale fie că au fost de natură textologică, fie că au atins preocupări istoriografice, au relevat statutul lui Eminescu de „patron canonizat al scrisului românesc”. În cel mai amplu studiu de sinteză al său – *Opere alese – Mihai Eminescu* -, Perpessicius semnalează în biografia marelui poet unele lacune pe care alți cercetători nu le-au reținut, iar în ceea ce privește interpretarea operei acestuia utilizează un alt sistem de analiză, evident, „din perspectiva diacronică” [101, p. IX], punându-se în vedere „unitatea de gândire și sensibilitate”. Perpessicius nu exagerează când glosează în jurul *Operei politice* (1880-1883) a lui Eminescu și demonstrează că acesta a reproșat culturii române pierderea sensului din vechime, „când marginile statului nostru nu mai sunt marginile naționalității noastre” [56, p. 333]. Perpessicius se afiliază predecesorilor săi care au susținut năzuința lui Eminescu de a (re)crea, producând o resurrecție atât în forma cât și în fondul limbajului. Iată una dintre cele mai sugestive opinii formulată de Eminescu, legată de respectarea „culturii vechi și continuitate”: „...am repetat-o de atâtea ori, că reacție în sensul adevărat al cuvântului, reacție ca încercare a unei reconstrucțiuni istorice, anterioare fanariotismului, nu mai e cu puțință în România și nu suntem utopiști pentru a cere ce n-ar și cu puțință nici pentru Dumnezeu din ceruri” [56, p. 246].

Adevărata actualitate a lui Eminescu nu poate fi redusă la mode, la subordonarea ideilor unor partide sau unor mișcări politice sau culturale. În acest sens Al. Piru amintea că Perpessicius se amuza de ipoteza lui Mihail Dragomirescu că în *Scrisoarea III* „el glorifică partidul liberal și deplânge faptul că, în patruzeci de ani de la moarte, mulți nu gândesc încă și nu

înțeleg adevărata actualitate a lui Eminescu, de „patron canonizat al scrisului românesc” [99, I, o. VII]. Memorabilă și constructivă și pentru noi, cei de azi, este și răspunsul pe care-l dădea celor care vedeau în manifestările dedicate lui Eminescu (conferințe, romane, studii, un tribut plătit modei și cultului său, cursuri universitare, ediții) care, precizează editorul, este „nobil și cu adevărat slujit”. „Este concluzia ce se cuvine nu numai să reținem dar chiar să subliniem pentru aceea cari ar fi înclinați să cetească în toate aceste manifestări mai curând inițiativele îndoielnice ale unei mode decât preocuparea consecventă a unei înalte datorii de conștiință culturală. Căci și dacă nu s-au scris, astfel de rezerve tot s-au auzit formulele, când și când. Cei ce gândesc astfel fac o îndoită eroare. Întâi că nu iau seama la exemplele altor literaturi, mai vechi și mai așezate decât a noastră, unde cultul marilor creatori naționali, ba chiar universali, nu cunoaște răgaz și unde se poate vorbi de întregi biblioteci închinată nu numai marilor genii dar încă și celor de-al doilea raft. Și greșesc, după aceea, pentru că nu sunt încă pătrunși de vastitatea operei eminesciene și de culmile la care s-a ridicat în atât de scurtă lui viață, cel mai desăvârșit dintre creatorii noștri” [99, II, p. 147].

Dovedindu-se un foarte bun cunoscător al spiritului idealismului istoric, diseminat în diverse articole, Eminescu a manifestat „o înțelegere adâncă a direcțiilor dezvoltării poporului român, pe temelia vechilor tradiții” (Zoe Dumitrescu-Bușulenga): „Odată ce virusul personificat prin legăturile orientului, lipsite de iubire de adevăr și de curaj, a intrat în organismul viu al unui popor, nu mai poate fi vorba de aristocrație istorică. Ea rămâne un ideal de invidiat, pe care puține popoare l-au ajuns în toată curăția lui și de la care alte popoare, a căror viață a fost coruptă prin demagogie sau prin despotism, cată să renunțe pentru secole înainte., dacă nu pentru totdeauna” [56, p. 334].

Perpessicius în *Eminesciana* stăruie asupra virtuților evocatoare ale lui Eminescu și consimte, adoptând perspectiva comparatistă, că poetul gazetar a satisfăcut toate regulile jocului a cărei lungă tradiție îi era desigur cunoscută.

Asupra ideilor și idealurilor lui Eminescu a formulat păreri (unele dintre ele considerate de contemporani drept „limitative”) și Vladimir Streinu [110, p. 73], profund marcat de prezența intertextului comparativ.

Indubitabil, meritul său constă în stabilirea unei retorici generatoare de mecanisme tipice de persuasiune, a unui excurs sapiențial, lucru care nu alterează raționamentul potrivit căruia Eminescu este „un mandolinist genial”, „un foarte mare poet”, care, structural, face parte din marea familie „a poezilor romantici europeni”, puternic ancorat la paradigme artistice și la arhetipuri spirituale distincte. Criticul credea că este îndreptățit, spre o mai deplină cunoaștere a efectului operei eminesciene asupra conștiinței noastre culturale, să răstoarne echilibrul impus de

E. Lovinescu și G. Călinescu, și să descifreze ordinea particulară a realității descoperită în substanța organicistă a „lecturilor intertextuale”. *Europenitatea* lui Eminescu se datorează, conform lui Streinu, spiritului său sintetic, darului de a concentra suma lirică a întregului romantism european, îmbogățirea și înnobilarea lexicului limbii române, de acesta depinzând dezvoltarea națiunii, progresul spiritului omenesc. În concepția sa, rolul sinonimelor nefiind acela de a înlocui cuvinte, ci de a lărgi aria semantică și a asimila „simboluri și forme lingvistice” existențiale pentru construcția unui nou limbaj. Dacă observăm bine, criticul este de părere că, indiferent de ocultările sesizabile în ordinea detaliilor, cea mai accesibilă modalitate de a pătrunde în „centrul” creației eminesciene și a „viziunii lui poetice”, este aceea de a fi de acord cu exegetul, recurgând la proiecția interpretantă, că jurnalistul devine, funciarmente, un poligraf, care a înțeles exact „căderea de-a fi a lumii”. V. Streinu, fără a adopta un ton polemic, este de părere că Eminescu „își are locul în societatea marilor spirite, opera lui fiind actul de identitate universală al neamului nostru. În conștiința conaționalilor cultivați, el se găsește alături de Dante, Shelley, Goethe, Poe, etc”. În studiile sale, de o eleganță irecuzabilă, exegetul evită să reitereze opiniile altora și propune o altă abordare pentru a ajunge, sistematic, la esența „mitului Eminescu”, direcționând astfel analiza critică spre individual, spre „particularitatea neclasificabilă”. Nu metoda comparatismului tradițional este combătută cu vehemență de V. Streinu, (în opoziție cu rezultatul cercetărilor eminesciene de până atunci), ci prejudecata că Eminescu este cantonat în generația „stricătorilor” de limbă. Lăsând la o parte faptul că Eminescu s-a opus, fatalmente, pătrunderii fără rezerve a influențelor franceze și slave în lexicul limbii române, putem conchide că pentru a nu „desnaționaliza” poporul este necesar să regenereze tezaurul lexical, rolul acestuia fiind „dezvoltarea cugetării” și turnarea limbii vechi în „formă nouă”. Modernizarea limbajului, prin făurirea unei limbi literare, datorate asimilării de cuvinte noi, neînsemnând pentru Eminescu ignorarea cuvintelor „din mormântul trecutului”, limba pentru el reprezentând, ca și la Humboldt, o activitate generativă pentru procesul formării culturii române moderne. Acest adevăr îl face pe V. Streinu să afirme în lucrarea *Eminescu*: „Universalitatea poeziei lui (Eminescu – n.n.) e prin urmare pe cale să fie bine stabilită azi, și, ca să existe nu numai pentru conaționali, a fost nevoie să i se cunoască prin specialiștii câtorva limbi de circulație mondială puterea de vrajă și cuprinderea cosmică a geniului său. (...) De acum înainte aceștia au de precizat factorii obiectivi ai universalității lui Eminescu, unul privind caracterul sincretic al romantismului eminescian, iar altul locul propriu al romantismului său în istoria literară europeană. O comparație chiar grăbită cu oricare dintre reprezentanții marelui curent comun de sensibilitate înlesnește cunoașterea unei alte identități poetice: Eminescu propune lumii ca nimeni altul suma lirică a întregului romantism european pe care, luminând-o

dinlăuntru, ca și piroseric, cu o dramă spirituală proprie, aspirație crucișă a Eternului la Efemer și a Efemerului la Etern, o învăluie muzical în dulcele aesthesis al baștinii sale carpato-dunărene. Cât despre situarea istorică a originalității lui Eminescu este un post-romantic”[110, p. 243].

Sub influența lui Călinescu, V. Streinu îl califică pe Eminescu, fapt care nu-i va fi iertat de contestatari, „poetul nostru național” ”[110, p. 83]. El intră în controversă cu exclusivității, dogmaticii Maiorescu și Gherea care au cercetat opera lui Eminescu prin prisma unui egocentrism care, desigur, i-a împiedicat să alcătuiască un portret cât mai aproape de original al uneia din valorile fundamentale ale culturii românești – Mihai Eminescu. V. Streinu este cel care ne propune să anulăm sau să egalăm deosebiriile dintre creația lui Eminescu „antumă” și „postumă”, el pledând pentru o îndepărtare de Maiorescu (pentru care dihotomia antume-postume devenise o chestiune sofisticată) în vederea poziționării interpretului într-o perspectivă favorabilă aplicării prin procedeul palimpsestic al unui examen analitic, din interior, al cultului eminescian pentru a ajunge, astfel, la „embrionul poeziei”. Și George Munteanu în sugerează că a respinge *de plano* postumele eminesciene dolda de idealism magic (...) în numele „ mitos ”-ului genuin, comportă un risc care ne-ar putea distanța de integralitatea creației „poetului național, cel mai prodigios semănător de idealuri în spațiul nostru cultural modern, acest fiind, desigur, Mihai Eminescu. Ceea ce i se poate imputa, totuși, lui V. Streinu, este păcatul de a se fi lăsat sedus de importanța unei părți și nu de aceea a întregii opere eminesciene. Eminescu a avut în poezie și, mai ales în publicistică, o acută conștiință a istoricității care i-a accentuat dimensiunea unicității, cum constata Vladimir Streinu a lucrării *Eminescu*, unde reliefează necesitatea ierarhizării, și-l numește pe Eminescu, poet unic în cadrul conceptului goethean de "literatură universală" [110, p. 133]

Semnificația universală a operei lui M. Eminescu este dezvăluită, mai mult decât alții, și de Tudor Vianu. Despre acesta din urmă E. Lovinescu nu șovăie să-l considere drept „un mare suflet european. Cerurile țării noastre s-au lărgit într-atâta că strălucirea lui devine o nevoie. Suntem aproape un imperiu și ne trebuiesc zări imperiale. Dacă înțeleg bine datoria generației noastre, ea mi se rezumă în tendința către marea cultură: realizarea locală a sufletului european”.

Europenitatea lui Eminescu este dată, în concepția lui T. Vianu, de o delimitare netă de influențele din afară, care impun, dincolo de speculații, o adevărată renaștere națională. Problema personalității lui M. Eminescu, obsesiv aprofundată de T. Vianu în studiul său *Personalitatea lui Eminescu* din *Mișcarea literară* (an II, nr. 9/10 ianuarie 1925), se particularizează prin fundamentarea formelor și modelelor de interpretare, necesare unei juste receptări a exegezei eminesciene, idee frecventă în critica modernă europeană a vremii. Comprehensiunea pentru identitatea universală a culturii românești este una din calitățile de

necontestat ale spiritului înnoitor, incitant, deschizător de noi orizonturi. Poetul, după opinia lui T. Vianu, datorează o parte din geniul său Junimii, afirmație care, nefiind destul de argumentată, nu rezolvă profunzimea spirituală a creației poetice eminesciene. Utilizând o metodă de demonstrație polemică, T. Vianu clarifică ideea operei ca formă și nu ca efect al personalității, teză contradictorie, dar necondiționat acceptată și de mișcarea europeană de idei, complexată evident, de autonomizarea valorilor. Prin urmare, Vianu împărtășește opinia că temele culturale ale lumii nu pot deveni epuizabile atâta vreme cât spiritul fuzionează cu materia. Este motivul pentru care exegeții au apreciat definițiile exacte și judecățile greu contestabile. Vianu nu a practicat niciodată partizanatul literar și nici critica de direcție, dar s-a situat continuu pe poziția de avangardă împotriva unor rezistențe și a unor interpretări non-estetice, din păcate, în măsură să prejudicieze patrimoniul culturii universale. Într-o astfel de conjunctură a intervenit pentru revalorizarea operei lui Eminescu, comparatismul în concepția sa trebuind a nu se mai rezuma la studiul influențelor, și a impune analiza receptării operei prin dezvoltarea unor noi câmpuri de investigare. Secretul întregului său sistem de valorizare a literaturii universale (autorul *Glossei* fiind un exponent al „valurilor romantismului european”), constă în dezvoltarea predilectă a metodei criticii sursieriste, capabilă să încapsuleze vechiul în nou, cum sugera Ion Dur în *De la Eminescu la Cioran*. Asemeni lui Maiorescu, T. Vianu în lucrarea *Personalitatea lui Eminescu* [116, p. 371] remarcă inteligența, „universul fără margini al gândirii” lui Eminescu, care „își înțelege menirea pe lume” [115, p.352]. T. Vianu trage și o primă concluzie în favoarea influenței schopenhauerene asupra logosului eminescian apreciind că un asemenea om impresionează contemporanii prin înstrăinarea lor de nevoile imediate ale practicei; când intră în contact cu ei preferă să se mărginească la teme generale de idei, rezervându-și ca un bun ascuns și sacru ceea ce constituie particularitatea lor absolută. Foarte semnificativ pentru demonstrația noastră este și acest pasaj din *Poezia lui Eminescu*: „opera poetică a lui Eminescu, chiar dacă nu ținem seama decât de data publicării ei succesive, se lasă cu destulă ușurință sistematizată în cicluri” [115, p.26]. T. Vianu, în opoziție cu opiniile filozofului I. Gherea, este de părere că Eminescu este constant preocupat de anumite motive tipice, acestea fiind „pe de o parte îmbinarea dintre revoluționismul liberal și reflecția sceptică asupra lumii și vieții, iar pe de altă parte suferința iubirii dezamăgite unită cu liniștea cucerită prin iubire. Lirica socială, filozofică și erotică sunt, așadar, din primul moment categoriile de căpetenie ale poeziei lui Eminescu” [115, p.27]. Ideea este continuată în eseu *Eminescu în timp* unde T. Vianu abandonează portretul unui Eminescu întors către trecut, deoarece „astăzi atrage atenția chipul poetului orientat către lumea ce vine, mesajul său adresat viitorimii” [115, p.272].

Este evident că textul lui Oxenstierna, care stă la baza *Glossei* l-a determinat pe Eminescu să îmbine două concepții asupra vieții: cea stoică antică și cea a pesimismului modern. Ceea ce le unește este reprezentarea *lumii ca teatru*, temă existențială fundamentală, prezentă în literatura română la Cantemir, Creangă, Caragiale. Între ele există însă o nuanță, asupra căreia atrage atenția Tudor Vianu. În preajma spectacolului vieții, stoicii au o reacție senină, având conștiința că ea nu este determinată de o putere rațională care să asigure și structura armonioasă a universului.

În cadrul pesimismului modern apare o altă reprezentare a acestui *theatrum mundi*, care îl va inspira pe Eminescu în *Glossă* și îl va preocupa și în poezie și în proză. Schopenhauer impune conceptul de *voință*, care ar fi forma vieții sau a realității. Obiectivitatea voinței, conform filosofului german, este dată de prezent (eternul prezent), care taie timpul prelungindu-se la infinit în două direcții. Motivul lumii, reprezentată ca o clipă suspendată între trecut și viitor, are ca sursă, la poetul nostru, filosofia voluntaristă schopenhaueriană. Conform acesteia, clipa suspendată seamănă cu curcubeul deasupra cascadei; viața, într-o asemenea viziune, e asigurată voinței, iar prezentul e asigurat vieții.

Voința, după cum disociază Vianu, a înlocuit Logosul și continuă „să ne călăuzească în aceeași putere suverană, dar nu te mai poate inspira acel sentiment de modestie și demnitate. Și împăcarea cu sine, legat de conștiința că rolul nostru umil este totuși indispensabil pe care trece ca o adiere mângâietoare prin paginile lui Epictet. Dependența creaturii de puterea oarbă care o conduce trezește mai degrabă un sentiment în care o cumințenie dezamăgită se învecinează cu sarcasmul, așa cum Shofele *Glossei*, dar și atâtea pagini ale lui Schopenhauer, nu pot oferi exemplu” [115, p. 56].

Demonstrația lui Tudor Vianu vorbește despre o influență nuanțată a lui Schopenhauer asupra lui Eminescu și despre faptul că această influență nu coboară întru nimic originalitatea poetului care a exprimat asemenea idei abstracte în reprezentări profund lirice.

De altfel, pesimismul eminescian este considerat de exegeta de azi ca fiind un concept inoperabil, fiind înlocuit cu reprezentarea tragică a vieții.

În felul acesta se depășește punctul de vedere, conform căruia Eminescu ar fi înfeudat total filosofiei voinței și lumii ca reprezentare.

Actualmente se aplică în analiza poeziei eminesciene grila ontologică, autorul *Glossei* fiind considerat un mare poet al ființei, care se impune printr-o profundă meditație asupra dramatismului și tragismului vieții, asupra categoriilor existențiale esențiale: suferința, destinul, viața și moartea, melancolia, dragostea (dorul), timpul și spațiul.

Tudor Vianu nu și-a propus să urmărească influențele modelatoare, pe care le-au exercitat asupra lui Eminescu filosofii antici sau moderni, ci să vină cu argumente pentru a demonstra că avem, în cazul lui, un poet dedicat studiului și meditației: „Schopenhauer, a cărui concepție este hotărâtoare asupra celor doi scriitori, este cel dintâi care a recunoscut semnul personalității geniale în capacitatea de a se elibera de frânele voinței practice, pentru că a devenit „pur subiect de cunoaștere”, să contemple „ideile platonice”, originile eterne ale lucrurilor. Aceasta este însușirea pe care și Maiorescu și Slavici au observat-o la Eminescu. O trăsătură întâlnită la orice om care își închină viața studiului și meditației” [115, p. 351].

Relevată această trăsătură definitorie, criticul precizează că ea nu ne spune nimic despre adâncurile problematice care au generat opera sa, despre luptele din forul său intim. Eminescu este poetul (care impresionează prin înstrăinarea de viața practică și prin temele generale de idei, „rezervându-și ca un bun ascuns și sacru ceea ce constituie particularitatea lor absolută” [115, p. 352].

Mai târziu și Rosa del Conte în *Eminescu sau despre Absolut* avea să vorbească despre vocația lui Eminescu, cu rădăcinile adâncite în „humus-ul cultural autohton”, de a-și desfășura „cu îndrăzneală aripile peste un peisaj arhaic transfigurat”. Trecutul este fascinant. Din el „poetul va lua adesea motive de inspirație”. Din fericire, având simțul realității, Eminescu era conștient că pentru a supraviețui „în mijlocul unei Europe mașinizate și tumultuoase” nu trebuie să închidem România cu „ziduri groase și înalte”, chiar dacă lumea occidentală spre care năzuia era, la rândul ei, „închisă în orgoliul tradiției sale clasice (predominant latine)” [18, p. 277].

Crezând în seducția elementelor romanticii germane asupra eului eminescian, T. Vianu, spre deosebire de cei care încercau să limiteze nejustificat influența lui Schopenhauer în opera poetului, este de părere că „Eminescu a fost ... un inovator prozodic” care s-a detașat de modelul care l-a inspirat. Criticul se situează în ipostaza renunțării la interpretarea tradițional-idealistică a lui Eminescu, și notează: „...putem spune cu drept cuvânt că Schopenhauer a fost pentru Eminescu un tovarăș de viață și un izvor nesecat de inspirație. Ne găsim odată cu tovarășia ideală care leagă pe poet de filozof în fața unui adevărat caz de afinitate electivă. Sentimentul de viață care prin poezia lui Eminescu a descărcat în literatura noastră un fior liric neegalat își găsea în filozofia lui Schopenhauer justificarea teoretică, și poetul trebuia să rămână legat de filozoful cu ajutorul căruia el putea să se orienteze mai bine în tainele tulburătoare ale simțirii” [116, p. 389]. El constată că „imaginea lui Eminescu a evoluat puternic”, dându-ne posibilitatea să concluzionăm că, într-adevăr, „a ieșit la iveală un Eminescu titanic, revoluționar, cioplitor al unor blocuri uriașe”.

1.2. Identitate națională – valoare europeană și universală

Despre nota originală, pe care Eminescu o aducea prin proza sa, Eugen Simion scria în volumul său din 1964. Raportându-l la contextul general european, exegetul deducea prezența unei *tipologii* diferențiate prin câteva elemente particulare care asigura viabilitatea creației sale. Pecetea individuală se impune chiar atunci când sub condeiul autorului *Sărmanului Dionis* intră motive cu o foarte largă circulație în cadrul romantismului, precum ar fi ascensiunea spre astre, dedublarea individualității sau locuirea pe altă planetă. „Novalis o pune pe aceasta din urmă, notează autorul, în legătură cu simbolul căutării armoniei, purității a dorului indefinit (*Sehnsucht*), simbolizat de floarea albastră. La Poe (*Hans Pfaall*) totul e un pretext de aventură, narațiunea e o „mistificație” expusă pe un ton de glumă, accentul cade pe peripeție. Eminescu, în schimb, substituie elementelor de aventură sensuri filosofice, fiind mai apropiat, în acest caz, de Novalis și, în genere, de romanticii germani” [104, p. 296-297].

Nota deosebitoare nu lipsește nici atunci când se exercită astfel de influențe modelatoare. Față de Novalis și alți germani consubstanțiali viziunii sale fantastice, se desparte prin simbolurile adânc omenești cu care însoțește călătoriile interastrale ale eroilor săi. „Setea de *divin*, consemnează exegetul nostru, coincide, la el, cu setea de *sublim*, toate actele eroilor sunt pătrunse până la durere de această aspirație” [104, p. 297]. Proza eminesciană se diferențiază și de Poe, la care motivele romantice majore sunt abordate într-un registru parodic sau persiflant (bunăoară dialogul dintre un filosof și diavol, înfățișat ca demon al cunoașterii, expert în domeniul cultural, gurmând și mâncător de creieri iluștri). Poe nu face decât să *degotizeze* proza fantastică și să valorifice tehnica romanului negru.

Luată *ad litteram*, europenitatea lui Eminescu se axează pe interrelația național-european/universal, care impune în exegeză, aspecte noi.

Mihai Eminescu a pătruns în conștiința națională ca un original constructor de idei noi, progresiste, necunoscute până la el în spațiul nostru cultural receptiv la modernitate. Deși poate fi comparat, fără nici un risc, cu Byron și Shelly, cu Hölderlin și Novalis, cu Leopardi și Hugo, cu Pușkin și Lermontov, este deosebit de aceștia. Romantismul său este clasic (diferențiat totuși de cel promovat de exponenții literaturii lumii cantonați în relațiuni *cu o semnificație adâncă de mit și dominată formal*, cum se exprimase D. Caracostea și, totodată, postmodern, ultima afirmație putând fi argumentată cu intertextualismul practicat, atât în poezie, cât și în publicistică, curent *anunțător și pentru destinul către care tinde cultura românească*. Acest adevăr confirmă în esență ceea ce ne spune T. Maiorescu, anume că Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stând la nivelul culturii europene. Poetul a fost atras, cum descoperea Rosa del Conte, de climatul magic al filozofiei și al poeziei romantice germane,

fără, bineînțeles, să minimalizeze pe cel mitic, specific gândirii orientale. El și-a declarat adeziunea la respectivul curent literar artistic apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Germania și Anglia și extins în secolul următor în toată Europa, atât în poezia *Eu nu cred nici în Iehova*, cât și în textele de inspirație filozofică, majoritatea fiind, după G. Călinescu, un comentariu pe marginile filozofiei lui Schopenhauer. Călinescu remarcă aici interesul evident al poetului pentru subtilitățile schopenhauriene, pentru rescrierea lumii conform paradigmatelor mitologiilor, a căror readucere în actualitate crează „lumi posibile”.

Eminescu este omul providențial, căzut în istorie, despre care M. Eliade, într-un alt context desigur, spune că are dreptul să valorifice arhetipurile. D. Vatamaniuc nutrește convingerea că: exegeții operei lui Eminescu definesc ca una din trăsăturile dominante ale scrisului său titanismul și au în vedere, în general, viziunea sa asupra universului, că poetul este alăturat, sub acest aspect, romanticilor, cu preferințe pentru *anecdota cosmică*. Dar titanismul mai poate însemna și capacitatea creatoare pentru realizarea unei opere de mari dimensiuni și de-o varietate rar întâlnită, ca aceea eminesciană. Observația lui Vladimir Streinu, conform căreia *poetul își are locul în societatea marilor spirite*, dezvăluie semnificația universală a întregii creații eminesciene, aceasta însemnând, indubitabil, „actul de identitate universală a neamului nostru”. Raporturile sale cu romantismul german au fost atent analizate de G. Călinescu în *Opera lui Mihai Eminescu*, care l-a întâlnit în multe din scrierile „poetului filozof” pe Schopenhauer, înrâurind pozitiv meditațiile poetului asupra istoriei. Prin aceasta putem subscrie la afirmația lui George Munteanu din *Istoria literaturii române*, că înainte de a deveni european, Eminescu este un poet național, nemărginit, și nu poet al iluziei universale, cum îl proclama T. Vianu.

Preluând fără niciun fel de ezitare „tezele” lui Vladimir Streinu, putem arăta că „faima de poet universal a lui Eminescu” [110, p.242] nu mai poate fi pusă sub semnul întrebării, aceasta regăsindu-se nu numai în opera poetică, ci și în publicistică, aceasta din urmă depășind, ca întindere, cum afirma D. Vatamaniuc în *Publicistica lui Eminescu* întreaga lirică. Eminescologul era de părere că: „tot ce a scris poetul în alte domenii – poezie, proză, teatru – ar fi fost eclipsate dacă nu și-ar fi șlefuit strălucirea minții și în presă”. E de remarcat că Eminescu găsește, de fapt, în mituri, încoronându-și creația cu mitul suprem al *Luceafărului*, adevăr care îi produce lui Vladimir Streinu această inserție în reacțiile de până acum ale criticilor „eminescianizați”, cum îi numește Mihai Cimpoi pe cei care i-au disecat opera afirmând că latura eminesciană a romantismului e singura bază a universalității lui. Ontologia eminesciană, dinamizată, evident, de tradiția națională, a căpătat noi valențe prin „aspirația” de influențe și înrâuriri posibile, fie autohtone, fie din universul contrapunctic – mozaicat european. Conexiuni indubitabile descoperim la Eminescu și câțiva dintre înaintașii săi. Poeziile antume confirmă din plin acest

lucru. Lovinescu în *Mutația valorilor estetice* aprecia injust poeziile de adolescență ale lui Eminescu ca fiind lipsite și de valoare. Prima etapă din creația lui Eminescu stă sub semnul *Familiei*. În multe dintre poezii depistăm irizări elegiace din Bolintineanu, Heliade, Bolliac și Alecsandri. Or analizându-le „până în colțurile cele mai obscure”, după cum se exprimă G. Călinescu, avem surpriza să depistăm „reminiscente” din operele poetice ale lui Schiller, Rimbaud, Baudelaire, Hölderlin, Mallarmé, Hugo, lucru care dezvăluie „o înaltă conștiință europeană”. Mihai Drăgan mai nota că poezia lui Eminescu nu este altceva decât o reînsoflete a poeziei dinaintea lui. La toate acestea se adaugă vizionarismul marelui poet, intuiția sa extraordinară de a personaliza ideea lirică și „paradoxiile” filosofice la care se raportează obsesiv, el având incontestabil, complectă criticul, conștiința apartenenței, deopotrivă, la spiritualitatea poporului său și la universul fără margini al gândirii și creației întregii umanități.

Eminescu nu s-a referit niciodată la naționalismul înaintașilor pe care îi numea „sânțe firi vizionare”, [61, p. 17] chiar dacă îi simțea depășiți, *stricători de limbă*. Pentru el literatura națională populară este o sursă inepuizabilă, reflectând îndeajuns originalitatea culturii românești. Din această cauză el nu putea fi de acord cu „filologii noștri” ale căror „fantasii”, mai mult sau mai puțin ingenioase, alterează tezaurul lingvistic al limbii române, adevăr care îi produce această remarcă: *cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce*. Literatura cultă a vremii este criticată de Eminescu fiindcă este străină sentimentelor naționale, nu-i sincronizată cu valorile spirituale și culturale din țară, în timp ce pentru literatura populară manifestă deschidere, aceasta din urmă fiind *plină de credință, însetată de ideal* evidențiind originalitatea trecutului, singura în stare să salveze națiunea, al cărei suflet este desigur limba. În *Timpul* din 2 noiembrie 1879, gazetarul scrie că trebuie să fim un stat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român, și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri.

Nu putem fi de acord cu concluzia lui Eminescu că nu avem o cultură reală. Iată cum justifică D. Murărașu, în *Naționalismul lui Eminescu*, această afirmație: Eminescu a fost neîndurător fiindcă n-a ținut cont de faptul că fiecare fază din dezvoltarea istorică a unui neam trebuie să rezolve anumite probleme pe care le impune realitatea vieții. Eminescu voia cultură, atunci când noi nu eram încă siguri de ziua de mâine. Eminescu a fost un partizan calofil al ideii naționale pe care a susținut-o cu violență, precizând că ea nu trebuie lăsată la *discreția unui partid*, vizat fiind partidul „roșilor” (*liberalilor* – n.n.). E greu de admis că Eminescu ar fi susținut „domnia elementelor conservatoare din țară, fără să accepte legile naturale ale progresului care acționau în dezvoltarea civilizațiunii, chiar dacă într-o însemnare, aflată în

fondul de manuscrise al Academiei Române sub nr. 2257, ff. 30-32, amenda *factorul infectat de străinism* care, dominat de *elemente parazite*, devenise, o *mortăciune morală a corpului*. Dar Eminescu a fost influențat catalitic, de curențele literare străine. Prin mișcarea romantică germană, cu efect pozitiv asupra gândirii sale literare, politice și filozofice, devine un exponent de necontestat al culturii europene. Desigur, el a avut acces la lucrările lui Schopenhauer, Kant, Fichte și Hegel, care i-au format gândirea. Ideile multora dintre aceștia se regăsesc în articolele sale publicistice și în unele poezii, de unde tragem concluzia că nu opunea rezistență influențelor europene asupra limbii române, chiar dacă, câteva dintre ele – abstracte, trebuiau *dacizate*. „Consistența unei limbi începe cu scrierea ei”, nota poetul pe *fila 169 v a ms. 2285*, profund preocupat de relatinizarea limbii române.

Aceeași teorie o regăsim și la Octavian Vuia, care e de părere, în *A gândi cu Eminescu*, că el deschide larg porțile spre o gândire a existenței bazată pe sentimentul autohton al ființei, fapt care confirmă că tot ce a scris Eminescu s-a sincronizat cu gândirea modernă. Dacă în poetică viziunea sa a fost „paradisiacă”, visător-romantică, în publicistică aceasta a devenit metafizică. El nu a trebuit, reținea pe undeva T. Vianu, să se lupte cu limba așa cum au făcut câțiva din emulii săi de mai târziu.

Prin urmare, Mihai Eminescu și-a construit universul poetic pe temele și motivele esențiale ale poeziei universale: raportul cu cosmosul, cu timpul, istoria și natura. Le regăsim valorificate cu alte mijloace în publicistică. Într-un articol publicistic Eminescu precizează că stilul său nu este eufemistic și că pentru orice idee caută o construcție exactă. Poetul publicist nu ezită, cunoscută fiind revolta sa împotriva stricătorilor de limbă, ai cărei stăpâni suntem, să creeze construcții sintactice originale și să dezvolte lexicul și vocabularul limbii române. El introduce în limbaj neologismele, acestea reprezentând perlele ce împodobesc o coroană regală. Poziția lui Eminescu este fermă în ceea ce privește corespondența dintre limbă și *mania generală a neologismelor*. Unitatea limbii române nu va suferi de pe urma împrumuturilor de cuvinte, o regenerează chiar dacă, uneori, *păsăreasca gazetelor* strică tezaurul lexical al limbii. Gh. Bulgăr în lucrarea *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare* [1, p. 239] constată: „Eminescu (...) a imprimat articolelor sale pecetea geniului său, pasiunea fierbinte pentru adevăr și pentru dreptate, pentru ridicarea maselor la civilizație și cultură”. Reputatul lingvist lansează teza că poetul, dezgustat de mizeria mediului în care a trăit, își ia reper, în drumul său spre nemurire, trecutul, și-l declară un „laudator temporis acti”, un mesager din viitor al vremurilor apuse. În publicistică Mihai Eminescu reface calvarul lui Dante, în surghiunul său sisific spre infern. De aceea el trăiește cu intensitate clipele fericite ale iubirii. Exegeții s-au referit la spiritualitatea orientală precreștină, în vogă în această parte a Balcanilor.

Poetul a vorbit despre importanța miturilor și simbolurilor, fiind convins că poezia este „o cugetare sacră”. Nimeni înaintea lui nu dispusese de posibilitățile limbii române cu o libertate suverană. Tudor Vianu remarcă faptul că limba română devine un instrument absolut docil în mâna lui magistrală, și poetul o folosește pentru a exprima gânduri și viziuni, cum nu se mai luminaseră niciodată, într-o minte românească.

Capacitatea lui Mihai Eminescu de a asimila valorile culturale europene și cele universale este învederată atât în poezie, cât și în publicistică. Obiectivul principal al textului de presă eminescian este acela de a spațializa enciclopedic adevărul despre mituri, simboluri, cotidian și alte „evenimente paradigmatică”. Este cert faptul că Eminescu a profetizat, cu un instinct greu de explicat la vremea respectivă, modernismul european al poeziei române influențat, evident, de reformarea limbii poetice, fapt care îl situează în centrul culturii române, confirmându-l astfel drept „cartea noastră de identitate” spirituală în universalitate. Pe de altă parte, Tudor Vianu aduce o clarificare elocventă în acest sens: Nimeni înaintea lui nu dispusese de posibilitățile limbii române cu o libertate suverană, la fel cu ceea atinsă de Eminescu prin utilizarea tuturor funcțiunilor limbii, a întregii ei fiziologii, a tuturor formelor flexiunii și derivării ei. Limba română devine un instrument absolut docil în mâna lui magistrală, și poetul o folosește pentru a exprima gânduri și viziuni, cum nu se mai luminaseră niciodată, într-o minte românească [116, p. 644].

Determinarea valorii universale a lui Eminescu nu se poate face decât dacă se ține seama de unicitatea lui inconfundabilă în marele context a valorilor create de cei mai reprezentativi creatori. De aceea Vladimir Streinu respingea ca lipsite de sens discuțiile despre superioritatea lui Eminescu față de Macedonski, care trebuia reperat din nedreptatea de epocă făcută de el, față de Goga sau Arghezi considerați egali lui, sau față de Blaga crezut mai important decât el: „Deși e adevărat că valorile poetice sunt coextensive în cuprinsul lor absolut, nu e totuși mai puțin adevărat că Lermontov și Blok, Gerard de Nerval și Verlaine, Longfellow și Coleridge nu sunt, respectiv, Pușkin, Baudelaire, Edgar Poe. Și în același fel, privitor la Macedonski, Goga, Arghezi și Blaga de o parte, iar Eminescu de altă parte, necesitatea ierarhizării persistă și se impune” [109, p. 225].

Totuși, Eminescu, fiind poetul nostru cel mai de seamă, aprinde și pune în vibrație, constată criticul, un volum liric incomparabil și o eterogenitate unică de materiale și valori de cultură care pornesc de foarte de departe și le pronunță caracterul de *cosmicitate și irascendență*, vădind o deosebită forță de recompunere a lumii: „sfericitatea poeziei lui Eminescu și cuprinderea ei îl deosebește dintr-o dată de toți ceilalți. El singur priveghează încă istoria culturii române ca o clopotniță pusă la începuturi, cum priveghează de asemenea Dante, Shakespeare și Goethe, tot de

la începuturi, istoria câte unei culturi naționale. Așadar, putem reselecta în liniște afirmația că el este poetul nostru cel mai de seamă [109, p. 225].

Convins că Europa nu poate fi interesată de un popor „fără spirit de adevăr”, Eminescu, acest *uomo duplex* al culturii române, se erijează în „teoreticianul prin excelență al naționalismului român”, care fără însă a face abstracție de cultura națiunilor „care au interese comune nouă și se luptă alături cu noi”, a schimbat orientarea vechii poezii, el dovedindu-se un devorator avid al cunoașterii universale, în general [78, p. 36].

Renumitul eminescolog și filozof al culturii române, Mihai Cimpoi, în *Europa, sarea Terrei...*(p.100) a pus explicit în evidență pro-europenismul lui Mihai Eminescu, pe care îl declară, cu argumente solide, „european în esența ființei sale”. Cu toate acestea Eminescu poate fi considerat, fără nici un risc, un eurosceptic în privința orientării poporului român spre civilizația reală a Apusului. Nimic nu poate ilustra mai bine sentimentul poetului față de practica preluării în totalitate a „utopiilor comuniste” ale unei părți a Europei „infectată de corupție și de frivolitate”, decât convingerea lui Petre Țuțea conform căreia Eminescu are meritul de a fi salvat onoarea spirituală a poporului român.

Interesul său, în special, pentru literatura universală, este identificat atât în poezie, cât și în publicistică. De aceea în orice „chestiune” el apelează cu obstinație, (mixând inspirat arhetipuri spectaculoase, fără însă să negligeze universul de idei naționale moștenite), la modelele spirituale novatoare ale Occidentului.

Rosa del Conte constată, pe bună dreptate, doi factori modelatori, două direcții formative ale personalității intelectuale ale lui Eminescu, aflate într-o simbioză organică.

Primul factor este patrimoniul cultural al poporului său, care s-a sedimentat în stratificări seculare, cu componente individuale greu de izolat și care l-au îmbogățit și continuă să-l îmbogățească diaconii rătăcitori, dascălii care străbat satele, cărturarii din mănăstiri, poeții care l-au precedat: „Nici Kant, nici Schopenhauer, nici Vedele, nici Platon și nici chiar marii poeți, pe care îi iubește și studiază și din care traduce sau învață pe dinafară fragmente, de la Byron la Shakespeare, de la Schiller la Hugo, nu vor înăbuși vreodată în el interesul avid și chiar gelos pentru tot ceea ce inteligența, fantezia, afectivitatea poporului său putuse să creeze sau să asimileze și să transmită prin veacurile întunecate și dificile ale istoriei lui. Aceasta explică motivul pentru care Eminescu este o sinteză și de ce s-a recunoscut în chip legitim în el încă de la apariția lui – chiar dacă fără a i se înțelege structura extrem de singulară – cea mai înaltă întruchipare a inteligenței românești, cum se exprima Maiorescu” [17, p. 279].

Cel de-al doilea factor modelator, formativ este totuși cultura europeană cu „modernitatea ei”, care i-a frământat atât de mult pe contemporanii săi, întreg ansamblul de experiențe culturale

care s-au depus peste ceea ce a păstrat el din memoria ancestrală. Ele s-au asimilat din mediul familial, din cel habitudinal, în care ciobanii și țărani întâlniți pe pământurile administrate de tatăl său păstrau cu sfințenie tradițiile, dar și din eclecticele și nepotolitele sale lecturi: „Pentru Eminescu, care întâlnește pe băncile universitare, la Viena și la Berlin, gândirea occidentală (dar am spus deja că îi erau știuși Schille și Schopenhauer) nu este o pagină albă. Acea cultură europeană, acea „modernitate” care îi năucește pe contemporanii lui, care și-o vor însuși ca pe o superficială și uneori caraghioasă travestire, se altoiește pe o sedimentare culturală autohtonă, pe care el a acumulat-o printr-o memorie prodigioasă și activitate mereu receptivă și vibrantă, încă din anii cei mai tineri (...). Aceasta reprezintă comoara lui secretă, pe care adolescentul o descoperă, iar omul matur o păstrează și nutrește, printr-o curiozitate a cercetării care este memorie respectuoasă, credință” [17, p. 279].

De fapt, e vorba de o sinteză a celor doi factori formativi, care se va concretiza vie, originală mai ales în limbaj, în imagini, în care se lasă recunoscute felurite stratificări ale culturii autohtone. Ceea ce a izbit-o pe cercetătoarea italiană, în calitatea ei de cititoare străină, a fost prezența a ceea ce poetul numea *caracteristica expresivă* a poporului său, care i-a asigurat profunda pecete originală. „Dubla tradiție de spiritualitate și cultura, recunoaște exegeta, la care am făcut aluzie și care se răsfrânge în sincretismul de amprentă răsăriteană al gândirii sale, se oglindește și în limbaj și devine elementul caracteristic al formei. Noutatea mesajului eminescian coincide, așadar, cu însăși arhaicitatea sa” [17, p. 2801].

1.3. Modelele intelectuale și lirice – repere ale logosului eminescian

Despre unitatea operei eminesciene vorbește și I. Negoîtescu, care constată atât puterea de atracție a prozei publicistice, ce nu și-a pierdut nici azi valoarea literară. Ea nu este mai puțin semnificativă decât poezia sa plutonică și deschide, în profunzime, aceleași orizonturi vizionare: căci la Eminescu înseamnă căutare de începuturi, nostalgie paradisiacă, întoarcere spre originile cețoase, care pentru el strălucesc atât de ispititor” [96, p. 109].

Deși lumea despre care se vorbește a dispărut, proza rămâne extrem de vie, pentru că este una împătimită, palpitantă și clară în ideologia ei. Ceea ce remarcă în mod deosebit într-o astfel de intersectare de viziune a poeziei și prozei publicistice este consubstanțialitatea cu direcția sentimentală a unor importanți autori europeni. Faptul se datorează poemelor postume din fondul arheologic eminescian și interconexiunii cu proza. Aceasta e apropiată anume pentru că își trădează un anumit filon epic comun: „Ea se întinde, istoric, pe toată perioada activității lui literare cunoscute de contemporani, în care poemele plutonice, de la *Memento mori* la *Gemenii* au fost părăsite, în nedesăvârșirea lor, urmând a fi dezgropate postum din arhive abia peste

decenii și instituind în secolul nostru o adevărată arheologie eminesciană. Această activitate literară cuprinde scrierile poetice care au asigurat faima lui Eminescu în vremea sa și care îl situează pe linia sentimentală a lui Eichendorff, a lui Lenau, a lui Heine, mănoasă la poetul roman în versuri cu totul remarcabile adeseori, nedezmînțite capodopere, în care forma interioară a lirismului se cristalizează exterior fără ca perfecțiunea să-i afecteze puritatea (*Lacul*, *Peste vârfuri*, *Afară-i toamnă*, *O, rămâi*, *Diana*, *Odă* (în metru antic), *Și dacă...* – elaborate între anii 1876-1883) [96, p. 109].

O altă dimensiune europeană e văzută de critic felul în care este înfățișată natura: ea apare ca o expresie a iluminării de tip religios. Nicăieri în literatura română nu există o natură mai prodigioasă, mai „haotică”, mai copleșită de substanță mitică (de *mitos*, zice el), mai „magnetică”. Poezia eminesciană se axează pe gigantism, pe o irizare feerică, pe somnolaritate și pe melancolie cosmică – toate acestea exprimând un panteism de fond, ce ține de caracterul viziunii, de acea concepere a *cugetării sacre* ca *strai de purpură și aur peste țărâna cea grea*. Exegetul întrevide o legătură tipologică cu panteistul și neospinozistul Schelling, la care natura este *Dumnezeu în evoluția sa*, adică ascunzând o esență a divinității. La Eminescu natura este pătrunsă de sentimentul morții, este *moarte*, salvarea, izbăvirea gândirii în contemplația schopenhaueriană, catharsisul identificându-se cu mistica neînțelegerii.

Pecetea europenității criticul o descifra și în vizionarismul eminescian, afiliat tematic vizionarismului celor mai importanți romantici germani. Acesta și-a impus influența modelatoare atât prin contactul cu opera lor, cât și prin anturajul intelectual în care s-a aflat în timpul studiilor. Dovezile care se aduc sunt deosebit de plauzibile, dând demonstrației credibilitate indiscutabilă: „Vizionarismul lui Eminescu este htonic și ne-creștin; tărâmul lui preferat, infernal-germinal este cel al lui Pluto, constituind pentru dânsul un paradis voluptuos-dureros, cutreierat de plâsmuiri ce apropie imaginația sa de a romanticilor germani, a lui Jean Paul, a lui Joseph Görres, a lui Arnim, a lui Tieck întârziatul și îndepărtatul lor semen fiind), căroră le adaogă nota lui proprie, dureros tenebroasă, esențială. Aproape și de Agrippa von Netteshem, de Jakob Bohme, de Swedenborg, de Jung-Stilling și de Theodor Fechner, el e pătruns nu mai puțin de *Vedele* indice și de nirvana budiștilor, dar Edda nordică și în general miturile germanilor îi înflăcărează plutonica-i sensibilitate. Dacia lui de sub ape e „gotică”! – a recunoscut-o Eminescu prin gura lui Decebal. Anii gimnaziului de la Cernăuți, anii universitari de la Viena și Berlin și-au lăsat asupra poetului adâncă lor pecete” [96, p. 108].

În perioada de afirmare a esteticii romantice, universalitatea lui Eminescu poate fi demonstrată, indiscutabil, de reperele europene pe care, racordându-le la mijloacele expresive ale limbii populare și ale surselor lexicale din alte limbi, le valorifică în mitopo(i)etica sa de esență

renascentistă, clasică și barocă. Creația sa poetică își trage seva, mai ales în perioada de dinainte de *fenomenul Junimea*, din arhetipurile ethnosului românesc. Constantin Ciopraga apreciază că Eminescu, personalitate culturală prototipală, este, „sedus de arhetipuri”, dar răzleț descoperim „influențe, ecouri de la alții în opera proprie”; „în strategia poetului apropierea de orizonturile arhetipale, de fenomene originare, echivalează cu o inițiere în zone misterioase, de felurite densități” [15, p. 15]. Mulți dintre înaintașii literaturii române moderne, întâlniți în *Lepturariul românesc – cules de'a scriptori rumâni*, (I-IV, Viena, 1862 –1865), creștomăție întocmită de Aron Pumnul, sunt priviți de marele poet cu scepticism, fiind de acord că merită elogiuate doar scrierile din *zilele de-aur a scripturelor române*. Găsim destule remarci despre predecesorii săi în *Glossă, Criticilor mei, Epigonii* și în destule articole apărute, în marea lor parte, în *Timpul*. De asemenea identificăm și „urmași nedemni ai unor înaintași iluștrii”, prin aluziile făcute la *Primăvara amorului* – Iancu Văcărescu, *Armonii intime* – A. Sihleanu, *Fabule* – Al. Donici, *Povestea vorbei* – A. Pann. Modelele înaintașilor – V. Alecsandri, Negruzzi, Ioan Barac, Heliade, etc., în pofida imperfecțiunilor pe care le sesizase, își pun amprenta pe poeziile de adolescență publicate în *Familia*, care au stârnit destule controverse, vina purtând-o desigur observațiile exagerate ale lui G. Ibrăileanu, G. Călinescu, C. Botez și D. Popovici.

Referitor la modelele străine, T. Vianu avea să consemneze: „cercul de idei ale poeziilor de tinerețe ale lui Eminescu aparține mai cu seamă romantismului de nuanță franceză, așa cum el și-l va fi asumat nu numai din contactul direct al lecturilor sale de tânăr, despre care avem puține știri, dar și din atmosfera generală a literaturii noastre care, pe la 1870, gravita încă în aceeași sferă” [116, p. 387].

Mai aproape de vremea noastră, ilustrul cărturar Eugen Simion a afirmat în chip categoric: „Ca toți romanticii, el este un creator de mituri, de simboluri universale, reluând, adesea, motive literare cu o largă circulație” [104, p.17]. O atare vocație, depistată între germinația și extincția universului, este nuanțată și de Vladimir Streinu care recunoaște afinitățile poetului-gazetar pentru civilizația și literatura franceză. Am arătat mai înainte faptul că *poetul dificil* (care devenise Eminescu), asimilase elemente prozodice de la înaintașii săi, fie din propriile lor opere, fie din textele literare ale Occidentului vizate sau promovate în diverse împrejurări de aceștia și cu care marele poet intrase în contact. Totuși niciun exeget eminescian nu a putut dovedi filiația mai profundă a acestuia cu cultura franceză, deși s-au semnalat ecouri ale unor scriitori precum Théophile Gautier în (*Sărmanul Dionis*), Paul Bourget (în *Mai am un singur dor*), N. Martin în (*Sonetul Veneției*), Th. de Banville (în *Somnoroase păsărele*), Vigny (în *Rugăciunea unui dac*), ca să ne rezumăm doar la câteva exemple.

Tot așa putem susține că Eminescu a manifestat și o aversiune (discutabilă!) față de literatura franceză, atitudine pe care o regăsim în multe din poeziile și intervențiile sale publicistice referitoare, cu precădere, la limba română. Ov. Densușianu în *Evoluția estetică a limbii române* este de părere că Eminescu a rămas „refractor poeziei romantice franceze”, poezia *Epigonii* o dovadă în acest sens. Acolo poetul ne vorbește despre o parte din cei care erau înrâuriți de romantismul francez, curent cu care intră în legătură prin Dimitrie Țichindeal, I. Prale, Mumulean, Cantemir, Beldiman, Donici, Pann, Văcărescu, Sihleanu, Bolliac, Cârlova, Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Negruzzi, Mureșeanu, Heliade și Alecsandri.

Nu putem contesta influența franceză asupra mișcării intelectuale românești a vremii, dar pe baza articolelor și a însemnărilor din manuscrise, putem constata că în producțiile sale „omniscientul Eminescu”, a preluat idei din traduceri și le-a transformat, trecându-le prin propriul său filtru, prin propriul său limbaj poetic, în creații originale cu mult diferite valoric de „surse”.

Totodată nu putem admite teza că scriitorii francezi nu au exercitat vreun rol în formarea sa ca poet.

În *manuscrisul 2278, ff. 80 v., 81 și 82*, descoperim o listă de cărți traduse în românește, de care era interesat Eminescu, printre care: *Clotilda și Edmond*, *Scurtă istorie a Franței*, *Voiajul lui Anacharsis*, *Biblioteca română din Paris*, etc. Iată doar câteva argumente care pledează în favoarea ideii că Eminescu era totuși preocupat de civilizația și literatura franceză. În opoziție cu alți critici și istorici literali, G. Călinescu ne oferă în articolul din *Adevărul literar și artistic* din 17 iulie 1932 – *Eminescu și limba franceză*, o dovadă surprinzătoare care infirmă într-un fel „lacunele” acestora: Cunoștea Eminescu limba franceză? Iată o întrebare care te îndeamnă la meditație și prudență. Călinescu este de părere că este meritul d-lui Rașcu (expus în *Eminescu și cultura franceză*) de a fi dovedit influența directă și neîndoioasă a literaturii franceze asupra poetului.

Nu încapă îndoială că Eminescu era familiarizat cu limba franceză (stă drept argument citatele în limba franceză la care apelează în articolul din *Timpul*, în unele scrisori către Veronica Micle și în consemnările din manuscrise), pe care, deseori, o întrebuința și în vorbire. Apetența esteticianului T. Vianu pentru ideile embrionale ale lui Eminescu alternează cu fixarea unui program pe care și l-a impus/asumat poetul, prin contactul direct cu cultura universală, dar și controversatele moșteniri ale literaturii naționale care, până la 1870, levita încă în „chaos”, ne determină să credem că romantismul francez a reprezentat un suflu nolu pentru întreaga cultură românească. O mărturie, destul de elocventă în acest sens, este demonstrația lui Tudor Vianu conform căreia cercul de idei ale poeziilor de tinerețe ale lui Eminescu aparține mai cu seamă

romantismului de nuanță franceză, așa cum el și-l va fi asumat nu numai din contactul direct al lecturilor sale de tânăr, iar originalitatea sa se va preciza astfel din poziția pe care reușește, s-o câștige față de romantismul francez, care este un model aproape unic al literaturii noastre culte înainte de Eminescu. Prin intermediul limbii lui Voltaire Eminescu pătrunde și în alte culturi din care depistăm ecouri indubitabile de inspirație în opera sa. El nu căuta modele printre consacrații literaturii franceze, preferința lui fiind îndreptată, cum remarcă și G. Călinescu „spre autori mai mărunți” [5, p. 70]. Rezerva sa față de anumiți scriitori francezi (Racine, Corneille, Mabilie, etc.) nu însemna numaidecât respingerea literaturii moderne franceze și nici a rolului ei în modernizarea limbii române. În articolele politice, mai ales în cele publicate în *Timpul*, el elogiaza Franța, dezaproband doar influențele nefaste „importate” de acolo.

Sunt destule cazurile când Eminescu reține *ad litteram*, în manuscrise, textele unor scriitori, iar în poezie le „întrupează” doar mesajul, „spiritul”.

Altfel se pune problema în legătură cu formația sa germană. Devin plauzibile și în acest context, observațiile lui Mihai Drăgan din *Eminescu tânăr sau „a doua mea ființă”*, [50, p.223] căreia „dacă Eminescu a avut, într-adevăr, un „model”, este cu tot inferior originalului eminescian”. Eminescu datorează multe lucruri spiritualității germane care i-a permis accesul, fără obstacole, către spiritul universal european. O mulțime de similitudini cu textele unor scriitori și filozofi germani descoperim în opera acestuia. Coincidențele identificate nu sunt în măsură să creeze confuzii, ci mai curând controversate, acest fapt datorându-se, evident, capacității extraordinare a lui Mihai Eminescu de a asimila gândirea universală. Devenind o necesitate lăuntrică, formativă, poetul trecea totul prin sufletul său, după cum mărturisea el însuși. Nimeni nu a negat asemănările dintre poeziile scriitorilor germani: Gottfried Keller – *Siehst du den Stern* cu *La steaua*, Friedrich Schlegel – *Die neue Schule* cu *Glossă*, Heinrich von Kleist – *Kätchen von Heilbronn* cu *Sărmanul Dionis*, Goethe – *Prometeu* cu *Mortua est!*

Este neîndoielnic că este inspirat și de alți mulți poeți romantici germani precum Johann Ludwig Tieck, Friedrich Leopold van Hardenberg, Johann Christian Friedrich Hölderlin, Nikolaus Lenau, Joseph Freiherr Eichendorff, Friedrich Rückert, August von Platen, Friedrich Schiller, Heinrich Heine.

Însă în nici un caz nu poate fi acuzat de imitație. Schopenhauer a jucat un rol pronunțat în formarea filozofică lui Eminescu. În nici un alt loc nu se întâlnesc mai bine decât în *Luceafărul* ecourile lecturilor schopenhaueriene. Dacă filozoful german a comparat, de pildă, geniul cu un corp ceresc, Eminescu îl ipostaziază în stea, aceasta însemnând, pentru el, dincolo de simbol, emblema eternității.

Liviu Rusu face, cu o precizie de invidiat când este vorba de a argumenta meritul lui Schopenhauer asupra orizontului filozofic al lui Eminescu, geneza acestei capodopere. În partea întâi a poemului poetul ne-a ridicat la nivel prometeic și faustian, în sânul căruia se desenează perspective constructive de proporții cosmice, iar prin aceasta el însuși a indicat logica internă a poemului, seducându-ne imperios, prin desăvârșirea artei sale, să-l urmăm în zborul său falnic. Dar iată, deodată se ivește cotitura care ne oprește zborul și marile speranțe: pe de o parte, faptul mărunț, un accident sentimental, care ne coboară brusc de la nivelul de mare înălțime în lumea faptelor efemere, pe de altă parte, teoria filozofului pesimist, care întărește reflexul incidentului trăit și caută să ne convingă că lumea, care a reușit să cucerească orizontul veșniciei, în fond nu merită decât dispreț.

Asupra unor similitudini și diferențieri cu romanticii francezi și germani Eugen Simion revine și în studiile recente, în special în studiul introductiv la volumul de poezii eminesciene apărute în colecția „Opere fundamentale”. Aici se fac paralele cu Novalis, cu Sautier, cu Nerval. De Poe se îndepărtează, după cum constată autorul studiului în spiritul disocierilor din volumul din 1964: „Ca prozator fantastic, el nu merge în linia Poe (din care a tradus), ci introduce simbolicul și spiritualul în vaste parabole care vor să cosmicizeze realul și să reconstituie sensurile filosofice ale lumii” [54, p. XLIII].

În ultimul timp modul de abordare în plan comparat s-a înnoit în mod radical, accentul punându-se pe *tensiunea ontologică*, ce apare ca dat esențial al eminescianismului. Poezia și mitopo(i)etica eminesciană este privită prin grila existențială și *nodul tragic*, în care se adună toți existențialii (suferința, angoasa, disperarea, melancolia, limitele: moartea, timpul, spațiul). „Tensiunea ontologică e tradusă într-un *sinergetism*, care e mai mult decât *armonia* observată de Vianu și *sinestezia* baudelariană; e o asociere într-un Tot a tuturor organelor, sistemelor, factorilor” [14, p. 9].

Mai multe studii îl raportează pe autorul *Luceafărului* la Blaga, Arghezi, Stănescu sau la poeți străini (Leopardi, Carducci, Lermontov). Într-un larg context comparat, de exemplu, Rodica Marian urmărește forme străvechi ale imaginarului religios în special ale gnosticismului de filieră creștină, pe care-l decryptează și în *Luceafărul*. Acest filon traversează întreaga cultură europeană începând cu Antichitatea greco-romană, continuând cu faza înfloritoare a romantismului (Goethe, Blake, Böhme, Byron, Shelley, Svedendorg, Leopardi), cu modernismul și chiar cu existențialismul (Baudelaire, Dostoievski, Camus, Beckett, Proust, Thomas, Mann, Bulgakov, la noi Eminescu, Blaga, Mircea Eliade, parțial Sadoveanu). Apare, după cum remarcă autoarea, și în credințele populare, în literatura cultă fiind numit de Harold Bloom „gnosticism purificat” [89, p. 74-75].

Un mod de abordare comparat original îl atestăm în unele studii ale acad. Victor Crăciun, în care demonstrează impactul debutului și a colaborării cu Iosif Vulcan asupra întregii evoluții a creației sale, care a avut „o intuiție vizionară” [45, p. 9]. „legăturile arhaice dintre Brâncuși și Eminescu” [44, p. 9], „susținerea materializată în simboluri a filonului etnic daco-românesc la Blaga și Eminescu” [41, p. 48], „contribuția națională la făurirea viitorului tuturor romanilor” „a doi bărbați ai românității – Avram Iancu și Mihai Eminescu” [43, p. 7].

Până la un punct Eminescu merge pe urmele lui Schopenhauer, elementele lor comune fiind concepția despre lume, despre iubire, despre existență, despre moarte. Eminescu introduce însă în poem, alături de toate acestea, motive din creația populară românească. Dar Eminescu, cel din perioada vieneză, ia contact cu operele lui Spinoza, Kant, Leibniz, Platon.

Lucrarea *Sursele germane ale creației eminesciene* a profesorului Helmuth Frisch de la Universitatea din Bochum ne oferă posibilitatea de a cunoaște, în profunzime, orizontul spiritual al celui care a luptat împotriva unei influențe franceze pronunțate și, din această cauză, nesănătoasă pentru cultura română. Descoperim în acest volum texte din operele unor scriitori și filozofi germani la care se referă în manuscrisele sale, unele idei fiind reluate în articolele politice și filozofice. Dacă Gérard de Nerval trecea drept prim modern și simbolist dintre romantici, Eminescu a rămas, cum singur se califica, „un romantic”. El a fost un „element conector între cultura română și alte culturi europene” [94, p. 53], lucru care i-a permis să pătrundă în intimitatea „literaturii universale” (concept formulat de Goethe) și îi relevă, susținea V. Streinu „organicitatea vie și evoluția concepției poetice”. În *manuscrise* descoperim izvoarele multor analogii. Studiul lui Helmuth Frisch este edificator în acest sens. Bineînțeles nu exclud posibilitatea ca acesta să fie completat de noi descoperiri arhivistice germane și alte „descifrări” ale resorturilor sufletești ale poetului din perioada vieneză. Printre manuscrisele eminesciene s-au identificat și poezii scrise în limba lui Goethe, amănunt care confirmă supozițiile criticilor potrivit cărora Eminescu a avut privilegiul, cunoscând limba germană, să pătrundă, prin lectură, în universul poetic al marilor „poeți ai Parnasului european, de la Shakespeare la Schiller, de la Byron la Hugo și la Lenau, de la Goethe la Poe” [18, p. 275].

Eminescu a pătruns și în climatul magic al poeziei romantice italiene.

Profesorul de lingvistică de la Universitatea din Padova, Carlo Tagliavini, a ajuns, în baza cercetărilor întreprinse, la concluzia că Eminescu a studiat limba italiană la Viena, dar cu numeroasele opere ale literaturii italiene clasice a luat contact mai mult din traduceri germane. El a publicat în 1923 în revista *L'Europa orientale* studiul *Michele Eminescu*, unde face o paralelă izbutită între „astrul poeziei române” și Giacomo Leopardi, poetul pesimismului european. Desigur că el cunoștea la vremea aceea similitudinile dintre *Venere și Madonă* și

Aspasia lui Leopardi, lucru care i-a convins pe mulți critici italieni că Eminescu aparține familiei spirituale a lui Leopardi, ale cărui idei filozofice pot fi regăsite în unele dintre scrierile sale. Leopardi, considerat de eminescologul Mihai Cimpoi (în volumul *Leopardi*, Ed. Ideea Europeană, București) drept un *pattern* al lirismului arhetipal, „un spirit intercultural și multicultural în siajul integrării europene”, este un poet cugetător, iisusiac, înclinat spre vizionarism, mereu remodelând mitopo(i)etica italiană. Tot Mihai Cimpoi ne atenționează că „originalitatea lui Leopardi se datorează, indiscutabil, faptului că trece tranșant peste formule, doctrine, principii”; toate acestea apropiindu-l vizibil de Mihai Eminescu, asemănări surprinzătoare existând în poeziile în care ambii poeți utilizează, de altfel, la fel ca și Novalis, motivul „florii albastre”.

Dar Eminescu a fost atras cu deosebire de opera lui Dante Alighieri. În *manuscrisul* 2285 textul transcris începe cu numele lui Dante. Acolo (o recenzie a lui Friedrich Notter la *Divina Commedia*) Eminescu notează laconic: „O operă poetică... poate să se dovedească... o operă cu tendință, însă un poet adevărat nu va scoate niciodată tendința în prim plan” [77, p. 699-700].

Deseori în articole el face referire la celebrul scriitor italian ale cărui lucrări le citește, conform mărturiei doamnei Mitte Kremnitz, în original. De la Dante își iau originea unele dintre licențele poetice ale lui Eminescu. Dante este invocat și în articolele *Icoană și privaz*, *Dicționar de rime*, *Progresul real și cel fictiv*, *Triumful principiilor conservatoare*, aceasta din urmă producând unele confuzii legate de dictonul: „*Iadul e pavat cu bune intenții*”, utilizat în preambul și atribuit greșit de poet lui Dante. De fapt Eminescu citase din memorie celebrul proverb englezesc – *Hell is full of good meanings and wishings/ Iadul e plin de gânduri și dorințe bune* aflat din 1640 în colecția realizată de George Herbert. E fapt cert că poetul citise în original *Divina Commedia* și o asimilase organic, ecouri din aceasta răzbătând în mai multe sonete și terține proprii. În *Opera lui Mihai Eminescu* George Călinescu precizează că poetul cunoștea *Decameronul* lui Boccaccio, *Il principe* al lui Niccolo Machiavelli, *Orlando innamorato* de Bajardo [5, p. 404]. De asemenea, în unele poezii din perioada berlineză, putem să ne întâlnim cu accente lirice care ne amintesc de Góldoni, Carlo Gozzi, Francesco Petrarca, Ariosto, Ludovico, Torquato Tasso, Carducci [5, p. 402-404].

Mircea Eliade în lucrarea *Despre Eminescu și Hasdeu* mărturisește că nu a crezut niciodată în influențele și sursele lui Eminescu. El construisese o paralelă pe care o susținea cu argumente între „sistemele paradoxale”, pe de o parte cel creat de acesta, iar pe de altă parte cele pe care le-a asimilat, mai ales prin cultură. M. Eliade accepta postulatul lui G. Călinescu potrivit căruia „poetul tindea să creeze un univers în semicerc (...), având ca orizonturi nașterea și moartea lumii, în care se întinde arcul istoriei universale” [5, p. 4]. Mihai Eminescu, susținea M. Eliade,

era alimentat, desigur, printre altele, și de gândirea indiană care i-a permis, celui dintâi, nu să creeze un hibrid între culturi, ci să înfăptuiască o „revoluție” lingvistică în poetică și publicistică. Într-un discurs ținut la o recepție academică desfășurată la Bruxelles în 19 februarie 1977, cunoscutul eseist avea să recunoască că cel mai ilustru poet român – Mihai Eminescu – era (...) un filozof original și unul dintre cei mai erudiți printre contemporani [78, p. 17].

1.4. Dilemele eminescologilor contemporani

Din cele arătate până acum reiese clar că actualitatea lui Eminescu a devenit un sindrom dilematic. În mod nedrept, demersurile unor critici de a insista asupra cercetării operei publicistice eminesciene, a fost lăsat într-un acuzator con de umbră. I s-a reproșat poetului o anume desuetitudine, o deviere de la modelele pe care le-a invocat de-a lungul a zeci de pagini. Au existat și voci care au propus reevaluarea critică a operei eminesciene, dar nu prin interpretarea hermeneutică a operei, ci prin punerea ei în antiteză cu modernele, controversatele concepte literare. Redimensionarea ființei eminesciene, în pericol de a-și pierde identitatea din cauza „desprinderii din haos pentru a intra în cercul vieții pământești” i-a înverșunat pe detractorii săi gălăgioși care au ajuns la concluzia că pot dărma un mit acuzându-l de naționalism ideologic [18, p. 274]. Ceea ce a produs, față de poetul național o confuză campanie dinamitară de denigrare, își are originea în, cum divulgă Adrian Dinu Rachieru zgomotoase rivalități/animozități îndelung exersate în turbulentă viață literară, continuă, modificând în timp și „standardizând” imaginea unui simbol național [102, p. 52]. Și tot criticul mai sus menționat constată că adversitatea „intelighenției române”, față de poet trebuie căutată în actele diversioniste și manipulatorii ale căror autori, sub spectrul „speculativismului desfigurator”, scoțând textul din context, l-au falsificat în funcție de interesele de grup. A.D. Rachieru îl citează pe N. Manolescu, adeptul „criticii caleidoscopice” (el îndoindu-se de valoarea „marilor poeme de care se face atâta caz”): „lumea a înțeles publicistica politică a lui Eminescu așa cum a vrut”, confiscând-o și utilizând-o propagandistic pentru a accentua „dezghinul național”. Dar numai publicistica să fi devenit obiect de controversă? Recitindu-i articolele nu putem să nu rămânem impresionați de modul original în care „vituperează” legile străine, pe care „bizantinii”, „fanarioții novisimi” ai vremii le acceptă discriminatoriu, în defavoarea „idealului românilor din toate părțile Daciei lui Traian” de a menține unitatea reală „a limbei strămoșești și a bisericii naționale”.

Dar ceea ce e cu deosebire memorabil la A.D. Rachieru este inconfortabilele observațiuni referitoare la „jocul duplicitar al contemporanilor”, generat de „cameleonismul panglicarilor politici”. Ideea națională promovată de autorul *Odei (în metru antic)* nu a fost „capcana

emoțională” în care a căzut spiritul românesc. Poate de aceea Eminescu a fost acuzat de reacționarism de câte ori a intervenit în așezarea adevărului în albia apelor tulburi ale „politichiei” din interior și din afară despre care vorbește însuși Eminescu, menționând că dacă tendințele și ideile noastre se pot numi reacționare, epitet cu care ne gratifică adversarii noștri, această reacțiune noi n-o admitem decât în înțelesul pe care i-l dă fiziologia, reacțiunea unui corp capabil de a redeveni sănătos contra influențelor stricătioase a elementelor străine introduse înlăuntru său. Analiza lui A. D. Rachieru se desfășoară pe coordonatele unor dizertații comparatiste care au modificat „esența literaturii naționale” și ne-au obligat să-l redescoperim pe Eminescu, ridiculizând exagerările. Reacționalismul eminescian – se întreabă Rachieru – înseamnă opunere la progres? Pentru critic Eminescu este unic în literatura universală. Nu ezită să recunoască că fenomenul Eminescu confirmă dominația/supremația unui mit identitar, întreținând benefic interminabile dispute (suspectate însă, s-a spus, de monologism).

Determinant în formarea spirituală a poetului a fost „aprofundarea unor intuiții referitoare la valoarea negativă a existenței”, este de părere Rosa Del Conte, conștientă că idealismul poetului nu putea rămâne nepăsător „la o interpretare evoluționistă a Universului în sens materialist” [17, p. 153]. Devine evident că, înlăturând anacronismul unor decodări nereușite a semnificațiilor universului eminescian, o parte dintre exegeți au fost preocupați de *cuvânt* (ca vehicul al ideii) și prea puțin de limbaj. De aceea mișcarea printre idei a provocat animozități care au limitat acțiunea de explorare a creației și au generat un complex care s-a perpetuat nepermis de mult.

Rosa Del Conte vine în lucrarea sa *Eminescu sau despre Absolut* să pună ordine în contradicții și să pătrundă „în ascunzișurile cele mai tainice ale spiritualității eminesciene”. [17, p. 27]. Etalarea consecventă a unei tensiuni speculative corect sesizată de eminescolog, conferă cărții funcție metatextuală. În *Prefața* ediției românești a lucrării, Marian Papahagi, călăuzit de firul demersului critic al Rosei Del Conte, arată că în istoria cuvintelor poetului se depozitează straturi de sens ce trebuie redeșteptate pentru a simți, în totalitatea lui, gândul poetic. Criticul dezvoltă ideea limbajului arhaicității caracteristic lui M. Eminescu și, confirmând-o pe Rosa Del Conte, arată că prin intermediul cuvintelor sunt autohtonizate marile teme poetice de circulație universală: autohtonismul, arhaicitatea, influența răsăriteană, poziționarea poetului în lumina unor tradiții specifice neîntrerupte, toate acestea fiind capitale în conturarea orizontului caracteristic al poeziei eminesciene.

Rosa Del Conte introduce în eminescologia românească teza, confirmată de altfel, că Eminescu a grefat pe fondul autohton al spiritualității, „tabulații cosmogonice” cu un bogat conținut de filozofii kantiene și schopenhaueriene, lângă care se pot alătura cele platonesciene,

pitagoresciene și budiste. Potențarea „intuiției cosmice” [17, p. 16] a poetului atinge apogeul și prin dezvoltarea structurii metafizicii asumată de acesta: Ființa, Demiurgul, Cosmosul, Timpul, Absolutul, Iubirea.

Autoarea, nutrind o admirație congenitivă față de creatorul *Luceafărului*, trage firesc concluzia că este o greșală să continuăm a revendica la acesta arhaicitatea și să ignorăm cu premeditare sau nu, „procesul de asimilare a mării poezii europene”. Pentru a circumscrie cosmogonia eminesciană, Rosa Del Conte, tot mai convinsă de intuiția acestuia, își propune să identifice afinități între cultura românească și cea universală, în ultima transfigurându-se „lumea lui” ale cărei rădăcini sunt „izvoarele tradiției autohtone”. Se impune ca remarcă fundamentală, spre a sublinia importanța acestui studiu, pentru prima oară avem o exegeză completă a poeziei postume eminesciene. Asemenea idolului său – Eminescu, Rosa Del Conte consideră că Poezia învinge Timpul, iar Absolutul este una cu Eternitatea. Asemeni lui Goethe, Eminescu nu renunță la universul arhaic, la „humusul natal” și, orietându-se spre culturile occidentale și extrem-orientale, asimilează noi sensuri pentru „păstrarea continuă a fondului și păstrarea formelor”. Aspirând să-l abordeze pe poet din perspectiva criticii existențial-filozofice franceze, Svetlana Paleologu Matta ne propune, în *Eminescu și abisul ontologic* o solidă schelărie critică pentru a-i evidenția „nemarginile de gândire” [90, p. 13] și a ne purta către lumea ascunsă a imaginației sale în scopul, declarat, de a-i înțelege genialitatea.

Cercetătoarea și-a asumat riscul de a descoperi mai întâi Ființa (Physis) poetului întrucât, numai așa „dezlegarea misterelor ne apropie de absolut”, cum ne asigură Petre Țuțea. Svetlana Paleologu Matta, pentru a ajunge la concluzia că, oprindu-se în special la lirica eminesciană pătrunsă de absolut, esența artei este poezia. Este motivul pentru care dezvoltă, în lucrarea sa, un original program arhitectural de explorare a esenței poetice a gândirii eminesciene, aducându-i între paranteze pe cei de la care poetul a preluat, prin lectură, pentru a recupera o stare abolită și pierdută a ființei noastre, ceremoniile inițiatice ale vieții Ființei situată între infinit și neant.

Fluxul demonstrațiilor Svetlanei Paleologu-Matta îi cuprind, în avântul lor spre idealul de a decodifica și a reconstrui misterele lumii, pe Platon, Kant, Schopenhauer, Heidegger, Nietzsche.

Reflecțiile eminescologului Mihai Cimpoi, sunt la fel de lămuritoare: „Omul eminescian – narcisic apoi hyperionic – caută principiile universale, fundamentale existenței, „esența ființelor”, asemenea „rădăcinilor” lui Empedocle, „semințelor” lui Anaxagora, „atomilor” lui Democrit, „prototipurilor” lui Platon, „ideilor” lui Hegel, „categoriilor” lui Kant. El caută, înfrigorat și cuprins de „tremurul pozitiv, înființător, ontologicul pur” [14, p. 9].

Svetlana Paleologu-Matta este atât de puternic marcată de spiritual eminescian încât, chiar și atunci când divaghează, punând în centrul discuției pe cei câțiva filozofi menționați mai sus,

fixează conexiuni de aspect pozitivist pentru a argumenta valorile ce dimensionează ontologic identitatea genialului poet român.

Ea respinge ipostaza mimetismului și spiritualizând Eul poetului, ne relevă un alt Eminescu, un poet ce populează Lumea axiologică, un poet încrezător în valoarea valorilor și cu conștiința tragică accentuată a distrugerilor, al rătăcirii ineluctabile în temporalitatea ce neantizează, punându-ne continuu sub semnul unei tensiuni.

Proiecția contextualizării utilizată de Svetlana Paleologu-Matta ne dă dreptul să certificăm exercițiul său excentric și să îi trecem cu vederea unele dintre excesele psihanalitice deviate de la „eroto-morfismul cosmic”, susținut de Edgar Papu în legătură cu categoria departelului și a „titanismului depărtării” [99, p. 58]. Omul atârână, făcea el dovada înțelegerii filozofiei lui Eminescu, de puncte situate cu mult dincolo de el. „Prin extindere ajunge, astfel, ca întregul univers să grăiască într-însul. Cu aceasta se precizează în plenitudine sa radiantă categoria *depărtării interioare*, care-l face pe poet să transgreseze, prin conștiința de apartenență, la propria ființă, toate obstacolele spațiului și ale timpului. El s-a implicat și în ”origini”, unde există potențial germenii existenței sale viitoare, și în infinitul spațial de deasupra sa, cu zona înscrisă să-i domine destinul”[99, p. 44].

Așadar, limba literară românească cosmetizată și impusă de Eminescu avea modele străine, dar a fost diversificată și îmbogățită prin valorificarea simbolurilor arhaice preluate din filonul popular și a vocației sale de a asimila motive de largă circulație din cultura universală.

1.5. Concluzii la Capitolul 1

Poetul și gazetarul Mihai Eminescu a exprimat ideea europeană ca idee românească, deducând-o din însăși viziunea românească asupra lumii și din considerațiunile de încadrare în Europa ca într-un organism unic. Mihai Eminescu este în fond primul care conturează clar necesitatea unei *Ligi Spirituale* care să armonizeze interesele naționale cu cele general-europene. Acest proiect al lui Eminescu anticipează actuala Uniune Europeană.

Am demonstrat și noi, în câteva lucrări pe care le-am publicat, că în publicistica sa a abordat și a identificat multe soluții pentru rezolvarea problemelor care au frământat atât poporul român, cât și alte popoare, angajate în *concertul popoarelor europene* [19, p.16], că a vorbit despre Europa ca despre „un mit polifonic care nu se poate defini și nici consolida fără *idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian*” [21, p.15].

Eminescu, datorită *personalității sale europene* a demonstrat vocația universală a culturii românești; fiind și un liant între precedesorii și antecesorii săi.

Maiorescu a văzut europenitatea lui Eminescu în contextul sincronizării cu cultura europeană. Spiritul-rector al *Junimii* a fost primul care în cunoscutul articol publicat în anul morții lui Eminescu sugerează că este înzestrat cu o personalitate europeană. La fel, G. Ibrăileanu îl asimilează pe Eminescu culturii europene în temeiul faptului că uniformitatea Europei va ține cont și de specificul național. Tudor Vianu este de părere că europenitatea poetului nostru o dă delimitarea netă de influențele din afară.

Europenitatea lui Eminescu este văzută ca un mod diferit de critici, dar având o coordonată esențială: a dat expresie marilor teme ale liricii universale: viața, moartea, lumea ca teatru, limitele esențiale, care au rostit esențial ființa (în accepția lui Heidegger).

Analiza pe care au întreprins-o marii critici români (în special Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu și Tudor Vianu) fiind bine cunoscută, a devenit canonică în contextul receptării ei postume.

La formarea intelectuală a lui M. Eminescu a contribuit, în mod substanțial, contactul său cu marile modele ale liricii universale și cu marii gânditori reprezentativi ai diferitelor epoci începând cu antichitatea.

Eminescu în fond este o personalitate, o sinteză a valorilor culturale create atât în spațiul românesc, cât și în cel universal.

Asupra modului în care Eminescu a sporit tezaurul culturii europene vs universale, comentarii profesionale pertinente a făcut Perpessicius, cel care ne-a dat primele volume din *corpusul eminsianum*, visat de N. Iorga. El nu a ezitat să-și arate admirația deplină față de înaintași, cei care au pus fundamentul limbii literare: Ion Heliade Rădulescu, Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu Spătarul, Bogdan – Petriceicu Hasdeu și Constantin Negruzzi.

Fiecare dintre aceștia poartă recunoștință marelui poet pentru eforturile lor intelectuale de a demonstra originea latină a limbii române, de a milita pentru scrierea cu caractere latine și armonizarea graiurilor în vederea formării unei limbi literare. Eminescu a anticipat *universalitatea* limbii române pe care, la fel ca Ion Heliade Rădulescu, a racordat-o la *ritmul literaturii universale*.

Am subliniat faptul că Eminescu a pledat pentru o Europă în care lumea a învățat să respecte *toate limbile* și toate naționalitățile, întrucât bazele ei sunt naționale. Principatele nu trebuie să devină o colonie a marilor puteri și nici nu trebuie să cadă în capcana americanizării. O națiune ca a noastră, era de părere poetul, trebuie să stea cu toată Europa în raporturile de liber schimb și de liberă așezare reciprocă. Acesta este laitmotivul multor articole publicate din *Timpul*.

2. IDEEA EUROPEANĂ – IDEE-CHEIE ÎN DISCURSUL PUBLICISTIC EMINESCIAN

2.1. Conștiința europenității exprimată în lirica eminesciană

În *Memento mori*, vastă panoramă a civilizațiunilor, a unei lumi ce fierbe din adâncuri și intră într-o nouă eră, apare proiecția imaginară a unei Europe ce se pătrunde de „un luminos și mândru el” [6, p. 571], denumit cu formula kantiană a *eternei păci*”:

„Mare, că-i purtat pe umeri de adânci și mândre vremuri
Căci gândiri, cari ieșise dintr-a lumii larg cutremur,
El le poart-unite-n frunte și le scrie pe stindard,
Când în lumea subjugată pentru drepturi ridic arma,
Arătarea-i salutată de popoare... regi se sfarmă
Și a gloriei mândre stele vatra lumii noapte ard.

Și de aceea a lui flamuri le-nsoțesc cu-nsuflețire.
El le duce la învingeri, el îi duce la pieire.
Cine moare – moare-n cuget c-a rămas trăind în el
Tot ce-i nobil și puternic în ăst secol de mândrie
Îl urmează... Căci prin noaptea unei lumi, în bătălie
Lin lucește – *eterna pace*, luminos și mândru țel. ” [61, p. 571]

Eminescu a cunoscut opera lui Kant încă din anii studenției, dovadă fiind numeroasele însemnări manuscrise făcute la ea în *Fragmentarium* și în notele însoțitoare la traducerea Artei reprezentării dramatice a lui Theodor Röscher. Mai mult decât atât: la îndemnul lui Titu Maiorescu, care intenționa să-i încredințeze un post la catedra de filosofie, a tradus o parte din *Critica rațiunii pure*. Din amintirile lui Slavici aflăm că el lucra la traducere din anii de studii la Viena (1869-1872), eminescologii dau ca mai probabilă data primelor încercări în 1872-1874, adică perioada studiilor la Berlin.

Eminescu îl socotea unul dintre cele mai importante spirite metafizice, numindu-l într-o notă la prelegerea lui Pogor ținută în cadrul „Junimii” *ceasornicar al aparatului cugetării*. Kant apare ca prototip al bătrânului dascăl din *Scrisoarea I* și ca personaj în nuvelele filosofice, iar *Sărmanul Dionis*, după cum s-a constatat ilustrează teoria kantiană a transcendentalității formelor intuiției”.

Cel care beneficiază de întreg spectacolul însumării intuițiilor și reprezentărilor într-o singură icoană este Eul, referințele filosofului german fiind subliniate de poetul-traducător cu creion roșu. După cum demonstrează aceste sublinieri, „Eminescu vibrează în special la ideea

kantiană a voinței de sinteză, realizată prin unitatea conștiinței de sine. Raporturile dintre noțiuni se datoresc stabilității și permanenței *Eului*. Eul gânditor stă la temelia cunoașterii, a tuturor reprezentărilor, el aspiră la sinteza gândirii, mijlocește acțiunile de unificare ale intelectului (spontaneitatea cunoașterii, facultatea de a judeca, de a cerceta sau, cum notează Eminescu în traducerea sa de a „strevede” fenomenele), ducând la unitatea transcendentului a conștiinței de sine” [8, p. 114].

Firește, Eminescu a vibrat și la proiectul kantian de *eternă pace*, la care filosoful credea că vor ajunge popoarele, mereu antrenate într-o luptă a forțelor antagoniste. Această pace generalizată se poate obține prin cooperare, în domeniul comerțului, care să aducă avantaje tuturor.

În *Memento mori* kantiana eternă pace apare ca un „luminos și mândru țel”, ca un soare, către care se îndreaptă „populii” aflați în lupte și vrajbă:

„Către țelul care-n noapte le lucește ca un soare
Ei se duc prin zeci de lupte, urmărindu-i cu ardoare,
Zeci de mii cad, pe-a lor urme răsar alte zeci de mii,
Steaua-i duce, ei urmează printre veri și printre ierne,
Până unde eterna iarnă munții de neauă-n câmpi aștern,
Unde crivățul visează uriașe vijelii” [61, p. 371]

Eterna pace kantiană se asociază ideii europene eminesciene, modelării bătrânului continent cu *populii* ei ca un singur organism. În *Memento mori* oștirile lui Napoleon cad, *Ideea* îl lasă pe împărat, cartea lumii se închide, după cum se spune într-un vers, dar așa cum postulează tot Kant, omul moare dar ideea rămâne și atunci lumea trebuie să între, conform principiului de la cădere la mărire trebuie să înceapă o eră nouă ce să continue visele înalte ale *eternei păci*.

„Și-atunci Nordul se stârnește din ruinele-i de gheață,
Munții plutitori și-i sfarmă și pe-a câmpurilor față
El ridică visuri nalte... volburi mari de frig se văd
Și trecând peste oștire o îngroapă... și cu fală
El ridică drept făclie aurora-i boreală
Peste-oștirea-ntroienită în pustiul de... omăt.

Nordul m-a învins – *ideea m-a lăsat*. Și ca un soare
Vezi că-ncepe a spune într-a secolilor mare,
Aruncând ultima-i rază peste domul d-invălizi

La apus privește lumea în duioasa ei uimire.

N-a fost om acel ce cade, ci a veacului gândire

A trăit în el... Cu dânsul cartea lumii iar s-a-nchis”[61, p. 371]

Eminescu, prin reformularea lirismului vizionar, ocultat din universurile poetice descoperite în poeziile deja celebrilor Dante, Shakespeare, Hugo, Rimbaud, Mallarmé, Valéry, Nervalis, Hölderlin, Haine, Byron etc., a produs o mutație esențială în cultura română. Poezia sa este mai mult viziune și reflectare decât ceea ce înțelesese Baudelaire că este o magie care să includă în același timp obiectul și subiectul, lumea din afara artistului și artistul însuși.

Poziția lui Vladimir Streinu a fost, în acest context, destul de convingătoare: „...opera poetului nostru cel mai de seamă aprinde și pune în stare de vibrație un incomparabil volum liric, o eterogenie de materiale și valori de cultură a căror convergență, pornită din zări foarte depărtate, pronunțându-le caracterul de cosmicitate și transcendență, se vădește ca forță de recompunere a lumii, ca o neașteptată și altă gravitație. Sfericitatea poeziei lui Eminescu și cuprinderea ei îl deosebește dintr-o dată de toți ceilalți” [110, p. 245]. Și Constantin Ciopraga interpretează în același mod chestiunea poeticii eminesciene: „Sedus de arhetipuri, Eminescu se împărtășește din ele, dar, odată demersul împlinit, el își deplânge trezirea, văzând în concretul din jur semne de crepuscul moral pricinuitoare de tristețe. Mitopoezie, comutații de epoci, metamorfozări de personaje, acestea nu-i absorb decât fragmentar conștiința, care, dincolo de asemenea intermitențe, ia act de tendințele timpului său” [15, p. 16]. Ideea poate fi regăsită și la Ion Negoitescu care semnalează, la nivelul epidermei textului, o activitate retorică, htonică, galvanizată prin infuzii existențiale: „Pentru Eminescu, zona misterului este limanul morții, materialitatea ei diafană, voluptatea răcorii funerare, atingerea dintre lut și *idealul eteric*, coborârea îngerului, a geniului, în corpul material (senzualitatea între înger și corp, la Eminescu, se poate apropria de viziunea misticilor în general, dar mai cu seamă a celor germani, care descriu relația dintre suflet și trup ca una între bărbat și femeie), nu viața și spiritul îi excită imaginația, ci spiritul și moartea” [97, p. 109]. Arhetipul lui Mihai Eminescu, bazat pe analogii de natură să substanțializeze cosmosul și universul în care a întârziat „exploratorul de domenii abisal metaforice” [97, p. 52] se întâlnește la înaintașii săi de geniu: Shakespeare, Dante, Hugo, Haine, Byron și nu în ultimul rând la Baudelaire. Elementele comune ce-i leagă ombilical, analizate în particular, nu acuză influențe, în cazul tradiționalistului însetat de culturile occidentale și extrem – orientale, care a fost Mihai Eminescu. El asimilează spațiul poetic universal și-l transformă în obiect de circulație națională.

Asemenea scriitorilor care au dat strălucire romantismului apărut în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea în Europa apuseană, Eminescu își bazează logoul, atât la nivel conceptual cât și

stilistic, pe valorificarea miturilor, istoriei, visului și fantasticului. De reținut: literatura europeană a timpului se caracteriza prin osmoza dintre realism și naturalism, dintre metafizic și verism. Nu întâmplător critica străină și românească l-a considerat ultimul mare romantic european în ordine cronologică, după Victor Hugo. Excepție de la regulă face eminescologul Mihai Cimpoi care nu este de acord cu această etichetă. Putem concluziona că opera lui Mihai Eminescu a fost creată sub semnul eternității, ancorată puternic la esențele culturii române și ale celei europene. De aceea el ocupă un loc aparte în romantismul universal. Romantismul său este, prin conținut, unul clasicizant. Călinescu era de părere că viziunea cosmogonică este romantică prin proporțiile gigantice ale spațiului și ale timpului universal: „poetul tindea să creeze un univers în semicerc (...), având ca orizonturi nașterea și moartea lumii, între care se întinde arcul istoriei universale” [5, p. 6]. Așadar, poezia eminesciană nu se revendică numai de la lirica cu iz arhaic axată pe discursul mesianic al vizionarismului sacru al literaturii naționale, ci și de la „rezonanțele” literaturii ante-decadente a Europei.

Prin urmare, Eminescu s-a format la școala marilor romantici europeni, dar spre deosebire de aceștia, și-a concentrat spiritul asupra arhitecturii labirintice a cosmosului unde ființei umane îi corespunde demiurgul.

Victor Crăciun constată că Ștefan cel Mare a fost unul dintre idoli lui Eminescu încă din anii săi cernăuțeni, în anturajul profesorului Aron Pumnul. Efigia domnitorului era reprezentată și în *Lepturariul...*, care i-a inspirat scrierea poemului *Epigonii*.

Poemul este obsedat de figura sa legendară și în perioada studiilor vieneze, când pregătește sărbătorile de la Putna, puse sub semnul ideii că este primul erou național, epoca lui formând „pagina cea mai strălucită din istoria română” și că Bucovina este în privința geografică și strategică sentinela românismului contra colosului nordic și a părților lor etno-geografice; este încheietura care leagă România, Moldova și cu Maramureșul și Transilvania” [46, p. 31].

Doina, scrisă cu ocazia dezvelirii statuii domnitorului la Iași, dă dovadă nu numai de tematica istorică propriu-zisă, ci și de o cuprindere amplă a spiritualității, caracteristică românității” [46, p. 53]. Etichetată drept „naționalistă”, *Doina* cunoaște astăzi interpretări obiective, ea fiind îndreptată, așa cum considera și savantul basarabean Constantin Popovici, împotriva „străinismului în general” [46, p. 95].

Atât *Doina*, cât și numeroasele articole publicistice care îl evocă pe Ștefan cel Mare, demonstrează trecerea poetului la un alt registru: cel al militantismului și angajării sociale, „astfel că poemul *Doina* poate fi considerată și un soi de punte între cea din urmă creație lirică a ultimului mare poet romantic european și poezia cu uz de mucegaiuri, dar și de chemări spre înfăptuiri ale veacului ce avea să vină – Unirea și alinierea la spiritul european și universul.

Eminescu în *Doina* nu mai este romanticul melancolic, ci un luptător național și un apărător al românității” [46, p. 107].

Shakespeare, cel mai strălucit exponent al culturii europene, și-a exercitat direct influența asupra lui Eminescu. Focalizându-ne asupra sonetelor sale, putem detecta destule corespondențe în unele dintre cele mai celebre poezii eminesciene. În *Satira I* versul *Lună tu, stăpâna mării*, ni-l amintește pe *the moon, the goneness of floods* din *Visul unei nopți de vară*. De asemenea, monologurile din *Despărțirea* și *Mortua est!*, fac trimitere directă la conversația dintre Hamlet, Guildenstem și Rosencrantz.

Conexiuni aparținând ambilor poeți identificăm comparând *Hamlet* cu *Cugetările sărmanului Dionis*, *Împărat și proletar*, *Mitologicele*, *Epigonii*, *Geniu pustiu* și chiar cu nuvela *Archaeus*. Similitudinea de teme ne obligă să acceptăm faptul că Eminescu a făcut un adevărat cult pentru Shakespeare. Un exemplu concludent îl găsim în *Icoană și privaz*:

„Și eu simt acest farmec și-n sufletu-mi admir/
Cum admira cu ochii cei mari odat' Shakespeare”,
în *Cărțile*:
„Shakespeare! Adesea te gândesc cu jale,/

-Prieten blând al sufletului meu;/

Izvorul plin al cânturilor tale/
Îmi sare-n gând și te respect mereu...”.

Înrudirea lui Eminescu cu Shakespeare nu poate fi explicată corect dacă nu am face referire și la publicistica sa, unde autorul lui *Hamlet* este invocat aproape obsesiv. Exemplificăm câteva: *Icoane vechi și icoane nouă* (Timpul, II, nr. 279, 11 dec. 1877, p. 2-3), *Revista teatrală – Moartea lui Petru cel Mare*, (Curierul de Iași, X, nr. 31, 20 martie 1877, p. 3), *Repertoriul nostru teatral* (Familia, VI, nr. 3) 18/30 ian. 1870, p. 25-28), *Adevărul doare: nimic nu doare ca adevărul* (Timpul, V, nr. 278, 13-25 dec. 1880, p. 1).

De câte ori se face observația că în opera lui Eminescu sunt identificate asemănări și ecouri shakespeareane, se neglijează a se comenta impactul „marelui Will” asupra culturii române. Relațiile culturale româno-engleze trebuie căutate după începutul secolului al XIX-lea. Această situație datorându-se cu precădere unor cauze greu de explicat, dar, mai mult decât sigur, ele au constat în deosebiri religioase și culturale, organizarea politică diferită a celor două țări, în slaba cunoaștere a limbii engleze de elitele intelectuale românești care, până în acel moment, nu deveniseră interesate de formarea națiunii române în spirit european. Perioada cea mai fertilă interferențelor culturale dintre țările române și Anglia este 1876-1886, deceniul care înregistrează apariția Junimii, apogeul creațiilor lui Mihai Eminescu și Titu Maiorescu. Contactul

direct al culturii române cu Shakespeare este așadar, târziu. Aceasta nu înseamnă că o parte din piesele sale, unele dintre ele inspirându-i pe cei care se avântaseră pe calea emancipării naționale, nu erau cunoscute. Ele au pătruns prin intermediul culturilor germană și franceză, italiana și chiar – rusă. Primele traduceri directe din limba engleză a unor piese semnate de Shakespeare datează din 1864, când P.P. Carp lecturează în limba română, în cadrul unei ședințe a Junimii, fragmente din drama *Macbeth*, iar în 1868 din *Othello*. Dar „poetul orional al Engliterii” avea să fie cunoscut în România încă din 1836, când Bolliac publică în paginile „*Curiosului*” câteva referințe referitoare la el. În 1839 George Barițiu se întreba dacă ajuns-am noi la vârsta în care avem trebuință a citi pe Shakespeare, pe acest dascăl al împăraților și al cerșetorilor, al națiunilor și al indivizilor?

Trebuie remarcat că Shakespeare a fost cunoscut la noi, mai întâi, prin intermediul pieselor de teatru jucate de trupe vieneze și maghiare. Una dintre acestea, condusă de Kristoph Ludwig Seipp, prietenul lui Goethe, pusese în scenă, la Sibiu, în 17 octombrie 1788, tragiile *Hamlet* și *Henric al IV-lea*. În 1816 ajunge la București trupa germană a lui Johann Gerger și pune în scenă, în limba română, *Hamlet* și *Othello*. O notă descoperită într-un carnet de însemnări a lui G. Asachi, ce cuprindeau și câteva fragmente transcrise din *Neguțătorul din Veneția*, ne face să credem că acesta este cel dintâi cărturar român care face referire la Shakespeare.

Evident, nu exagerăm acreditând opinia mai multor critici că singurele puncte durabile în care se pot stabili contacte reale și consistente între Eminescu și literatura engleză sunt cele ale lui Shakespeare și al romantismului englez. Tot în legătură cu influența sa în proza și publicistica eminesciană, putem aduce argumente solide că Eminescu a receptat ecouri, dar le-a transpus prin propria sa personalitate. De pildă, eroul din nuvela *Archaeus*, urmând modelul hamletian (actul II, scena 2) spune despre cărți că sunt: „*vorbe! vorbe! vorbe!*”. „Imitându-l” pe *Hamlet* sau *Prospero*, Eminescu în *Memento mori* ajunge la un verdict irevocabil: „*eternă-i numai moartea, ce-i viață-i trecător*” și „*gândirile-s fantome când viața este vis*” [61, p.205]. Deducem de aici că atât Eminescu, cât și Shakespeare, erau complexați de „complexul Ofeliei”, inspirat din mitul antic al lui Charon care îi face pe artiști să-și imagineze moartea asemenea unei *plutiri pe apa-materie* a „neantului”. Pentru Eminescu, „*Shakespeare! (...) Prieten blând al sufletului meu*”, este modelul „geniului natural”. Ecourile lecturii lui Eminescu din opera inegalabilului geniu al teatrului englezesc le întâlnim, e adevărat, și în *Scrisoarea a III-a*, *O, mamă* și *Elena – meditațiune*. O punere în paralel devine inoportună, întrucât el s-a individualizat, a căpătat valențe poetice inimitabile, „o tonalitate gravă, exprimată printr-un stil înalt”, aprecia Romul Munteanu în *Eminescu și eternitatea discursului liric* [92, p. 28].

Presupunerea lui Romul Munteanu privind contribuția pur estetică a lui Eminescu la asimilarea temeinică a culturii naționale și a celei europene, se justifică, știut fiind adevărul că Eminescu deschide itinerarul poeziei românești spre universalitate. El sesizează corect faptul că discursul poetic eminescian, originalitatea, resursele și elementele microcosmosului în care acesta se derulează nu rezultă din raportarea lui Eminescu la Shakespeare, Hugo, Heine, Baudelaire, Mallarmé, Novalis, Rimbaud sau Byron. Romul Munteanu precizează: „Modernitatea poeziei eminesciene ni se relevă în întreaga sa amploare prin această elementară tentativă de a-l supune la proba de foc, determinată de confruntarea cu acei contemporani care anunțau marea revoluție a poeziei, nu cu acei ce încheiau ultimele acorduri ale unui curent ieșit pe neobservate din primul plan al devenirii literare” [92, p. 28].

Interesul pentru literatura universală a fost mereu prezent la Mihai Eminescu. Așa se explică și raporturile sale cu romantismul german. Ecourile operei lui Heinrich Heine se întâlnesc, prin analogii de motive și armonii cu semnificație poetică, în destul de multe versuri eminesciene. Acest lucru se datorează pe de o parte contactului său direct, încă din copilărie, cu cultura germană, în primul rând, cea progresistă, iar pe de altă parte din lectura sistematică a cărților marilor poeți: Schiller, Heine, Goethe, Herder, N. Lenau și Novalis.

Profesorul Ion Rotaru are o opinie critică bine întemeiată în legătură cu influența asupra spiritului eminescian a operelor marilor clasici germani, literați și filozofi, asupra lui Eminescu, unele dintre lecturi avându-le cu mult înainte de intrarea în Universitatea din Viena. Toți aceștia, asemenea lui Eminescu, poet romantic situat dincolo de romantism, își condimentaseră talentul și cu „împrumuturi” de teme și imagini poetice din creația populară care, *volens – nolens*, stă la baza literaturii universale în genere. În acest context, poezia eminesciană se definește ca o expresie spontană a sufletului vizionar resimțit ca manifestare a libertății demiurgice a spiritului. Suntem de părere că ea revitalizează lirica europeană, Eminescu remarcându-se prin forța de sinteză a izvoarelor autohtone și universale. Ion Rotaru a afirmat, memorabil, că poezia lui Eminescu se sprijină și pe acele credințe adânc înrădăcinate în popor, datorită căreia a pătruns definitiv în conștiința neamului, mai întâi și întâi prin antume.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga în studiul *Eminescu și romantismul german* sesiza câteva „inserții” între unele dintre poeziile lui Eminescu și Friedrich Hölderlin care au valorificat genial mitul lui Hyperion, ambii poeți purtând pe masca lor apolloniană, de o zeiască frumusețe, pecetea neștersă a harului orfic. „*Poeta poetarum*”, cum îl numea Martin Heidegger pe Hölderlin, a fost atras, asemenea lui Eminescu, de mitul lui Hyperion, evidență care o determină pe Zoe Dumitrescu – Buşulenga, care descoperea la Eminescu mari afinități cu acesta în romanul *Hyperion* și *Farmecele Diotimiei*, să-i numească „hyperionici, în spirit”. Hölderlin s-a impus în

literatura română în perioada primului val al romantismului european; de aici afinitățile lui Eminescu cu poetica iluminatilor h lderliniene [2, p. 127].

Matricea unora dintre poeziile lui Eminescu, mai ales a celor din perioada berlineză, o putem afla  i în explorările lirice ale lui N. Lenau. Am putea documenta afirma ia exemplific nd-o cu: *Freamăt de codru*, *Foaia ve ted *, *Desp r ire*, din care răzbat urmele vagi ale unor similitudini demonstrabile. Paralelisme deloc  nt mpl toare putem face între Eminescu  i corifeul romantismului german – Novalis. Poetul nostru național este legat de acesta prin simbolul florii albastre care invocă, desigur, simbioza dintre „chaosul lumesc” [61, p.17-18] şi „sensul lumii”. Suntem întru totul de acord cu Zoe Dumitrescu-Bu ulenga, Eminescu nu se dovedește a fi nici pe departe un epigon tributar romantismului german, aderen a lui profundă la ispititorul model cultural german datorându-se gândirii sale estetice europene. Exegeții nu au  nt rziat să-l alăture pe Eminescu poeziei de factură post-romantică. Primele semne că s-a desprins chiar şi de *romantismul Biedermeier* sunt date de poeziile *Dorin *, * mp rat  i proletar*, *Odă ( n metru antic)*, *Rugăciunea unui dac*, *Scrisoarea a I-a*, *Scrisoarea a IV-a*, *Mai am un singur dor*, *Luceafărul*, *Memento mori*, * ntr-o lume de neguri*, *Venere  i Madonă*  i nu în ultimul rând celebra  i enigmatica deja *Floare-albastră*. Această poezie, citită la Junimea în 7 septembrie 1872  i publicată în *Convorbiri literare*  n aprilie 1873, avea să succinte reacții contradictorii în r ndurile contemporanilor  i criticilor de mai târziu ai lui Eminescu. Nu ne propunem aici să dezvoltăm problema litigiului pe care îl ridică poemul în discuție, ci să arătăm „fila ia ei cu *Heinrich von Ofterdingen* al lui Novalis. Totuși, nu am fi corec i fața de „poetul situa iilor limită”, cum îl nume te Romul Munteanu [92, p. 25], dacă nu am descrie „travaliul” exigen ilor eminescologi în a descifra sensul exact al simbolului ascuns în poezia-geneză a întregii crea ii eminesciene, *Floare – albastră* care anun a punctul de v rf al celui mai intens parabolic poem – *Luceafărul*; „trăirea la limită a întregii experien e a cunoașterii: dragostea, proiectare în Altul, ataraxie, arucare în aporii  i antinomii – real/vis, viață/moarte, ființă/nefiin  , fenomen/noumen, înger/demon, om/zeu, finit/infinit, individual/general” [8, p. 227].

Dacă la Novalis *floare albastră*  ntruchipeaz , schopenhauerian vorbind, evadarea de sub vra a iubirii în lumea imagina iei, adică spre himerismul unui ideal transcendental, la Eminescu ea devine aspira ie, un posibil triumf al vieții asupra efemerit  ii. Contactul poetului cu realitatea ce pendulează între oniric  i fic iune, face posibilă trecerea la limită a timpului către a a numita *nostalgie a infinitului*, cea at t de sugestiv exprim t  de Novalis, imperatorul spiritului, cum îl numise Goethe.

Această dihotomie ne  ndrept te te să acceptăm fără rezervă ideea că Eminescu a urmat, asimil nd spiritul, şi nu litera promov t  de romantismul german, remarcă făcută de

eminescologul Mihai Zamfir. În consecință, pașii spiritualității românești îndreptați hotărât și sigur spre universalitate, sunt impulsionați, fără tăgadă, de dragostea lui de neam și de țară, în acest caz pentru el naționalismul nereprezentând doar o paradigmă, ci și un vector încărcat de tensiune spirituală și îndreptat spre aceasta „fata morgana” care devenise Europa.

Așa se explică și de ce Eminescu a fost atras de conceptele lui Novalis și Goethe pe care le-a transpus fără egal în propria-i lume de idei. În ce privește mult discutata *Floare albastră* am înclina să-i dăm dreptate lui Al. Philippide: el a preluat din romanul *Heinrich von Ofterdingen* doar simbolul și titlul, alte apropieri neputându-se face. Elemente din *Floarea albastră* eminesciană depistăm și în *Un soir que je regardais le ciel* din ciclul *Les contemplations* al lui Victor Hugo. Așadar, orice decizie pe tema unui presupus „împrumut” din lirica celor doi mari poeți, trebuie revizuită, mai ales că *Floare albastră* anticipează *Luceafărul*.

Mai potrivit ni se pare a semna unele reminiscențe goetheene în *Rugăciunea unui dac* și în *Somnoroase păsărele* unde, într-adevăr, regăsim ecouri din *Ein Gleiches* și *Prometeu*.

Admirația lui Eminescu pentru Gottfried Keller poate fi descoperită în *La steaua*.

Faptul că i se impută lui Eminescu o suspectă asemănare dintre textul acesteia, chipurile tradus, și poezia lui Keller – *Siehst du den Stern*, poate fi decât să nemulțumească, întrucât Eminescu este inimitabil în a crea elementele fundamentale ale unei viziuni spațiale. Eminescu a preluat din originalul german – comparația, în rest nici o altă similitudine.

În același context nu greșim să-i aducem în discuție și pe Friedrich Schlegel, Heine, Kleist și N. Lenau. Făcând o paralelă între o parte din poeziile acestora și, în special, *antumele* lui Eminescu, depistăm unele irizări, dar gingășia, puritatea și profunzimea formulei poetice propusă de acesta, sunt de neegalat. La Eminescu descoperim termeni comuni cu V. Hugo din poeziile *Sancer esto* (în *Memento mori*) *La légende des siècles* (în *Scrisoarea a III-a*) și chiar și în *Pustnicul* și *Împărat și proletar*, unde întâlnim rezonanța ecourilor din *Ruy Blas* și *Maria Tudor*.

E de apreciat, în acest sens, influențele acestui mare scriitor francez, totuși destul de difuze, în creația autorului *Glossei*, care a preluat și prelucrat idei din poetica hugoliană, racordând astfel literatura română la literatura universală.

Nu contestăm faptul că între Eminescu și ceilalți poeți romantici ai Europei există, atât la nivel conceptual, cât și stilistic, numeroase asemănări, dar, repetăm, el a dat o dimensiune unică actului de creație. În epocă, romantismul a fost curentul cel mai important pentru identitatea Europei. Acceptând ideea că noțiunea de *Europă*, utilizată pentru motivarea fenomenelor de atenuare și anihilare a deosebirilor culturale, a dezlănțuit ofensiva naționalismului și deopotrivă a capitalismului multinațional, îi putem acorda credit lui Mihai Cimpoi, când explică: „Eminescu vorbește la un moment dat în *Timpul* din 11 aprilie 1880, chiar de o *patrie comună*, europeană,

care nu poate să se impună, însă, prin dominație, prin limbi străine, prin deznaționalizare care duce la *cretinizarea spiritului* [7, p. 93-94]. O deznaționalizare poate fi acceptată doar în cazul în care este *organică*, este *fericită*: *Nu crește o plantă bine și normal decât din rădăcinile proprii. Există într-adevăr deznaționalizări fericite, dar ele sunt organice, nu impuse cu de-a silă. Contactul des cu o altă naționalitate, înrudirea de rasă, interese zilnice, încrucișarea și amestecul sângelui, mii de împrejurări fac cu puțință o deznaționalizare organică. Dar cu sila, cu zorul, cu impunerea năpăstie; cel puțin noi nu știm nici un caz de istorie.* Organismul eminescian respinge însă formele fără fond, legile străine, *americanizarea*, lupta Apusului cu toate civilizațiile rămase îndărăt sau eterogene, punerea forțată în linie cu apusul și în concurență cu egal cu egal cu toate națiile și civilizațiile...” [58, p. 124-125]. Datorită acestei poziții subversive, noțiunea de *valori universale* a fost eurocentrică. De numele tuturor romanticilor europeni îl leagă pe Eminescu modelele cosmologice pitagorești, schopenhauerene, hegeliene, platoniciene și kantene care au universalizat limbajul și au mitizat universul poetic al lumii întregi. Evident, romantismul eminescian, parte al celui european, a fost unul clasicizant, care a extins natura dincolo de cosmos, iar reflexia dincolo de sacru.

2.2. „Ideea europeană” sub formă instituționalizată de „Ligă Spirituală Europeană”

Renașterea noastră națională și integrarea culturii românești într-un circuit de valori lărgit, i-a avut drept exponenți, în conjuncturi geopolitice și sentimentale, cu manifestări elogioase față de fenomenele dinlăuntrul zonei delimitate, numită Europa, pe Paris Mumuleanu, Dinicu Golescu, Constantin Stere, Eufrosin Poteca, Mihail Kogălniceanu și Grigore Ghica.

Însă, cu mult înainte de aceștia, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Dimitrie Cantemir vor postula nașterea europenismului românilor din spiritul culturii universale cu care intraseră în contact direct. O constatare imediată, care dovedește existența proeuropenismului românesc, este susținut astfel de prof. univ. dr. Mihai Cimpoi: „Armonizabilitatea devine o măsură sociologică, pe care Eminescu o aplică obsesiv, întrebându-se dacă anumite interese (ale monarhiei austro-ungare sau ale țărilor europene) sunt identice celor românești. Numai în cazul când românul ar fi fost pus pe picior de egalitate nu ar fi nevoie de cumpăna lui Shylok. Or, ora identității intereselor n-a venit încă în Europa. (...) Spre deosebire de modelele imitate orbește, această comunitate de cultură cu Europa civilizată este pentru români de o necesitate...absolută” [7, p. 96-97]. El arată că articolele publicistice ale lui Eminescu, se constituie într-un monitoring sui-generis al întregului spectru de evenimente ce s-au succedat în istoria contemporană lui a Europei și la care este martor fin, profund.

În accepțiunea reputatului eminescolog, proeuropenismul românesc s-a manifestat, la început, sub forma atitudinilor sentimental-admirative, exprimate retoric și liric, pentru ca să continue prin formarea unei conștiințe după modelul european. Românii au fost mereu atrași, pe parcursul unui secol și jumătate, de mitul unei „idei comune”, capabilă să le deschidă calea spre civilizație și, astfel, spre universalitate.

Apariția meteorică a lui Eminescu nu numai că a înnobilit idealul poporului, ci l-a provocat să caute acele elemente care să garanteze, pe de o parte, conservarea limbii, iar pe de altă parte, accesul liber la valorile spirituale ale lumii. În articolul *Neutralitatea teritoriului român*, apărut în *Timpul* din 13 aprilie 1877 [57, p. 72-74], el pretinde că orice demers de integrare a naționalismului în universal trebuie făcut asigurând neutralitatea României „sub garanția colectivă a Europei”, condiție fără de care nu s-ar putea asigura „cumpăna pe malurile Dunării”. El găsește oportun că trebuie să intrăm în Europa menținându-ne echilibru, „ca două greutate egale în cumpăna europeană”, păstrând „înțelepciunea faptelor”. În viziunea lui Eminescu o Europă unită nu este un exercițiu teoretic, pus în pericol de naționalismul etno-marxist. Să nu pierdem din vedere că în prima jumătate a secolului al XIX-lea își făcea loc în istorie și curentul federalizării Europei. La noi Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu și Dimitrie Brătianu împărtășeau ideile lui Mazzini care susțineau realizarea, pe baza statelor naționale, a unei Europe federale democratice și republicane.

În contrast cu principiul federalismului enunțat în special de aristocrați, optimismul lui Eminescu a devenit șansa României de a aspira la „ideile de progres” pentru a se „întări înăuntru și a inspira încredere în afară” [51, p.238].

Pentru Eminescu Europa era asociată unui *organism* în care – observa M Cimpoi în *Europa, sarea Terrei...* – palpită viul și care este modelul unității și dezvoltării organice.

Acesta devine subiectul fundamental pus în discuție de Eminescu în articolul *În unire e tăria* publicat în *Federațiunea* (III, nr. 34, 10/22 aprilie 1870, p. 131-132), care comentează editorialul *Einheit macht stark* apărut la 13 aprilie 1870 în ziarul ceh de limbă germană – *Politik*. Sesizând efectul ce l-ar putea avea asupra românilor constituirea unei *Ligi spirituale europene*, organism invocat în *Politik*, dar mânat și de dorința sa acerbă de a-i alia ideii europene, Eminescu îl redă aproape în întregime. Evident, Eminescu a fost atras de orientarea popoarelor, într-un „timp de tranzițiune”, către interesele lor comune care pot fi realizate numai dacă vor fi unite într-o „strânsă ligă spirituală întreolaltă”. Tare mult trebuie să-l fi fascinat pe poet acest pasaj: „Trebuie să ne simțim și înțelegem cu acurateță unul pre altul, pentru ca să facem de rușine viclenia inamicilor noștri comuni, a căror țintă rămâne totdeauna aceeași și care nu vor nimica mai puțin decât de a ne dezmina întotdeauna. Nici un popor să nu se mai lase sedus de la

flamura comună prin promisiuni cari se inspiră doar conducătorilor săi. Să ne aducem aminte de trecut, care ne-a învățat cu mii de fapte atât de amare cum că numai o solidaritate tare poate să ne îndeplinească și să îndeplinească toate la care suntem îndreptățiți. Să ne ferim din calea ademenirilor contrariilor, fie ele cât de strălucite” [53, p. 75].

Articolul-program din ziarul intereselor cehe, reflecta o poziție a unui cerc proeuropeanist deschis „noii alianțe a popoarelor” [51, p.76]. Eminescu a înțeles necesitatea că românii nu trebuie să piardă șansa istorică de a face parte din *federațiunea* în care, precizează editorialul din *Politik*, unul să stea pentru toți și toți pentru unul. Eminescu chiar se întreabă retoric: „Ce fac românii pentru a se alia acestei idei?” [51, p.77]. Eminescu este convins că românii nu pot rămâne în afara acestei mișcări europene, întrucât „azi avem atâtea națiuni care au interese comune nouă și se luptă alături de noi”. După părerea sa românii nu au dreptul să rămână „singuri pre câmpul de luptă” și să dea „cu piciorul stării de față a lucrurilor” [51, p.77]. El este contrariat de lipsa de reacție a *presei boeme* dar și a *conducătorilor noștri* care manifestă o nepăsare fatalistă în ceea ce privește modelul său utopic de Europă ca organism ideal armonizat, cum reținea Mihai Cimpoi.

Continuând raționamentul cărturarului, Eminescu era european prin spiritul său deschis, ideea europeană fiind mai întâi ideea românească. Unirea națională (a românilor) și unirea națiunilor europene sub semnul comunității intereselor, al „constituțiunii neamurilor”, deci al unui spectru de particularități afine, al valorilor și al unei poziții geografice de răscruce care determină funcția de liant spiritual intercontinental, iată axa publicisticii eminesciene.

Atât textul editorialului din *Politik*, cât și a adaosul eminescian din articolul *În unire e tăria*, gravitează în jurul *națiunilor nemulțumite ale Austriei*, chemate să reformeze Constituția, românii având datoria providențială de a se solidariza și a păși *la o activitate comună* în opoziție cu *inamiciția ungurilor*.

Demersul lui Eminescu din *Federațiunea* nu este izolat și nici singular. În perioada 1876-1883 în *Timpul* el a pledat pentru europenism, acesta făcând parte intrinsecă din propria existență a românului și din „substanța medulară”, conform expresiei lui G. Călinescu, a românismului în genere. Eminescu ajunge la concluzia că în Rusia și Europa, în contextul dualismului germano-maghiar, suntem cu totul cufundați în ideile Occidentului și „suntem o muchie de despărțire între două lumi cu totul deosebite”, motiv [51, p.48]. pentru care prioritatea noastră exclusivă ar trebui să fie „să cunoaștem amândouă lumile acestea”. Intervenția episodică din 26 noiembrie 1876 din *Timpul – Idealul unității politice a românilor* –, ne dă o imagine clară a atitudinii lui Eminescu vis-a-vis de „curentul de nord-est” menit „a schimba fața Europei și curentul de vest ce tinde a menține *status-quo*” [51, p.51]. Iată câteva precizări elocvente în acest sens:

„Hotărârea noastră pentru Răsărit sau Apus va atârna desigur de viitorul ce ni-l vor asigura; și aceasta nu ca stat numai, căci statul român prin teritoriul său șes și deschis din toate părțile nu pare menit de providență de a fi militar și cuceritor, ci ca nație. Ni se pare evident că viitorul Orientului este o confederație de popoare în care egalitatea naționalităților și limbilor, pe orice teritoriu se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formațiunile de state lucru secundar” [57, p.51-52].

Într-o astfel de conjunctură idealul românilor „din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbei strămoșești și a bisericii naționale” [51, p.52]. El nu poate accepta „starea de asediu” la care este supusă Transilvania din partea Ungariei, situație care îl determină să pună, totuși la îndoială generozitatea Austriei: „Prin urmare, întorcându-ne de unde am plecat și considerând asiduitatea cu care presa austriacă cere de la români ca în caz dat să se sacrifice pentru «civilizație», ni se va da voie să întrebăm dacă civilizația austro-maghiară, în forma în care ni se arată, merită să ni ridicăm brațul pentru ea, dacă se poate cere de la români ca ei să meargă alături ca o putere care, stăpânind ea însăși peste trei milioane de români, îi tratează într-adins și într-una cu disprețul celui mai elementar simț de justiție; căci românii – să fie bine stabilit – nu cer privilegii, prerogative, ei cer în Ungaria cel puțin aplicarea conștiințioasă a legii *pozitive* a naționalităților, în Bucovina nu cer decât exercițiul liber al confesiei lor, autonomia bisericilor; o autonomie pe care-o au evreii, lipovenii, calvinii, nemaivorbind deloc de puternica poziție a bisericii catolice; dacă, c-un cuvânt, se poate cere să ni vărsăm sângele pentru a asigura contra mișcării slave supremația simulacrului de civilizație evreiască din Austro-Ungaria” [58, p. 331].

La dilema foii germane *Bukarester Torblatt*, care evita în a da sau nu un răspuns la întrebarea care dintre cele două puteri (Austria și Rusia – n.n) ar fi favorabilă României, și dacă acesta ar putea rămâne în afara influențelor, Eminescu pledează pentru echilibru: „Nici una, răspundem. Avem într-adevăr trebuința de păstra bunăvoința Austriei; dar trebuința aceasta este egală către toate puterile mari. Avem nevoie și de Italia, și de Rusia, și de Germania, și de Anglita, și de Franța, în mod cu totul egal. Acesta este întreg înțelesul poziției noastre dificile în Orient. Popor latin, înconjurat de slavi, de maghiari, de germani, noi nu putem răzima pe nici o simpatie de rasă, care e cea mai puternică dintre toate (...) Încilinând spre una sau spre alta e evident că punem în cestiune interesele sau ale unuia sau ale altuia. Dovedind însă, prin toată atitudinea noastră, că, în mijlocul acestei lupte ascunse, noi nu urmărim decât pur și simplu interesul nostru național, nici una dintre ele nu ne-o poate lua în nume de rău” [57, p. 55-56].

În *Timpul* din 1 martie 1880, în articolul *În privirea politicii externe*, Eminescu, în același context, este categoric: „Numai că de la pericolul imediat și vădit până la planuri de politică

europăană, până la voința de-a fi un factor hotărâtor în echilibrul european, e o deosebire cât cerul de pământ. Prin urmare conștiința rolului modest pe care-l are țara noastră, fie în Europa, fie chiar în politica specială pe care o putere sau alta ar inaugura-o cu oarecare precumpănire în Orient, sentimentul apoi că suntem atât de străini, deci o individualitate cu totul aparte în mijlocul popoarelor și mari și puternice care ne înconjură, toate acestea ar trebui să se imprime și-n politica noastră exterioară, pe care am trebui s-o urmăm ca și strămoșii noștri, cari stăteau bine cu toți și nu se apărau decât de agresiune directă”. În corpul aceluiași articol, reproducând un text, Eminescu face cunoscute „aspirațiunile noastre” de a ne apropia de „civilizațiunea europeană”, ideile de progres românesc trebuind „să fie pururea ținta noastră pentru a ne întări înlăuntru și a inspira încredere înafară”. El recomandă românilor să nu se îndepărteze de interesele naționale, o asemenea politică fiind „singura bună pentru România (...) fiindcă am regretat și regretăm și astăzi că înaltul areopag european nu ne-a asigurat el însuși condițiile de existență ce le doream cu toții pentru statul nostru” [72, p. 71].

Europa este concepută de poet ca un model unic, diferit de celelalte părți ale lumii, capabil să copieze organizarea albinelor și furnicilor care reprezintă „prototipul în mic al statului omenesc:” „Europa pare a fi capabilă de-a trăi continuu: cauza este că ea e tocmai partea aceea a Pământului, care în proporțiune cu întinderea ei teritorială are litoralele (țărmi) cele mai multe. Și marea nu este numai un element, ci o mare faptă economică, căci este un puternic mijloc de comunicațiune, drumul popoarelor. Asta însemnează atâtă, că Europa are facultatea, natura de-a întreprinde și întreține comunicațiunea cu toată lumea și din punctul acesta de vedere ea e situată în mijlocul lumii întregi” [52, p. 159-160].

În studiul său *Europa, sarea Terrei...* eminescologul Mihai Cimpoi notează: „Eminescu visa și la o uniune intimă a micilor state de la Dunăre care existau în secolul al XIV – lea «prin sentimentul de comunitate religioasă, opusă puternicelor încercări de prozelitism catolic și prin tendința de-a se desface de supremația ierarhiei bisericești a Bizanțului și de a-și crea bisericile lor autonome»” [7, p.92].

Așadar, rolul României în consolidarea ideii europene, „este unul modest”, dar asta nu trebuie să o lipsească de „ideea armoniei intereselor”, o națiune ca a noastră „trebuie să stea cu toată Europa în raporturile de liber schimb și de liberă așezare reciprocă, în care stau întreolaltă Francia, Anglia bunăoară” [59, p. 259].

Pe respectivul temei el își bazează și acest raționament care își are originea în revolta sa față de nerecunoștința marilor puteri care, deși au promis, nu au asigurat „protecție României contra războiului și întreaga Europă, deși i-a ținut cumpănă pe malurile Dunării”, „ne-a lăsat în voia propriei noastre sorți”, cu alte cuvinte „ne-au ruinat economicește” [51, p.73].

O contribuție substanțială în direcția dezvoltării ideii de *Ligă spirituală europeană* care să presupună o nouă alianță a popoarelor sub formă de *Federațiune Europeană*, o constituire și lucrarea *Economia națională* (ms. 2257) care este transcrierea unor prelegeri de economie politică. Descoperim aici comentarii pertinente referitoare, printre altele, la „statele antice ale Europei”, singurele care pot aduce prosperitate și independență lumii și pot experimenta „ideea de stat aristotelică”. Este adus în discuție Platon a cărui „cugetare fundamentală (...) e ceea ce numim noi prototipul, ideea”, al cărei idealism l-a marcat profund pe Eminescu. Tot acolo se face referire și la Aristotel, „domnul materiei”, cum este el caracterizat. Nu întâmplător am adus în discuție această latură sensibilă a poetului care, într-adevăr, a fost rezultatul, în publicistică și poetică, a filozofiei marilor gânditori ai culturii universale. În articolul *Proiectul d-lui Conta asupra instrucțiunii* (2), publicat în *Timpul* din 19 martie 1881, cu referire la reforma învățământului, M. Eminescu comentează: „Școalele noastre secundare, îndeosebi învățământul numit gimnazial-liceal, sunt întocmite în esență după modelele luate din Franța și din Germania. Esența acestui învățământ este la noi, ca și în Franța și Germania, clasicitatea și cultura literară și istorică pe temeiul clasicității, adică *humanitatis studia* în înțelesul celor vechi. Pe acest temei, susținut în Germania și în Franța prin tradițiunea unei culturi de multe secole, ne-am organizat și noi școalele mai înalte și ne-am pus astfel în *comunitate de cultură cu Europa apuseană*. Această comunitate de cultură cu Europa civilizată este pentru români de-o necesitate așa de absolută încât încercarea de-a slăbi ar însemna astăzi paralizarea oricărui progres al școalelor noastre și, în genere, al statului român” [59, p. 464].

În opinia lui Eminescu, România are dreptul să-și asigure propria libertate de acțiune, „libertatea de a se hotărî pentru unul din cele două mari curente istorice, curentul de nord-est, tinzând a schimba fața Europei, și curentul de vest, ce tinde a menține *statu quo*. Hotărârea noastră pentru Răsărit sau Apus va atârna desigur de viitorul ce ni-l vom asigura; și acesta nu ca stat numai, căci statul român pe teritoriul său șes. Și deschis din toate părțile nu pare menit de providență de a fi militar și cuceritori, ci ca nație. Ni se pare evident că viitorul Occidentului este o confederație de popoare în care egalitatea naționalităților și limbilor, pe orice teritoriu se vor afla ele, va fi lucru principal, iar formațiunea de state lucru secundar. (...) Așadar idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbei strămoșești și a bisercii naționale. (...) Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvântului” [57, p. 51-53].

Proeuropean și susținător înverșunat al ideii unei configurații europene concentrice, care a depășit „modelul utopic de Europă ca organism”, Titu Maiorescu, în studiul *Literatura română și străinătatea* (1882), scriind pe un ton polemic, a avut această poziție: „Ceea ce a trebuit să placă

străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională. Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrând și în această formă ca o rămășiță din pământul său primitiv, a trebuit să încante pe tot omul și să atragă simpatia lui luare-aminte asupra poporului nostru” [85, p. 19].

Având o asemenea concepție despre *ideea europeană* nu este greu să ne explicăm de ce T. Maiorescu a recunoscut (în articolul *Eminescu și poeziile lui*, apărut în *Convorbiri literare* nr. 8 din 1889), dimensiunile europenității și universalității ale omului timpului modern care a devenit Mihai Eminescu.

2.3. Mari personalități istorice ca embleme ale europenității (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza)

Mitul lui Ștefan cel Mare, „atletul creștinătății”, l-a impresionat până în cele mai adânci fibre ale ființei pe Mihai Eminescu. Stă dovadă acestei realități mulțimile de evocări pe care poetul i le face „zimbrului sombru și regal” (*Epigonii*) atât în poezie cât și în publicistică. Este momentul să facem o scurtă paranteză. S-a vorbit mult despre naționalismul lui Eminescu. Nu puține au fost cazurile în care el a fost acuzat, desigur exagerându-se, că a deformat, prin obsesiile sale pentru trecutul poporului, ideea națională, adică tautologic formulată ca o „garanție a existenței noastre naționale” [52, p. 488]. Ideea națională devenise pentru poet „o religie”. El era convins că domnitorul, „zeul politic”, ca să-l pomenim pe Hegel, era însăși conștiința noastră identitară care, consemna Mihai Cimpoi, reprezenta ipostaza Eului care cunoaște, în mod hegelian, suprema realizare de sine, redacizarea afirmării. Cu o exaltare, acum ușor de înțeles, Mihai Eminescu vorbește despre marele domnitor în *Epigonii*, în mult contestata poezie *Închinare lui Ștefan-Vodă*, în *Mira* și *Doina*, ultima fiind o revărsare continuă de sentimente și durere în care descoperim dorința poetului de a-l invoca pe Ștefan și a-i cere să se ridice din mormânt și să salveze neamul de străinătatea ce-l copleșește.

Cultul pentru istorie („iubirea de patrie e iubirea trecutului”) este cel care poate contribui decisiv la „reconstruirea naționalității române. Așa se explică prezența lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Alexandru Ioan Cuza, în „construcții culturale” de excepție, acestea făcând parte din memoria poporului. Eminescu abordează, incontestabil, teme de excepțională importanță în relevarea specificului național al literaturii române, dovada celor spuse fiind unele din poeziile și proiectele dramatice, ultimele rămase postume, inspirate din istoria națională, din destinul unor

personaje istorice cu aură legendară: Decebal, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Bogdan Dragoș, Andrei Mureșan, etc.

În ideile sale despre aceste mari figuri istorice românești este întrupată profunda lui emoție, ca să-l cităm pe Titu Maiorescu.

Întorcându-ne la naționalismul său, trebuie spus din capul locului că acesta nu e contextual, ci funciar, și că este utilizat ca armă împotriva liberalismului. Eminescu rareori a avut excese naționaliste, acestea fiind însă justificate prin hotărârea sa mereu pregnantă și declarată mai ales în publicistică, de păstrare a valorilor autohtone autentice, fără a intra în contradicție cu cele ale Occidentului progresist. Sintetizând aceste comentarii putem concluziona că poetul nu a negat sau respins valorile instituționale europene. Excesele xenofobe întâlnite totuși în lirica și publicistica sa, nu au fost niciodată contrare spiritului european, ci îndreptate doar spre veleitarii politici, „stricătorii” de limbă și partizanii modelelor „importate” fără discernământ.

Ultimul mare romantic european, să utilizăm totuși această sintagmă, deși nu suntem de acord cu ea, se înscrie, din această perspectivă, pe linia care unește istoria cu patriotismul, ambele fiind obligatorii pentru identitatea românilor.

În opinia poetului un popor pentru a supraviețui „curentului ce se mișcă contra civilizației” trebuie să se unească în jurul unei idei comune: „*Voi, pierduți în gânduri sânte, convorbeați cu idealuri*” (*Epigonii*) sau: „Ideea comună, fie cea religioasă, fie cea politică, seamănă cu toarta pe care olarul o pune oricărei oale încât le poți înșira și aduna pe toate la un loc pe un fir de ață. Fără idei comune, nu există popor”(ms. 2255, f. 4222). Eminescu, în perioada gazetăriei bucureștene (1877-1883), a polemizat pe această temă cu *Românul*, oficiosul Partidului Liberal, ocazie cu care scoate în evidență rolul lui Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ioan Corvin și Ștefan cel Mare în păstrarea „idealului românilor din toate părțile Daciei lui Traian” [57, p. 137-138], aceasta fiind, condensând ideile, unitatea culturală vs. unitatea statului național român care nu are dreptul să respingă o conclucrare solidară „pe acest pământ al dușmăniei și răutății, în care popor pe popor caută să-l înghită și om pe om să nimicească”[57, p.138].

Prin urmare, Eminescu nu acordă nimănui nici o concesiune când în joc se află interesele naționale, întrucât „adevăratul progres nu se poate opera decât conservând, pe de o parte adăugând, pe de alta: o vie legătură între prezent și viitor, nu însă o serie de sărituri fără orânduială” [53, p. 138]. În rezumat, progresul adevărat, fiind simbioza dintre trecut și viitor, se inspiră din „lecțiile istoriei” și „înlătură însă inovațiunile improvizate și aventurile hazardoase”.

Pentru Eminescu mitizarea lui Ștefan cel Mare nu este nici pe departe un pretext literar, cu atât mai puțin o exaltare patetică, fără motivație, el întruchipează năzuința poporului român de a-și elogia voievozii. Ștefan cel Mare este, așadar, în proiecțiile literare eminesciene, „omul

exemplar în mijlocul unei istorii vitrege” (...) „care potențează acea imagine prototipală de «om nu mare de stat», «adânc gânditor», «măreț», «plin de duh, apărător al dreptății», «care era de față la orice bătaie, înțelegea foarte bine măiestria războiului, mai întotdeauna în triumf la biruință»”[13, p. 6-7].

Iată cu câtă admirație Eminescu descrie în *Mira* figura legendară a lui Ștefan cel Mare, spiritul tutelar al poporului român:

„Ștefan Vodă Domnul sfânt/
Fără seamăn pe pământ,/

Alb ca iarna, cald ca vara,/

Bun și blând ca primăvara,/

Suflet tare ca o stâncă/
Ochiu afund, privire-adâncă,/

Barba lungă, frunte ninsă/
Și 'ntr'un cerc de aur prinsă”

și

„Carpații arate/
Seninele frunți/
Și focuri, pe-orișice/
Culme de munți.//

Să arză tulpine/
Întrege de brazi/
Căci astăzi ne vine/
Eroul viteaz,/

Ne vine Ștefan cel Mare”.

În *Doina*, cum mai sugeram, avem de-a face cu o implozie a trăirilor pe care Eminescu le nutrește, fascinant, față de „acest Ștefan Vodă – om nu mare de statu, mândru și de grabă vărsătoriu de sânge nevinovat (...) om întreg la fire, neleneșu”, cum îl descrie Grigore Ureche în al său Letopiseț al Moldovei:

„Ștefane, Măria Ta,/

Tu la Putna nu mai sta,/

...Doar s-a-ndura Dumnezeu/
Ca să-ți mântui neamul tău!/
Tu te-nalță din mormânt/

Și Moldova adunând.//
 De-i suna din corn odată/
 Ai s-aduni Moldova toată.//
 De-i suna de două ori/
 Îți vin codri-n ajutor./
 De-i suna a treia oară/
 Toți dușmani or să piară/
 Din hotară în hotară...”.

Este de domeniul evidenței faptul că în publicistică Eminescu face nenumărate referințe la numele și faptele celui care va rămâne pentru posteritate unul dintre cei mai străluciți întemeiatori ai statelor românești capabile să arate Europei cât de interesate sunt să intre în „concertul european”. Enumerăm câteva dintre acestea: *Notiță asupra proiectate întrunirii la mormântul lui Ștefan cel Mare la Putna* (*Convorbiri literare*, IV, nr. 14, 15 septembrie 1870, p. 233-234), *Repertoriul nostru teatral*, (*Familia*, VI, nr. 3, 18, 30 ianuarie 1870, p. 25-28), *Influența austriacă asupra românilor din Principate* (*Convorbiri literare*, X, nr. 5, 1 august 1876, p. 165-175), *Periodul al doilea*, (*Curierul de Iași*, IX, nr. 108, 1 octombrie 1876, p. 2), *Se vorbește că în Consiliul...* (*Curierul de Iași*, IX, nr. 125, 17 noiembrie 1876, p. 2-3; nr. 129, 26 noiembrie 1876, p. 2; nr. 130, 28 noiembrie 1876, p. 2), *Arboroasa* (în *Neue Freie Presse*) *ne-a întâmpinat* (*Timpul*, II, nr. 255, 11 noiembrie 1877, p. 2-3), *Venim încă o dată asupra scrisorii* (*Timpul*, III, nr. 41, 22 februarie 1878, p. 1), *Basarabia* (*Timpul*, III, nr. 49, 3 martie 1878, p. 1-2; nr. 50, 4 martie 1878, p. 2; nr. 52, 7 martie 1878, p. 2-3; nr. 53, 8 martie, 1878, p. 1; nr. 55, 10 martie 1878, p. 2-3, nr. 58, 14 martie 1878, p. 2-3); *Studii asupra situației* (*Timpul*, V, nr. 38-39, 41-42, 44, februarie 1880), *Cu greu se va găsi* (*Timpul*, V, nr. 113, 21 mai 1880, pg. 1), *Memorialul comitetului*, (*Timpul*, VII, nr. 242, 4 noiembrie 1882, p. 1), *Mai lesne se torc* (*Timpul*, VIII, nr. 131, 15 iunie 1883, p. 1), *Studentii din Blaj* (*Societatea de mâine*, I, nr. 14, 13 iulie 1924), *Valoarea termenilor*, (ms. 2257), *Matei Corvin și Ștefan cel Mare* (ms. 2264), *În fața lui Ștefan cel Mare* (*Timpul*, 18 iunie 1883), etc.

Epoca ștefaniană a fost una de maximă strălucire politică, care a deschis calea afirmării internaționale a Moldovei, impunând astfel Marilor Puteri (pregătite să-i amenințe însăși existența), un prestigiu irevocabil, care a atras, în cele din urmă, prețuirea și alianța acestora.

Domnia lui Ștefan cel Mare se încadrează pe plan european în cea ce istoricii denumesc ca fiind *Evul Mediu dezvoltat*. Fiind un ilustru și priceput strateg Ștefan Vodă a devenit un mediator redutabil în cadrul coaliției antiotomane formată din Ungaria, Polonia, Boemia, Lituania și

Moldova. În preajma izbucnirii conflictului deschis cu turcii, în 1501, el a intensificat acțiunile diplomatice, mai ales că devenise circumspect în legătură cu promisiunile puterilor creștine.

De numele său se leagă alianța politică și militară între țările românești, ocazie cu care Moldova se angaja să-și reîntoarcă teritoriile înstrăinate (Chilia), unde străjuia încă o garnizoană ungară și să recucerească de la poloni Hotinul. Expansiunea otomană l-a obligat pe Ștefan cel Mare, după ce l-a îndepărtat de la domnie pe Radu cel Frumos, să dezvolte legături politico-diplomatice cu Țara Românească și cu alte țări europene (Ungaria, Veneția, etc.) direct interesate în războiul antiotoman.

Printr-o misivă, datată la 25 ianuarie 1475, Papa Sixt al IV-lea îl considera pe Ștefan cel Mare atletul lui Hristos, cel care devenise scutul Creștinătății întregi și le-a solicitat monarhiilor creștine din Europa să se ridice fără ezitare împotriva dușmanului comun – Imperiul Otoman.

De aici concluzia, firească dealtminteri, că Ștefan cel Mare a făcut din Moldova, în cei 46 ani de domnie, un factor însemnat al relațiilor internaționale din această parte a Europei. De aceea, nu este întâmplător că Eminescu, (ca să ne întoarcem în perimetrul operei sale), în *Mușat și ursitorile*, cu un pronunțat substrat filozofic, avea să confirme că Ștefan cel Mare a fost și rămâne unul dintre cei mai de seamă exponenți ai spiritului germinativ al poporului român.

Pe aceeași linie de valorificare a trecutului istoric se înscrie Eminescu și când este vorba de o altă valoroasă personalitate a istoriei naționale: Mihai Viteazul. În articolul *Proiectul de lege* apărut în *Timpul*, VII, nr. 51 din 6 martie 1882, Mihai Eminescu reușește, în doar câteva cuvinte, să facă un portret impresionant domnitorului unificator al Țării Românești, Ardealului și Moldovei: „om fenomenal prin vitejie și minte” [53, p. 567]. Pentru poet Mihai Viteazul era singurul din istorie care a reușit să aducă sub sceptrul său Țările Române și să întemeieze un stat puternic la gurile Dunării. Eminescu nu ezită să ia apărarea domnitorului când acesta este atacat în *Românul* de un „modern Erodote” care „continuă cu autopsia istoriei naționale”. Eminescu nu poate admite critici la adresa lui Mihai Viteazul care are meritul de a aduce „orânduială unde era haos”. Poetul îi impută anonimului istoric că nu cunoaște „în ce stare a găsit Mihai Viteazul țara după ce se rupsese lanțul privilegiilor și poporul începuse să răsuflă”. Măsurile lui Mihai Vodă de a „fixa populația șesurilor”, bântuită din toate părțile „de neamuri străine”, a stopat „migrațiunea”, lucru pe care *Românul* nu și-o poate explica și îl obligă pe Eminescu să-l acuze de falsificarea istoriei naționale [74, p. 121]

Această categorie de pseudo-istorici avea să fie numită de Eminescu în articolul *Pentru ce s-a retras D. Brătianu?* din *Timpul* din 17-21 aprilie 1881 „nulițăți... fără patrie ori naționalitate hotărâtă”.

Prin poziția sa poetul nepereche al limbii române demonstrează cât de însuflețit este de ideea întăririi conștiinței naționale, în cultul trecutului poporului aflând energia de a răzbate prin vicisitudinile istoriei.

Stăpânit de aceleași convingeri „naționaliste” Eminescu, „omul deplin al culturii românești”, amplifică mesianismul (legitim de lucrări fără egal în epocă) al antecesorilor săi, și abordând o jurnalistică heteroclită, dovedește virtuți emanatiste spirituale, situate la frontiera dintre criticismul junimist și demisticismul național, cum scria E. Lovinescu în a sa *Istorie a literaturii române contemporane*. Poetul avea motive de-a fi mereu fascinat de figura „celui mai vestit și mai mare dintre Voievozii români”, cum îl considera pe Mihai Viteazul unul dintre cei mai impresionanți istorici – Nicolae Bălcescu.

Sigur, Mihai Eminescu nu putea tolera minimalizarea operei politice a celui ce se intitula la Iași, în 27 mai 1600: „Io Mihai Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Românești și al Ardealului și al Moldovei” și dovedise că este un diplomat de talie europeană. Adoptarea „planului dacic”, adică de a uni cele trei provincii românești, în conjunctura internațională, când alianța antiotomană „*Liga Sfântă*” se destramă, a fost o soluție salvatoare. Văzându-se amenințat de cele trei puteri europene, dușmănoase, care împiedicau unirea politică a românilor, dovedind un extraordinar spirit de inventivitate, Mihai Viteazul recurge la înțelegeri militare și diplomatice cu vecinii, punând astfel sub semnul întrebării, dar pentru scurt timp, dominația otomană din Europa. Poetul conștientizează faptul că Mihai Viteazul este „o jertfă a politicei austriece”. El presupune că acesta din urmă trebuie să fi cunoscut și, eventual, să fi fost inspirat de „planul lui Enric al IV” care năzuia „să fondeze o republică europeană compusă din 15 state egal de tari, care să cumpănească puterea Austriei”. De acest „ideal” avea să fie cuprins și Eminescu devreme ce în *Influența austriacă asupra românilor din Principate*” (*Timpul*, 1 august 1876), avea să se justifice: „Vecinătatea Austriei e omorătoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la naiba toți perceptorii, subperceptorii, sub-subperceptorii, dacă nu ne vom descărca pe țaran și nu-i vom asigura o dezvoltare liniștită, dacă nu ne vom hotărî să nu purtăm nici un product străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea absolutismului [53, p. 119].

Dacă vom considera că tot ce spune Eminescu despre Mihai Viteazul trebuie respectat, fiind din perspectiva adevărului o certitudine, avem dovada indubitabilă a admirației poetului-gazetar față de istoria neamului său.

Mihai Viteazul s-a dovedit a fi o personalitate de tradiție europeană a timpului său, hotărâtă să-și creeze un stat puternic, centralizat, capabil să-și construiască, chiar și prin forța armelor, independența, aliniindu-se astfel satelor Europei Occidentale „generate de monarhi ereditare”.

Din păcate idealul său de a asigura neatârarea și unirea țărilor române, într-o ambianță internațională deosebit de complexă, a fost de scurtă durată. Formarea unui stat român puternic nu era pe placul habsburgilor, polonilor și otomanilor, fiecare dintre aceștia urmărind să stăpânească *Dacia românească*.

Interesele anexioniste ale celor trei vecini aveau drept scop menținerea Transilvaniei, alipită Țării Românești la 1 noiembrie 1599, în sfera lor de influență. La 18/28 septembrie 1600, în urma înfrângerii de la Mirăslău, Mihai-Vodă avea să piardă Transilvania, iar la scurt timp Moldova.

Ultimele eforturi făcute de domnitor în sprijinul independenței și unității Țărilor Române, sunt sortite eșecului, în 9/19 august 1601, pe câmpia de lângă Turda, el fiind ucis mișelește de valonii generalului Gheorghe Basta.

Scurta domnie a acestui „meteor”, cum l-a numit A. D. Xenopol, a aprins o făclie, soluțiile sale politice dovedit o viabilitate de netăgăduit pentru ideea de apărare a civilizației europene, nu numai prin faptul că Principatele Române s-au integrat *Ligii Creștine*, și prin decizia de a se alătura țărilor acestea care vizau eliberarea popoarelor din Balcani de sub „tirania turcilor”.

Cu regret, Mihai Eminescu, scria în *Timpul* din 10 februarie 1878, sub titlul *Credința în trăinicia poporului român*: „Mihai Viteazul a izbutit să împreune sub stăpânirea sa trei țări și să pregătească întemeierea unui stat român mai puternic; a fost însă destul ca Mihai Viteazul să moară, pentru ca planul urzit de dânsul să se prăbușească” [57, p. 92].

Când vorbește despre „vrednicul de amintire Alexandru Ioan Cuza” [53, p. 461], constatăm cât de preocupat era Eminescu față de aspirațiile neamului românesc care își are de împlinit „sublime idealuri”.

Analiza articolelor publicate în *Curierul de Iași* și *Timpul* ne dezvăluie cât de mult îl aprecia pe A. I. Cuza pe care îl va vizita la Döbling, după abdicare. Se poate afirma că figura legendară a lui Vodă Cuza a înrăurit profund anii tinereții lui Eminescu, dar asta nu l-au împiedicat să-i condamne „greșalele”.

În articolul *Cuza Vodă* din *Timpul* din 27 februarie 1882, Eminescu scrie cu tristețe: „Vor trece veacuri și nu va exista român căruia să nu-i crape obrazul de rușine de câte ori va răsfoi istoria neamului său la pagina lui 11 februarie și stigmatizarea acelei negre felonii va răsări pururea în memoria generațiilor, precum în orice an răsare iarba lângă mormântul vândutului Domn. C-un cuvânt crima de la 2 mai a fost un act de curaj, cea de la 11 februarie un act de lașitate și istoria scuză cinismul, scuză crimele care au sinceritatea de-a fi cum sunt, scuză oamenii care au curajul caracterului și înclinărilor lor, căci ei sunt din lemnul din care se cioplesc oamenii mari, dar ceea ce istoria nici unui popor din lume n-a scuzat vreodată e lașitatea. Și

oamenii care conduceau pe soldat la rușine știau aceasta, le era frică de țăranul acesta onest care, cu pumnul său vârtos, i-ar fi strivit să fi știut unde-i duce...” [74, p. 102].

Eminescu devine caustic și ferm când în joc se află interesele naționale, susținând că conspirația „urzită în contra lui Vodă Cuza” nu ar fi reușit „dacă o seamă de naturi criminale care, spre rușinea țării și a oștirii, (...) n-ar fi ridicat cu lașitate mâna lor nelegiuită contra domnului țării” [57, p. 218].

Contaminat de spiritele timpului ce îl trăiește și impresionat de „geniul sub forma lui Cuza Vodă”, Eminescu face un aspru rechizitoriu păturii „superpuse” (*pleava din Tarigrad, bulgăroi cu ceața groasă, grecotei cu nas subțire*) care i-au determinat pe români să intre în confuzie și „să se sacrifice pentru civilizație” (...) „sub garanția colectivă a Europei”, pentru a da acesteia „mijlocul de a-și ținea cumpăna pe malurile Dunării [51, p. 72-73].

Din acest motiv meritele lui Cuza vor reveni frecvent ca modele de comparație în publicistica social – politică eminesciană, mai ales cea din perioada 1876-1883. În viziunea poetului, Alexandru Ioan Cuza este un domn luminat, sublim, devenit „el însuși principalul purtător al politicii exterioare, al politicii neatârării” [57, p. 226]. El nutrește convingerea că odată cu urcarea pe tron a lui Cuza, amestecul elementelor de *fermentație străină* va înceta întrucât duce la *grea casnă* poporul care nu mai crede că, „de dragul ochilor noștri celor frumoși, cineva în Europa să pună în mișcare o baionetă, sau să dea un ban”. Așadar el se declară pentru *regenerarea națională*, domnia lui Cuza fiind una de emancipare politică și socială, urmând – conform celor scrise în *Timpul* din 15-27 februarie 1880 – modelul european al dezvoltării instituționale ca o cerință impusă de modernizarea statului național român.

Deși nu-i iartă „greșalele”, Eminescu cere toleranță, „cea mai constantă greșală a lui (Cuza – n.n.) era pripa, răsărită din silă de temporizare”, însă „orbi am fi și răi români dacă am tăgădui meritele lui” [57, p. 397].

Poetul este categoric în privința misiunii în lume a poporului român „avid” de integrarea sa într-un circuit de valori lărgit. Cu toate acestea: „Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunărei, aceasta e singura misiune a statului român și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri” [57, p. 213].

În alt articol – *Acum două săptămâni* –, poetul este de părere că: „Trebuie să ne punem toate silințele noastre ca să inspirăm tuturor marilor puteri din Europa încrederea că putem deveni, într-o clipă, atitudinea și poziția internațională, o Belgie la gurile Dunării”.

Pentru Eminescu una dintre cele mai strălucite epoci ale istoriei României care, incontestabil, condesa „formula generală a culturii”, a fost cea a lui Cuza, deschizător de drumuri europene.

2.4. Românim și europenism cultural (Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Cantemir și Școala Ardeleană)

Eminescu, convins de importanța personalităților marcante ale istoriei și culturii noastre, mereu atrage atenția asupra modului organic în care s-au înscris în cele mai diverse mișcări culturale care au avut loc în Europa asupra sincronizării, precum zicem astăzi, în contextul general al trezirii conștiinței naționale și al *scopurilor de cultură* de care vorbește într-un articol din *Timpul* [„Întâmplarea a voit...”].

„Pe la începutul secolului nostru, consemnează el, și pe la finele celui trecut, pe când se inaugura redeșteptarea națională prin scrierile istorice ale unui Șincai și Petru Maior, a început a se trezi conștiința națională și în macedoromânii presărați în colonii comerciale din Pesta, Viena, Triest și în țările noastre, marii neguțători de lână și produse, mulți dintre ei milionari, mai ridicați la ranguri militare de către monarhii Austriei, ei fură atinși de mișcarea plină de înălțare sufletească a o mână de învățați și, văzând decadența în care poporul lor numeros se afla în toate provinciile, sprijiniră întreprinderile literare și de cultură de la începutul secolului” [64, p. 549].

Prin urmare ceea ce au făcut reprezentanții Școlii Ardelene a fost această încadrare generalizantă în întreaga complexitate a *întreprinderilor literare și de cultură de la începutul secolului*.

Aceeași contribuție deosebită, prin reprezentativitatea personalității de excepție, o are Miron Costin, considerat de Eminescu o figură emblematică a unui secol de aur românesc.

În mai multe rânduri publicistul de la *Timpul* remarcă nu doar *personalitatea în sine* a lui Miron Costin, model de cărturar din *sută a șaptsprezecea*, ci și impactul pe care l-a avut asupra mișcărilor din alte țări, el impunând, bunăoară, un model de a răspândi în decursul Evului Mediu „unitatea datinei juridice” [64, p. 1274]: „În Ungaria, în Banat, în Ardeal, la noi, în Polonia chiar, oriunde românii ar fi fost așezați din vechi sau veniți din nou, ei cer cu stăruință să se judece după dreptul românesc, *jus olachale*, care ar fi corespuns pretutindenea cu ceea ce la noi se numea „obiceiul pământului”.” [64, p. 1274].

Mania de a zidi cetăți sub orice Coroană era expresia unei preocupări anterioare chiar formațiunii statelor române, numită de Eminescu „unitatea preexistentă a rasei” [64, p. 1275].

Din contextual demonstrației publicistice reiese clar că toate acțiunile pe care le întreprindea Miron Costin se integrau în contextul general ale tendințelor de unificare națională

pe care le cunoșteau Italia Evului Mediu cu toată bucățirea ei politică și Germania după războiul de treizeci de ani [64, p. 1275].

Influențând o întreagă direcție a culturii române, M. Eminescu toarnă de fapt în forme noi spiritul creator românesc, el fiind convins, că literatură europeană, în cuprinsul căreia se află și cea românească, în genere, și-a condiționat modernitatea în funcție de curentele care anunțau marea revoluție culturală a Europei, ne sugera plastic Romul Munteanu [92, p. 22]. Eminescu este, nu mai încap dubii, un poet original, „contemporan al tuturor timpurilor”, opera sa căpătând valențe de universalitate prin ideile promovate/dezvoltate în contextul unui plan eclectic indecibil. Universalitatea, dar și naționalismul înăscut al lui Eminescu „formau atribute de căpetenie ale geniului” [98, p. 63], fiindcă, adăuga el, „fără cultul trecutului nu există iubire de țară”. În poezia *Mira* el își dezvăluia astfel sentimentul în discuție: „*trecutul e în mine și eu sunt în trecut/ precum trăiește cerul în marea ce-l respiră*”. Eminescu, după cum se știe, s-a dovedit un susținător, fără prejudecăți, a orientării culturale a poporului spre universul spiritual european, chiar dacă nu de puține ori a fost îngrijorat de „cauzele și efectele ...popoarelor mari ale Europei, unde se desfășoară „slăbitoare lupte interne”. Părerea lui este, oricât de însemnate ar fi succesele lor în afară, înlăuntrul reapare după încheierea oricărei păci sămânța vecinic vie a dezbinării; afară de-aceia statele europene, de cite ori sunt bătute, își mută oarecum curentul lor istoric, văd lucrurile cu alți ochi de cum le văzuse mai înainte” [60, p. 239].

Dealtminteri, Mihai Drăgan nu ezită să dezvolte în acest sens o teorie interesantă: „Este de la sine înțeles că raportarea lui Eminescu la poezia română anterioară, precum și la scriitorii străini cu care are afinități spirituale sau de cultură trebuie să conducă astăzi spre alte concluzii și semnificații, dacă înțelegem bine spiritul orientărilor mai noi în domeniul comparatismului literar care, de-acum, nu mai sunt, în realitate, chiar atât de noi” [51, p. 71].

Nu încap dubii, poemul filozofic al lui Miron Costin – *Viața lumii*, l-a inspirat profund pe „unicul nostru geniu poetic într-adevăr capabil prin puterea vizionară a spiritului și a fanteziei sale să răsfrângă în universul operei însăși imaginea totalității lumii” [47, p. 110-114]. Făcând o paralelă între *Viața lumii* și *Scrisoarea I* remarcăm câteva idei comune referitoare la haosul care guvernează, totuși, lumea, la trecerea vieții și la tragismul morții [61, p. 68]. Spune Miron Costin:

„Nu-i nimica să stea în veci, toate trece lumea,
Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.//
Tu părinte al tuturor, doamne și împărate,
Singur numai covârșește-ți vremi nemăsurate./
(...)

Suptu vreme stăm, cu vreme ne mutăm viața,/
 Umblăm după a lumii înșelătoare față/
 Vremea lumii soție și norocul alta,/
 El a sui, el a surpa, iară și gata.//
 (...)
 Vremea începe țările, vremea le sfârșește.//
 Îndelungate împărății vremea primenește.//
 Vremea petrece toate; nici o împărăție/
 Să stea în veci nu o lasă, nici o avuție/
 A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume/
 Marii împărați și vestiți? Acu de-abia nume/
 Le-au rămas de poveste. Ei sântu cu primejdii/
 Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdi?/
 Unde-s ai lumii împărați?...”.

Aceeași meditație asupra deșertăciunii vieții lumești, a trecerii dintr-o lume fizică într-una ezoterică, (temă cunoscută încă din antichitate), o întâlnim și la Eminescu:

„... Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă,/
 Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.../
 Cum s-o stinge, totul pier, ca o umbră-n întuneric,/
 Căci e vis al neființii universul cel himeric...//
 Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie,/
 Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie,/
 Și în noaptea neființei totul cade, totul trece,/
 Căci în sine împăcată reîncep - eterna pace...//
 (...)
 Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,/
 Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate,/
 Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții/
 Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții!”.

Iată cum era elogiat cărturarul Miron Costin de însuși Mihai Eminescu: „...este cel dintâi care-n suta a șaptesprezecea constată această unitate vrednică a inspira mirare... constată identitatea de origine și limbă a poporului.”

Dacă *Viața lumii*, poem filozofic scris între 1671-1673, are drept concluzie o privire oarecum moralistă asupra condiției umane, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron – Vodă*

încoace, de unde este părăsit de Ureache Vornicul din Țara de Gios, vine să completeze spațiul istoric de 66 de ani din istoria Moldovei, autorul său dovedindu-se a fi un povestitor *ornatores rerum*, conform etichetei ciceroniene. Această ultimă lucrare, păstrând firul unei narațiuni simple, ceea ce i-a făcut pe mulți critici să o numească când evocare, când memorial (niciuna dintre acestea nefiind exagerate), reușește să integreze evenimentele din istoria Moldovei în cea europeană. El și-a întemeiat opera istorică (adăugăm aici și lucrările *De neamul moldovenilor*, *Cronica Moldovei și a Munteniei și istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*) pe o bază documentară care a avut drept izvoare: *Despre originea și căderea transilvănenilor* de L. Topeltin, *Cronica celor mai însemnate evenimente din Europa (1568 - 1638)* de P. Piasecki, *Descrierea Sarmăției europene* de A. Guagnini, etc.

Exponent spiritual al secolului său, Miron Costin, în consens cu veacul mohorât pe care l-a imortalizat în cuvinte meșteșugite, coborâte din vechi Psaltirii, a fost în stare să scrie cu har pagini memorabile despre eroii istoriei moldovenești [46, p. 271].

În *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, avem confirmată originea latină a moldovenilor, aceștia ca și italienii, asemănându-se prin „nume, obiceiuri, hire și grai”. Această lucrare, de înaltă ținută științifică, ne oferă informații prețioase despre Imperiul Roman, despre Dacia și cucerirea acesteia de către Împăratul Traian, despre strămutarea populației din Maramureș în Moldova, despre cetățile din acest spațiu, despre obiceiurile și tradițiile populației. Toate acestea sunt „argumentate” cu probe arheologice, numismatice și epigrafice. Ținta principală a întreprinderii sale a fost aceea de a combate teza că originea moldovenilor și tuturor românilor se trage din coloniștii aduși de Traian în timpul invaziilor cohortelor romane [46, p. 218-219].

Acestea sunt doar câteva din idealurile costiniene ce-l recomandă ca pe un adevărat simbol al romanității strămoșilor noștri. Ele aveau să capete dimensiuni cu adevărat monumentale și în scrierile lui Dimitrie Cantemir, deosebit de importante pentru trecutul românilor cu rădăcinile la Rîm și, în ultimă instanță, pentru civilizația europeană.

Prin contrast, deducem, vechile scrieri, unele dintre ele destul de cutezătoare pentru acea epocă, sunt izvorâte din „avutul propriu al limbii populare”, marele mister al existenței ei contând în „împroschătarea continuă a fondului și păstrarea formelor” [57, p. 334]. În manuscrisul 2257/175 M. Eminescu va face cunoscută dragostea pentru limba neamului din care face parte: „Limba românească e la sine acasă o împărăteasă bogată căreia multe popoare i-au plătit dare în metal aur pe când ea pare a nu fi dat nimănui nimic” [52, p. 241], aceeași stare i-o identificăm și în manuscrisul 2275 B/74: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră” [52, p. 241]. Chiar dacă despre Varlaam gazetarul Eminescu nu a făcut mențiuni consistente în

labirinticele sale caiete sau în articolele referitoare la „literatura noastră populară”, nu înseamnă că nu a fost interesat de „limba vechilor Cazanii” și de „zilele de aur a Scripturilor române”.

Cu siguranță, „fiul risipitor al culturii”, cum îl numește Noica, a fost atras de enciclopedismul lui Varlaam care a zidit cuvinte, afirmația îi aparține, pentru întreaga „seminție românească”. E un paradox cum de nu-l „imortalizează” în nici un text publicistic, așa cum a făcut-o cu mulți alți înaintași de a-i săi, pe Mitropolitul Varlaam al Moldovei, care prin cultura lui aleasă, prin cunoștințele lui de limbă slavă și greacă, se impune în fața contemporanilor atât din țară, cât și din exterior, dovadă că în 1639 este chemat să candideze la scaunul patriarhiei ecumenice din Constantinopol.

Una din prețioasele sale lucrări – *Cazania* – recomandată a fi „un dar al limbii românești”, a avut o largă circulație europeană. Se susține de exegeți că această carte, cu un sumar de 74 predici pentru toate duminicile dintr-un an și pentru sărbătorile mai însemnate ale bisericii ortodoxe, apărută la Iași în 1643, este prima din istorie scrisă în limba română, anume pentru respectarea harului dăruit de „Domnul Iisus Hristos” pentru a da românilor care nu aveau multe cărți scrise în limba lor o capodoperă a literaturii române. Alexandru Piru în *Istoria literaturii române* consideră că toate cărțile bisericești au jucat un rol însemnat în procesul de cristalizare a normelor limbii române, ele prin conținutul lor, servind ca modele de expresie scriitorilor de mai târziu [101, p. 14].

Profesorul Nicolae Cartoian în a sa *Istorie a literaturii române vechi* este de părere că deși „limba *Cazaniei* lui Varlaam este limba populară” poate fi înțeleasă și azi cu ușurință întrucât „limba lui se înfățișează curată de acele numeroase expresiuni și cuvinte slave rebarbative, care încă încâlceau urzeala limbii române din vechile texte religioase” [3, p. 181]. Cunoscută și sub titlul de *Carte românească de învățătură Dumenecile preste an și la praznice împărătești*, *Cazania* lui Varlaam reprezintă primul *corpus* de texte teologice originale în limba română. Cum presupune și Nicolae Cartoian originalul acesteia provenea din Ucraina, de unde au fost luate și gravurile lucrate de artistul gravor Ilia, ieromonah al lavrei Pecerska. Dar Varlaam și-a cules materialul din multe alte surse, pe care l-a prelucrat cu talent, introducând în „substanța” lui graiul popular din preajma mănăstirii Secu. Mitropolitul Varlaam mărturisește: „Pentr-acea dintru întâiu ce-au fost bărbați purtători de Duhul Svânt unii după alții și până acum toți au ustenit scriind și tălcuind sventele scripturi de-au învățat ș-au arătat omului în toate chipurile calea carea duce acolo, cum ca să nu greșască hieștecine marginea și săvârșitul acela spre care-i făcut. Cătr-acea ș-altă ustenință s-au adaos acelor bărbați purtători de Duhul Svânt, căci că mărgând de sus în gios și împuținându-se din oameni înțelesul sventelor scripturi le-au căotat a pogorî și Svânta Scriptură tot mai pre înțelesul oamenilor, pân’ au început a scoate așea-ș cineș pre limba sa,

pentru ca să înțeleagă hieicine să să înveațe și să mărturisască minunate lucrurile lui Dumnedzău, cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi. Și și pentru lipsa dascalilor ș-a învățături. Cât au fost învățând mai de multă vreme, acmu nice atâta nime nu învață. Pentr-acea de nevoie mi-au fost, ca un datornic ce sunt lui Dumnedzău cu talentul ce mi-au dat, să-mi poci plăti datorii macar de cât, până nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei. Adunat-am din toți tâlcovnicii Sventei Evanghelii, dascalii besearicii noastre și deac-am scris, arătat-am Măriei Sale pravoslavnicul Domn Io Vasile Voievodul cu mila lui Dumnedzău Domnul Țării Moldovei. (...) Spre care lucru Măria Sa Domnul ce scrie mai sus, Io Vasile Voievodul , cu darul lui Dumnedzău Domnul Țării Moldovei, cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipăriei au dat. Și așa cu darul lui Dumnedzău după început am vădzut și svârșitul” [113, p. 21-22].

O concluzie care se desprinde din „Cuvânt către cetitoriu” al „Smeritului Arhiepiscop Varlaam și Mitropolitul de Țara Moldovei”, este aceea că scrierea „*Carte românească de învățătură*” a reprezentat un scop pentru cărturar, acesta fiind „rodul nostru cestui rumânesc” destinat pentru „toată semenția românească pretutindenea ce se află pravoslavnici într-aciasta liâmbă”. [113, p. 20].

Tudor Nedelcea avea să facă următoarele precizări legate de românismul lui Varlaam: «Venind "în părțile Țării Românești cu treabe domnești și a norodului, în Târgoviște", unde are prilejul să-l remarce pe Udriște Năsturel "iubitoriu de învățătură", mitropolitul moldovean cunoaște *Catehismul*, de propagandă calvină, tipărit în românește la Bălgrad pe la 1642, pe "care o am aflat plină de otravă de moarte sufletească"și ia o poziție categorică împotriva "otravei catehismului", dar demersul său nu este singular, întreprinderea sa a făcut-o numai după o unanimitate a părerii "românilor din Țeara Moldovei și Țeara Românească", "spre învățătură și fols sufletelor pravoslavnici". Cercetătorul, acuzând punerea sub semnul întrebării a genezei limbii române de către unele îndoielnice spirite occidentale, consfințește adevărul folos sufletelor pravoslavnici”.

În *Răspunsul la Catehism* (1645), venit în numele „săborului a două țări”, Varlaam ripostează vehement împotriva ideilor dogmatice ale calvinismului care au pus în pericol unitatea spirituală a neamului românesc și ortodoxia românilor ardeleni. Profesorul Nicolae Cartoian înfățișează astfel poziția acestuia: „Ca un adevărat părinte sufletesc, care știa din Scriptură că «înaintea omului se află și viața și moartea», temându-se ca o parte a neamului nostru să nu apuce pe "calea morții sufletești", a pus la cale, desigur cu sprijinul lui Udriște Năsturel, un sinod al clerului din cele două țări surori, pentru cercetarea *Catehismului*” [3, p. 183]. Urmare al acestui demers, el scrie *Cartea care să cheamă răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*,

studiu capital pentru evoluția literaturii și a limbii noastre în contextul istoriei politice și sociale a românilor din veacul al XVII-lea [113, p. 482]. Plin de obidă, îndată ce „adusu-mi-au și o cărțuție mică în limba noastră românească tipărită”, plină de „otravă de moarte sufletească”, Varlaam scrie pentru posteritate: „...am chemat ș-am strâns săbor dintr-amândoaă părțile și din Țara Românească, și din Țara Moldovei; cu atâta, că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită și rădăcinată pre temeliia cea bună și tare a beseariceii noastre pravoslavnice, cât cuget și socotesc, cândai cu aceste minciuni și amăgituri cu carile cearcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pre neștine prostac și neștiutori, să-l sparie cu mărturiia svântei scripturi, carile fără de cale le-au pus și rău le tâlcuiesc cătră a lor perire”. Valoarea lucrării este dată nu numai de poziția intransigentă a lui Varlaam față de cei care vor să-i convertească la calvinism pe românii ardeleni, ci și de apelul făcut acestora de a-și păstra entitatea etnică și să nu se lase atrași și ispitiți de cei „ce tâlcuiesc rău și strâmbadză scriptura svântă”. [113, p. 482]. Răspunsul *Catehismului*, devenit armă de apărare pentru cei „cu noi de un niam români”, avea să combată ideile dogmatice ale adversarilor ortodoxiei românești care au deformat „chestiunile fundamentale ale credinței”.

În pofida unor similitudini cu *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, și unele din versiunile manuscrise coresiene ale *Apostolului*, *Psaltirii* și *Evangheliarului*, *Cartea carea să cheamă Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, este o lucrare originală care îmbogățește patrimoniul cultural românesc.

În articolul *Și cum vin cu drum de fier*, apărut în *Timpul* din 22 ianuarie 1880, Eminescu avea să comenteze cu nostalgie alterarea „limbii noastre cam vechi” de „ciripitura de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită”, care trădează într-un fel admirația pe care o purta lui Varlaam: „Bietul Varla[a]m, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu domnii de atunci și c-un sinod general al bisericii noastre, au întemeiat (aluzie la împrejurările în care Varlaam a formulat, după întâlnirea cu Udriște Năsturel, *Răspunsul împotriva catihismului calvinesc* – n.n.), acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românia, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrătorul limbei, nu o mai înțelege” [71, p. 737-738].

Sub influența scrierilor vechi, religioase, M. Eminescu avea să scrie multe poezii de inspirație evanghelică, printre ele numărându-se: *Luceafărul*, *Rugăciune*, *Înviere*, *Colinde*, *Răsai asupra mea*. Evident, primul dintre poeții noștri moderni, cum îl numește G. Călinescu pe Eminescu, a avut posibilitatea și șansa să cunoască toate textele vechi, bisericești și cronicile scrise de înaintașii săi. De aceea nu este o întâmplare că el propune, la 15 octombrie 1874, în

calitate de director al Bibliotecii Culturale Universitare din Iași, achiziția, de la un anticariat, a unor manuscrise și tipărituri, printre acestea aflându-se și *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, de al cărui nume se leagă crearea primului limbaj poetic românesc.

Istoricul Dan Zamfirescu referindu-se la acest „faur mitologic” (Sextil Pușcariu), „blând ca un miel” (Ion Neculce), scoțând în relief aportul acestuia la consolidarea statutului european al literaturii române dobândit datorită „întâiului poet național al românilor”, comentează: „Dosoftei nu este numai întâiul poet român în adevăratul înțeles al cuvântului, ci și creatorul unei limbi românești frământată pentru nevoile expresiei poetice, cu un geniu pe care nu-l vor mai avea, în același grad, decât Ion Budai Deleanu, Mihai Eminescu și Tudor Arghezi [117, p. 38]. Eruditul cărturar Mihai Cimpoi dezvoltă acest just comentariu și face o paralelă comparativă între Dosoftei și Eminescu, ei întâlnindu-se structural prin două filiere: cea a folclorului și cea a surselor neolatine și neogrecești, influențate de poezia italiană. Raporturile dintre cei doi poeți – remarca M. Cimpoi – se dovedesc mai profunde, ținând de factori genetic-structurali ascunși, constructurali, însă, întâlnindu-se prin niște galerii subterane care comunică sub semnul Influenței Poetice, așa cu o înțelege Harold Bloom” [9, p. 128].

Nu greșim dacă afirmăm că prin cele 8000 de versuri ale *Psaltirei*, tipărită la Unieș în 1673, Mitropolitul Dosoftei se dovedește a fi primul nostru mare poet cult care autohtonizează inimitabil psalmii lui David, „cu multă trudă și vrieime îndelungată”, așezând astfel „temeliile versificației în literatura noastră cultă” [3, p. 201].

„Psalmii lui Dosoftei, comenta Al. Piru în *Istoria literaturii române*, nu au fost cântați niciodată în biserică, dar au avut un lung ecou în popor și sunt în literatura română punctul de plecare al unui însemnat sector liric” [101, p. 15]. Profesorul Al. Piru respectă osteneala *tălmăcitorului* și fără a modifica considerentele formulate de predecesorii săi, proiectează acest portret: Fără să se îndepărteze de la textul biblic, Dosoftei are meritul de a fi găsit mai totdeauna corespondențe exacte, fericite, echivalențe metaforice, exprimate în stilul poeziei populare.

Exegetul nu se sfiește să se pronunțe asupra rolului jucat de *Psaltirea în versuri* în procesul de cristalizare a normelor limbii române.

Mitropolitul Dosoftei, poet format într-un mediu intelectual elitist, în sensul modern al cuvântului, avea să europenizeze „spiritului poporan” și, pe această cale, să dezvolte mijloacele de expresivitate a limbii române pe care a reușit, cu mari eforturi, să o introducă și în biserică și să-și desăvârșească opera de naționalizare a serviciului divin.

Asemeni acestui mare creator al literaturii române vechi, care a urmat drept modele scrieri din literaturi străine, au fost și Neagoe Basarab, Antim Ivireanul și Dimitrie Cantemir, ultimul considerat de baronul Leibnitz, când l-a propus în 1714 membru al Academiei de Științe din

Berlin – „rege între filozofi și filozof între regi”. Un aspect care se impune atenției privește meritele sale evidente în construcția unui adevărat pod spiritual al românilor spre Europa de sud și apus, finalizând ideea de romanitate a predecesorilor săi. Creațiile „inorogului alb al gândirii românești” (L. Blaga) au avut darul de a integra spiritul românesc în cultura europeană.

M. Eminescu insistă, impregnat de sentimentalism: „[Cantemir era] unul dintre oamenii cei mai învățați ai secolului său”. *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, scris „întâi latinește și apoi adus în limba română”, argumenta, în baza a peste 150 de izvoare, atât romanitatea și continuitatea romanilor pe vatra vechii Dacii, cât și statutul românilor de apărători ai civilizației europene, aflată continuu în pericol de invaziile barbare, tătărești și turcești.

Demnă de luată în seamă este și observația făcută de Al. Piru: „Cantemir e creator de idei și de ficțiune, filozof și poet, romancier înzestrat cu imaginație plastică și patos liric. Personalitatea multilaterală a lui Dimitrie Cantemir, de voievod luminat, om de lume și ascet de bibliotecă, aventurier ambițios și blazat, academician berlinez și senator al lui Petru cel Mare, matematician, arhitect, arheolog, istoric, etnograf, teolog, muzicant, pictor, poet, filozof și romancier, e capabilă să justifice singură o epocă literară, literatura română veche, valorile ei de necontestat” [101, p. 23].

Faptul că scrie în limbile română și elină tratatul filozofic de etică, după tehnica dialogurilor platoniciene – *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, demonstrează că este un inițiat care a învățat să utilizeze cu precizie facultatea integratoare a cuvântului în viață, caracteristică esențială a literaturii europene dintre epoca Renașterii și epoca Luminilor. În legătură cu respectiva carte, de-a lungul timpului, au existat mai multe controverse. N. Iorga de pildă, a etichetat-o drept un exercițiu de învățare a limbii eline, iar Virgil Cândea – o lucrare al cărei scop nu era altul decât de a-l impune pe intelectualul Cantemir în lumea cărturarilor de la Constantinopol, în vederea obținerii tronului Moldovei. Profesorul Ion Rotaru a avansat chiar și teza că *Divanul* a fost inspirat de cartea moralistului reformat Andrea Wisswatus – *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*, ideea centrală a lucrării fiind confruntarea clasică dintre *Înțelept – Suflet – Microcosm* cu *Lumea – Trupul – Macrocosmul* [103, p. 135].

Dar lui Dimitrie Cantemir celebritate i-a adus, mai ales, *Istoria Imperiului Otoman*, scrisă în latinește sub titlul *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othomanicae*, prin 1715-1716, lucrare istorică care i-a fascinat pe toți cărturarii secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea. Nu puțini au fost istoricii care au concluzionat că *Istoria* este o scriere analitică și memorialistică, cu un bogat conținut de izvoare bizantine, de date și fapte preluate din alte istorii ale Imperiului Otoman, două dintre acestea – *Historiae Musulmanea Turcorum* (autor:

Löwenklau) și *Historie de l'état présent de l'Empire Ottoman* (autor: P. Ricaut), apărute în 1596 la Frankfurt și în 1670 la Paris. De asemenea, cronicile lui Laonic, Chalkokondil, Gheorghe Phrantzes și Nicefor Gregoras i-au furnizat lui Cantemir destule amănunte legate de istoria Turciei. Dimitrie Cantemir este citat în caietele studențești ale lui Eminescu și în articolele publicistice pentru „izvoarele” pe care le oferă în ce privește genealogia Mușatinilor și Istoria Osmană, urmărită în chip extins de la Murad I până la Mahmud II. Exegeții consemnează unele transcrieri de nume și toponime din ediția românească a *Istoriei Porții otomane* din 1878, fapt care demonstrează că poetul a cunoscut această lucrare.

Istoria ieroglifică, considerată de N. Iorga cel dintâi roman românesc de realitate istorică, îi va aduce și mai multă faimă lui Dimitrie Cantemir.

Scrisă la Constantinopol în 1705, după procedeul tehnic din *Etiopicele* lui Heliodor, destul de complicată din punct de vedere stilistic „până la baroc și bombasticism”, cartea deși „proslăvește” izbânda Cantemireștilor asupra lui Brâncoveanu, nu dezvăluie prea multe repere biografice din viața autorului și a contemporanilor săi. Manuscrisul *Istoria ieroglifică* a fost târziu descoperit și valorificat; cu toate acestea opiniile unor cărturari, referitor la un anumit stadiu al culturii române, nu au întârziat să apară, mai ales că din lucrare apăruseră câteva fragmente. G. Călinescu a fost de părere că *Istoria ieroglifică* este singura operă literară viabilă a domnitorului. Ion Rotaru, destul de pragmatic trage concluzia că: „*Istoria ieroglifică* este mai mult decât o capodoperă retorică, o pură artă a cuvântului”. Al. Piru se pronunță și mai autorizat: „Imaginația epică e săracă, în schimb darul de a vedea aspectul grotesc, caricatural al obiectelor și ființelor, fantezia umoristică, verva satirică, gustul ficțiunii fantastice sunt tot atâtea laturi ale talentului unui mare scriitor, ale unicului scriitor propriu-zis din literatura română veche” [101, p. 22]. O particularitate de mare însemnătate a culturii române a constituit-o, după George Ivașcu, valorizarea *Istoriei ieroglifice*, aceasta fiind: „... o poemă eroi-comică în proză, inspirată de adevărul societății contemporane, un roman cu tâlc, menit a fi gustat de contemporani în felul – să zicem – al *Bietului Ioanide*, dar pe care astăzi îl citim pentru pură literatură dintrânsul detașați de modelele posibile sau inventate ... un catarsis al amărăciunilor și al veninului acumulat de omul politic contrariat în aspirațiile sale...” [82, p. 249].

În jurul *Istoriei ieroglifice* a lui Cantemir există și unele poziții destul de radicale. Cele mai cunoscute sunt cele ale lui Pompiliu Constantinescu și ale lui P. P. Panaitescu. Pentru primul *Istoria ieroglifică* este o carte cu multe frumuseți, dar îi lipsește armonia, podoabele înecând linia în stil baroc a monumentului. P. Panaitescu, mai puțin conciliant, i-a imputat domnitorului-cărturar excesul de filozofie teologică rudimentară, lipsită de simț estetic și abundând de filtrații bizantine. Caracterizarea ce i-o face G. Călinescu în celebra sa *Istoria literaturii române de la*

origini până în prezent, anulează cu grație toate aceste imputații: «Cantemir are talent, evident în "muzica" frazei, în ideea de a percepe concret figurile simbolice ale constelațiilor (...). Cantemir e scriitor, creator, aducând idei și combinații. Figura lui, umbrită până azi, e a unui om superior. Voievod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar mănuiitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tânjește (...), academician berlinez, (...) cronicar român, (...). Dimitrie Cantemir este Lorenzo de Medici al Nostru» [6, p. 42].

Așa cum s-a mai scris, lectura *Istoriei ieroglifice*, este destul de complicată, întâi pentru că este alegorică și ieroglifică (personajele împrumutând „măști” de animale și păsări), iar în al doilea rând abundă în întâmplări și simboluri „încifrate” (bizarierile amintindu-ni-l pe Dante din *Divina Comedie* și pe Antim Ivireanul cu *Didahiile* sale, iar mai târziu pe Ion Budai Deleanu cu *Țiganiada*).

Și ca să abandonăm un moment „pretextele” invocate, doar pentru a accentua contribuția decisivă a lui Eminescu la îmbogățirea și, astfel, la dezvoltarea literaturii române, să ne direcționăm atenția asupra unei realități: această comoară lingvistică, cu rădăcinile adânc ancorate în literatura universală, pe nedrept etichetată drept o „struțocămilă literară”, l-a marcat și pe poetul nepereche al românilor. Stau mărturie acestor afirmații mirificele, exoticele, peisaje edenice, trase cu voluptate parcă la indigo, din *Sărmanul Dionis*, *Memento mori*, *Cezara și Dacă treci râul Seleniei*, unde regăsim împrejurimile de basm ale cetății Epithimii, amplasată epic de Cantemir în fabuloasa vale a Nilului.

Cum bine remarca Ion Rotaru, dacă *Istoria ieroglifică* rămâne valoroasă prin modul *cum spune* și abordează retorica Dimitrie Cantemir, primul și cel mai mare poet român, *Descriptio Moldoviae*, lucrare scrisă la cererea academicienilor din Berlin, în 1716, demonstrează, mai ales, opțiunea sa fidelă ideii originii latine a poporului și a limbii, dezvoltată de el în pragul secolului luminilor, când mai mult decât oricând suntem obligați „să lăudăm neamul din care ne-am născut”.

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor constituie, fără îndoială, lucrarea „cu o erudiție cu totul ieșită din comun” cu cele mai profunde semnificații în cultura românească. Limba acestei scrieri fiind arhaică, cu o construcție semantică dificilă – cum precizează un exeget, este influențată de latină, ea colcăind „de idei și cuvinte noi”, și o transformă într-o mare înflorire luxuriantă prin preluarea unui număr de cuvinte din grecește și latinește.

Hronicul depășește în valoare lucrările anterioare care l-au impus pe Cantemir, om al Renașterii, lumii științifice europene. „Opera lui simbolizează, în mare, patru secole și mai bine de manifestare a culturii românești, deschizând totodată largi orizonturi perioadei următoare,

aceea a secolului luminilor și a mișcării cunoscută sub numele de *Școala ardeleană*”, avea să concluzioneze, într-o manieră justițiară, Ion Rotaru [103, p. 155].

Valorificând ca „izvoare” anumite date oferite de Cantemir, neagreat pentru alianța sa cu rușii, Eminescu va folosi, în imaginarul său poetic, sintagma „creșterea și descreșterea” în „de la mărire la cădere” (*Memento Mori*):

„Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire,
Din mărire la cădere, din cădere la mărire/
Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele ei;
În zadar palizi, siniștri, o privesc cugetătorii/
Și vor cursul să-l abată.. Combinații iluzorii –
E apus de Zeitate, ș-asfințire de idei” [61, p. 202].

Identificăm, în aceste versuri, o viziune specific românească asupra istoriei, (pe care o au cronicarii, Cantemir, Bălcescu, Conta, Blaga), aceasta constând într-o mișcare ciclică, ce cunoaște salturi și coborâri, împliniri și eșecuri.

Școala Ardeleană, mișcare culturală ardelenască apărută la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, și-a datorat destinul occidentalizării culturii. Corifeii ei – Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior – s-au pus în slujba intereselor și aspirațiilor maselor populare românești din Transilvania și s-au declarat împotriva acțiunii de deznaționalizare pe care o promovau, prin biserica papală, Habsburgii de la Viena.

Simplificând procesul apariției acestui fenomen cultural – ideologic, ne rezumăm a reține ideea că fruntașii *Școlii Ardelene* au combătut cu fermitate orânduirea feudală și propaganda deșantată a bisericii româno-catolică, înscriindu-se astfel pe linia ascendenților lor care au militat pentru desființarea iobăgiei, pentru eliberarea socială și libertatea națională.

Programul *Școlii Ardelene* nu se caracteriza numai prin realizarea unor obiective cultural-politice comune, ci și prin respingerea pauperizării populației determinată prin tot felul de șiretlicuri să se detașeze de „credința poporului român”. De remarcă, *Școala Ardeleană* s-a impus cu precădere în perioada reformelor împăratului „luminat” – Iosif al II-lea, căruia transilvănenii îi datorează servitutea față de glie. Exegeții *Școlii Ardelene* sunt unanim de acord că tezele acestui curent, generat de hotărârea majorității cărturarilor români ardeleni ai timpului de a începe lupta de emancipare națională, au fost influențate de reformele petrecute în statele cele mai avansate ale Europei care s-au lăsat seduse de mișcarea iluministă și au ieșit din feudalism și din confruntările religioase. Desigur, nu vom extinde sfera cărturarilor care au aderat sau au fost formați la *Școala Ardeleană*. Lista aceasta o face Ion Lungu la pagina 109 a lucrării *Școala Ardeleană* (Ed. Minerva, București, 1978). În demersul nostru ne vom opri doar

asupra vectorilor renașterii, trezirii și afirmării conștiinței naționale a românilor din Transilvania și Principate.

Asemeni corifeilor Școlii Ardelene, Mihai Eminescu s-a dovedit preocupat de originea și continuitatea poporului român pe teritoriul Daciei Mari.

Între aceștia pe primul loc se află Samuil Micu-Clain (1745-1806), una dintre „sfântele firi vizionare” ale Transilvaniei, istoric care se alătură celorlalți cărturari iluminiști și împreună inițiază, în 1791, un *memorandum* (devenit celebru sub denumirea latinească de *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae*), către împăratul Leopold al II-lea, căruia i se cere repunerea în drepturi, alături de celelalte națiuni, a românilor ardeleni.

În lucrarea *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, Samuil Micu-Clain susține că românii stabiliți în Dacia nu au părăsit niciodată spațiul în care s-au născut. Iată un fragment edificator în acest sens: „...Împăratul Aurelian au mutat din Dachia lui Traian în Misia, peste Dunăre pe romani, tot colonii, plugarii și alții carii începuse economia și lucrul cel de casă, acolo au rămas. Numai pre cei de oaste mai cu samă i-au mutat și pre cei ce au vrut să treacă, însă numai cât i-au trecut Dunărea, mai departe nu i-au mutat și așa și dincoace și dincolo de Dunăre au fost pe cum și astăzi sunt români lăcuitori. Dachia dincoace de Dunăre, apoi s-au zis Dachia veche, Dachia lui Traian; iar cea dincolo de Dunăre s-au chemat Dachia nouă și Dachia lui Aurelian. Să zice că de la mutarea aceasta a romanilor, cari cânta mergând la Dachia noastră, au început românii în cântece, și mai vârtos în colinde, a pomeni pre împăratul Aurelian, cât și până astăzi îi rămâne la romani pomenirea că și astăzi în colinde românii cântă *Alerom Doamne*, ca cum ai zice *Aurelian Doamne...*” [16, p. 33].

Pentru continuitatea populației dace în vatra strămoșească, când s-au retras o mare parte a legiunilor romane, pledează și Gheorghe Șincai (1754-1816), „un Nicolae Iorga al veacului al XVIII-lea, pasionat strângător de documente pe oriunde umbla din care a alcătuit cea dintâi colecție de documente privind istoria românilor, în 26 de volume rămase în manuscris” [82, p. 310-311].

Dintre operele sale (spre a nu încărca inutil expunerea) amintim *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. Din păcate această lucrare nu a văzut lumina tiparului în timpul vieții autorului din cauza cenzurii oficialităților, cu excepția unor fragmente apărute răsleț, în perioada anilor 1808-1809, în *Calendarul de la Buda*. De ce a fost considerată periculoasă această scriere? Fără îndoială, nu a fost pe placul nimănui intervențiile sale polemice privind speculațiile unor istorici străini cărora nu le era pe plac o istorie pro continuității autohtonilor în Dacia și nici culturalizarea acestora. Vom adăuga acestui comentariu un scurt fragment din *Hronica*...spre a ne justifica: „Anul 274. Acesta este anul cel însemnat, și încă și de price între mine și între D.

Directorul Eder (Karl Eder, istoric sas - n.n.), carele prea aspru au scris în contra cererei sau instanței cei în anul 1791 date împăratului Leopold II, de românii din Ardeal. În critica sa a voit numitul D. Eder să arate, cum că românii ar fi de viță varvarii, nu romani, pentru că (zice el) pre colonia lui Traian dusă în Dachia veche, împăratul Avrelian în anul acesta o au trecut Dunărea și o au așezat în partea Mesiei de sus și a Dardaniei, precum scriu, Flavie Vopisc, Evtropie, Paul Diaconul, Secstul Rufu, Calvisie, Brietie și alții. Cum că împăratul Avrelian, vrând a merge împotriva perșilor, în anul acesta au scos leghioanele din Dachia veche, și o parte a coloniei, și l-au așezat de-a dreptul Dunării, nu se poate tănu, dar îngădui încă nu pocu, cum că toată colonia ar fi trecut în Dachia cea noao: pentru că cei mai mulți dintre coloni au trebuit să fie dați spre economie, care așa lezne știu că nu o au lăsat mai vârtos după atâta mari de vreme cât au fost între Traian și între Avrelian, precum scrie și Sarnichie” [111, p. 67].

Cel de-al treilea corifeu, „cel mai puternic în afirmarea ideilor sale, cel mai filosofic în înțelegerea subiectului său”, cum îl caracterizează Nicolae Iorga, este Petru Maior (1760 - 1821). Opera sa este vastă și diversă. *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812) avea să stârnească agitație în rândurile învățaților străini, care își simțeau amenințate tezele prin care denigraseră originea romană a românilor de la Dunăre și Carpați. Profesorul universitar Ion Rotaru în *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent* reține: „Maior este un latinist și un entimologist, adept al scrierii cu litere latine”, realitate care confirmă că limba română nu-și trage seva din latina clasică, ci din cea populară [103, p. 166].

Spre deosebire de ceilalți doi camarazi de luptă împotriva obscurantismului care a condus la „surparea superstițiilor”, Petru Maior susține, bazat pe adevărul istoric, ideea absolut justă că cincisprezece ani cât a fost paroh al Reghinului, Petru Maior s-a dovedit a fi preocupat să facă mult bine „spre cultura și folosul neamului românesc”. Redăm un pasaj din disertația sa – *Pentru începutul limbii românești*, apărută în volumul *Istorie pentru începutul românilor în Dacia*, (București, 1971, p.57): „Ne-am deprins a zice că limba românească e fiică limbei lătinești, adecă ceii corecte, totuși, de vom vrea a grăi oblu, limba românească e mama limbei ceii lătinești. Nice să nu te scândălisască aceia, că limba românească e spinoasă și apusă pre lângă limba cea lătinească. Că au din spini se naște rujă prea frumoasă? (...) Pre urmă, dacă în limba românească, nu numai întrî românii cei din coace, ci și întră cei din colo de Dunăre, carii, în suta a treia dela Hs., fură despărțiți de cești din coace de Dunăre, pînă în Tessalia și pre airea, ba și întră alte popoare (...) e datină a pune articlii după nume și nu înainte de nume, cum fac alte neamuri...”.

Am mai putea adăuga în elita de intelectuali de marcă ai *Școlii Ardelene* și pe Ioan Budai – Deleanu (1760-1820). El își propusese să adune sub titlul *De originibus populorum*

Transylvaniae comentatio, cum notis et observationibus historio – criticis, o istorie a Daciei de la crearea lumii până la anul unirii religioase a majorității românilor ardeleni cu biserica romano – catolică și un studiu asupra originii popoarelor care locuiesc în Transilvania, dar din păcate, toate intențiile sale au rămas în faza de proiect. Cu toate acestea nu minimalizăm contribuția sa de scriitor „de Renaștere timpurie într-o Renaștere întârziată (...) de bun cunoscător al culturii moderne”, cum arăta Paul Cornea în lucrarea *I. Budai-Deleanu – un scriitor de renaștere timpurie într-o renaștere întârziată*, apărută în Studii de literatură modernă, Editura pentru literatură, București, 1962, p.75.

Prin opera sa poetică – *Țiganiada* sau *Tabăra țiganilor*, într-un spirit care înnobilează iluminismul, devenind figura cea mai proeminentă a culturii românești, el pune baze trainice literaturii noastre moderne.

Și ca să revenim la tema analizată, care ne-a prilejuit avaturile acestor incursiuni spirituale eminesciene, este locul să precizăm că autorul *Luceafărului* a fost siderat de operele înaintașilor săi și, asimilându-le, a dat universalitate culturii românești.

2.5. Concluzii la Capitolul 2

Ideea europeană, sub formă instituționalizată de *Ligă spirituală europeană* derivă din necesitatea unui model cultural, al lui „unu multiplu”, așa cum l-a conceput mai târziu Constantin Noica. Poetul Mihai Eminescu se gândea la un „concert al tuturor popoarelor europene” în felul, „cercurilor interactive maioreștiene”.

Europa pentru Eminescu nu este o identitate abstractă, un mit sau utopie, ci un organism viu, dinamic, mereu în mișcare și în continuă transformare în funcție de nevoile tuturor națiunilor care formează acest „corpus”.

M. Eminescu se gândea în fond la un dialog valoric european în sensul în care îl concepem noi astăzi, aducând ca argumente plauzibile contribuția marilor personalități culturale și politice (Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior) și ale domnitorilor Țărilor Române care au influențat evoluția istorică a poporului român (Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, Alexandru Ioan Cuza). Toți aceștia au fost pentru Eminescu niște „pattern-uri” spirituale și morale.

Pentru a supraviețui curentului ce se mișcă contra civilizației un popor trebuie să se unească în jurul unei idei comune și a unor personalități emblematice. În *Mușat și ursitorile*, în alte poezii, în multe articole publicistice poetul a promovat constant ideea că Ștefan cel Mare a fost și rămâne unul dintre cei mai de seamă exponenți ai spiritului germinativ al poporului

român. Pe aceeași linie de valorificare a trecutului istoric, se înscrie și evocarea unei alte personalități a istoriei naționale: Mihai Viteazul.

Dar, a fi european în concepția lui Eminescu înseamnă a asimila creator, cu spirit critic, întreaga cultură a continentului. Conștiința europeană poate fi realizată numai pe axa național – european – universală, care este și temeiul internaționalizării acesteia.

Eminescu apare în exegeza eminesciană de azi ca un *european la el acasă*, fiindcă paradoxul culturii române constă în vrerea de a fi europeni în Europa, noi fiind nu în zadar un stat de cultură la gurile Dunării, după cum afirma criticul Mihai Cimpoi în volumul său despre ideea europeană, vrere inhibată de un complex permanent al situației – nu doar geografice, ci și valorice – la periferia continentului.

Trecerea în revistă în a meritelor unor personalități culturale și politice ale trecutului care au influențat evoluția istorică și culturală a poporului român, reprezintă pentru M. Eminescu desfășurări vizionare relative.

Eminescu a fost un gazetar care, pentru a-și convinge cititorii, a apelat la imaginar, la oratorie și nu în ultimul rând la metafizică, ideile textelor sale publicistice fiind circumscrise unor judecăți apoftegmatice. *Fragmentarium* poate fi considerat „cutia Pandorei” și, deopotrivă, scrinul în care sunt păstrate cele mai valoroase „nestemate” ale gândirii eminesciene.

3. IDEEA EUROPEANĂ – AXĂ A PERSONALITĂȚII LUI EMINESCU

3.1. Eminescu: *ideea europeană* și unitatea culturii universale

Eminescu concepe cultura europeană ca o unitate bazată pe valori comune și pe autori reprezentativi, „canonici”, care ilustrează *universalitatea* ei. Această noțiune e frecventă în însemnările manuscrite studentești, în care el, luându-și notițe de la profesorii care predau în Universitatea de la Viena și Universitatea de la Berlin, căuta să-și explice ce înseamnă cultura, care este statutul ei ontologic, ce semnificație are în întreaga sferă a cunoașterii.

Poetul a fost în mod consecvent de părere că podoaba cea mai nobilă a unui popor este arta sa, cel mai nobil simț al omului fiind cel estetic. Un privilegiu al culturii este aceea de a fi aptă de a se bucura de această podoabă și de a gusta frumosul pe toate căile. *Cel mai frumos din toate câte sunt frumoase este sufletul frumos*. Formulând această concluzie hegeliană, poetul vorbește apoi de *universalitatea* culturii, care trebuie să pornească în mod organic de la știință: „Niciun fel de materie nu e cugetabilă, care să nu poată constitui un element al culturii, fiindcă ea nu urmărește un scop obiectiv, de aceea nu are niciun teren anumit pe care să-l umple. Și nu numai că ea nu-i mărginită la un singur teren, ci *universalitatea* e chiar semn distinctiv al culturii, cel puțin fiecare al ei se măsoară după măsura universalității, în care ea se mișcă [52, p. 47] .

Se conturează, în aceste însemnări manuscrite, adunate sub genericul *Fragmentarium*, un mod de înțelegere specific eminescian al culturii europene ca o configurare de terenuri diverse, de cercuri interactive maioreștiene sau de Unu Multiplu nicasian.

Omul este, pe întinsul continental al acestor terenuri, „un inel în lanțul cel mare al tendințelor și aspirațiilor omenești”, iar prin mijlocirea culturii generale „el capătă privirea mare în totalul și generalitatea întregului” (*Mss.2258/182*).

Admițând că o asemenea universalitate se manifestă prin grade simple și foarte schimbăcioase, prin culturi mari ori mai puțin multilaterale, Omul cult trebuie să-l cunoască, astfel, pe Shakespeare sau pe Humboldt, după cum e obligat să cunoască cine a descoperit America.

„Totalul și generalitatea întregului” poate fi mai bine cunoscut dacă ne închipuim un cerc imens, cu o dispunere de cercuri concentrice din care fiecare cerc s-ar arăta nu ca un cerc simplu, ci ca un cerc de cercuri. Centrul s-ar cădea să fie „interesul general uman la ele”.

Poetul își reprezintă acest cerc cu toate părțile care se influențează reciproc și a se ține una de alta pentru a forma un întreg în felul în care pământul cu toate pădurile de aer ce-l înconjoară constituie o unitate.

Atunci când cineva simte bătaia inimii polone și simte sufletul național îmbălsămat de poezie și înduioșat de muzică și afirmă că Polonia e pe moarte, acesta trebuie taxat drept nebun. În schimb în baza literaturii române a constata progresul înseamnă a face o metaforă ironică.

Un astfel de *progres* se obține în temeiul transmiterii de energie intelectuală de la un popor la altul, de la unul îmbătrânit la unul tânăr: „Progresul omenirii consistă în aceea că popoare noi, tinere, își apropiază rezultatele intelectuale ale celor îmbătrânite, ca o provizie gata și câștigată deja, care pentru civilizațiunea lor ulterioară e *numai punctul de plecare*. Energia cheltuită și prefăcută în rezultate intelectuale a poporului bătrân și murind, se transmite celui tânăr. În infinitul timpului cele tinere o duc mai departe, adaugă la suma moștenită, energia lor pe care o cheltuiesc istoricește, asemenea în formă de cultură, și se sting la rândul lor. Progresul națiunilor e limitat, progresul omenirii infinit. Cu toate aceste progresul n-ar fi posibil, cum mișcarea n-ar fi posibilă când temperatura ar fi una și vedem în aceste deosebirea între incultură și cultură, între tinerețe și bătrânețe eternă” [52, p. 52-53].

Poetul crede pe bună dreptate că o cultură – națională, europeană, universală – se poate construi numai pe valori care reprezintă epocile de împlinire a popoarelor și nu pe acele în care nu se atestă valori considerabile: „Nu este de trebuință de a cunoaște multe din istoria unui popor, în vremi în care a trăit animalic, timpuri orbi. Sunt încercări deșarte, de a rechema cunoștința oarbă a popoarelor, din vremi, în care aceasta nu avea nicio valoare. A reproduce scheme, coaje vechi, este sărăcie, poezia adevărată e nemijlocită. *Pons e sinorum*. Găsim cu toate astea un cuprins adânc. Metal curat fără de lamură. Heine. Lyrică. Shakespeare în contextul timpului. Ne va mișca numai ceea ce e în genere umană. Sceneria este romantică. Cuprinsul: pasiunea, mișcările vieții sunt în Shakespeare – Byron. Înlăturarea superstițiunii. Trebuie ca poetul să fie servitorul credințelor poporului? Goethe (*Faust*, P. II). Originalitate și originalitate. Naturalitate potențată și veridică” [52, p. 92- 93].

Luând în discuție problema dreptului, poetul consemnează că numai din spiritul omenesc ca esență eternă a vieții se poate abstrage dreptul vecinic care este singurul adevărat: *dreptul rațiunii* sau al *naturei*. Prin rațiune el înțelege „rezultatul și productul unei experiențe și a unui culturi de mii de ani” (Die Verdichtung des Denkens in der Geschichte. Das Leben der Ideen in mss.2257/21 v.).

Concepând Europa ca pe un *organism*, Eminescu concepe și cultura europeană ca pe un Tot unitar, bazat pe însăși *universalitatea* culturii, demonstrat și de faptul că oricare ființă umană conține în sine un fond sufletesc caracteristic omenirii întregi. Comentând o reprezentare teatrală după un rezumat al pieselor lui Henry Murger denumit *Orfelinele*, poetul reflectează anume asupra „tainei construcției sistemului nervos omenesc de a reproduce în mii de oameni

simțămintele, ce se petrec *într-adevăr* în unul singur” [62, p. 192]. Este apreciată cu deosebire identificarea actorilor cu rolurile, ce „au produs în public un efect pe care fiziologul îl privește ca pe o adevărată minune a naturii omenești”, succesul piesei fiind determinat de trăirea „simțământului adevărat”, și nu de afecție.

Unitatea culturii europene e demonstrată și prin existența unei categorii tipologice de scriitori populari, care sunt *epici* și pe care îi au toate popoarele, ei formând un șir impunător – de la Homer până la Fritz Reuter. Articolul *Comedia franceză și comedia rusească* trece în revistă această categorie, care demonstrează unitatea de fond a literaturii europene și universale: „Gogol e după unii cel mai original, după alții cel mai bun autor rusesc. Lucrul stă însă astfel: el și-a-în rădăcinat în minte viața reală a poporului rusesc; tipurile sale sunt copiate de pe natură, sunt oameni aieva, precum îi găsești în târgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești. Toate popoarele au asemenea scriitori, deși nu toți au compus câte-o piesă de teatru. La germani Fritz Reuter, la americani Bret Harte, la unguri Petöfy, la români, pentru țăranul din Moldova Creangă, pentru crișani Slavici, pentru spiritul și viața târgoveților întrucâtva Anton Pann. Scrierilor unor asemenea sunt greu, adesea cu neputință de tradus, de aceea va fi ușor de-a vede că localizarea piesei de către avocatul din București d. P. Grădișteanu, făcută după o traducere, căci numitul domn nu știe rusește, nu va avea o valoare tocmai însemnată” [62, p. 197].

În arta dramatică se conturează o unitate în mod pregnant, deoarece, fie în antichitate, fie în epoca Renașterii sau în epoca contemporană lui Eminescu, se face simțită o preocupare constantă de a înfățișa *caracterele omenești* care sunt *aceleași* și ceea ce se întâmplă în *inima omenească*, la care vibrează de îndată publicul, inclusiv cel românesc. Obiectivele estetice și morale comune se întrevăd îndeosebi în momentele cruciale de dezvoltare ale celor două genuri ale artei dramatice, – unul „înalt” și altul „de rând”: *drama de caractere* și *drama de intrigă*. Cel dintâi arată, după precizările tipologice ale lui Eminescu, caracterele în toată curățenia și consecvența lor, al doilea le presupune ca fiind cunoscute, prezentând conflictele ca fiind născute din planuri paralele, cu caracter intelectual, din părți opuse:

„În cel de întâi gen conflictul trebuie să se nască cu necesitate, ca între două puteri elementare aduse în contact, precum urmează cu necesitate exploziunea dacă arunci o scânteie într-o magazie de praf. Aduse odată în contact, caracterele se dezvoltă repede și energic, privitorul rămâne uimit, nu de ceea ce se-ntâmplă, căci aceasta o poate ghici mai totdeauna, ci de expresia curată, străvezie a caracterelor omenești, cari-n viața comună se ascund sub masca convențiilor sociale. Astfel în tragediile lui Sofocle știm de mai nainte ce are să se-ntâmpile, dar caracterele sunt cristalizate și ne uimesc prin teribila lor consecvență, până sunt înfrânte prin ele înșile, urieși ce cad sfărâmați sub propria lor greutate. Drama de intrigă consistă nu atâta în

conflictul a două caractere, ci în acela a două planuri opuse. Aicea publicul privește cu mult mai mare interes desfășurarea, căci el poate ghici ce se petrece în inima unui om, nu însă ce se petrece în capul lui. În acest al doilea gen spaniolii și francezii au ajuns foarte departe; cel dintâi e reprezentat din veac în veac de câteva genii izolate, în vechime de tragicii greci, în vremea nouă de Molière și Shakespeare, și în cazuri izolate în câteva alte scrieri, concepute în acele momente fericite, în cari, după spusa unui scriitor, fiecare om e un geniu”[62, p. 204-205].

În această caracterizare tipologică eminesciană se întrevește clar modul de a prezenta areale culturale ca niște „cercuri concentrice”, ca niște „terenuri” adiacente care se suprapun până la urmă într-un unic spațiu cultural european, reprezentat de Sofocle și ceilalți tragici greci, de dramaturgii spanioli și francezi, iar în vremea nouă de Molière și Shakespeare.

O configurare oricât de sumară a acestui spațiu cultural/ intercultural/ multicultural va include în chip *holistic*, adică sub semnul *unității*:

- antichitatea greacă și latină cu un impact considerabil asupra poeziei și mitopo(i)eticii sale, reprezentată de Homer, Ovidiu, Horațiu, Propertiu, Sofocle, Eschil;
- Renașterea cu cel mai strălucit reprezentant „divinul brit” Shakespeare, figurând în multe manuscrise din *Fragmentarium*, în poezia „*Cărțile*”, în diferite articole publicistice și cronici dramatice; Eminescu vorbea, în analiza dramelor lui Bolintineanu că acestea ar fi putut călca mai cu succes terenul shakespearian „al abstracțiunii absolute”; al unității pline de simbolism și profunditate care domnește în opera acestui geniu puternic;
- literatura germană, cunoscută de el în original și în profunzime prin cei mai importanți scriitori: Schiller, Goethe, Lessing, Herder, Novalis, Heine, J. P. Richter, mai modestul Lenau, din care traduce, Geibel, Cerri, Hebbel;
- literatura engleză, din cadrulul căreia, în afară de Shakespeare, îi cunoaște pe Byron, Joung, Shelley, Defoe, Marlowe;
- literatura franceză, pe care o cunoaște de asemenea fundamental prin reprezentanții clasicismului și romantismului: Molière, Racine, Corneille, Hugo, Volney, Gautier, Lamartine, Musset, Dumas, Vigny în articolele publicistice sunt citați Pascal, Rousseau, Montesquieu, Voltaire, D'Alembert;
- literatura italiană, din care a lecturat *Decameronul* lui Boccaccio, *Orlando furioso* de Ariosto și *Gerasalemme liberato* de Tasso, *La locandiera* de Goldoni, *I pitocchi fortunati* de Gozzi;
- literatura spaniolă, cu care a luat contact prin Cervantes și *Cid*, citat în *Dicționarul de rime*.
- literatura rusă, cunoscută prin traduceri și dramatizările lui Gogol;

Din cunoașterea acestor literaturi și areale culturale, toate trecute prin „pământul proaspăt al propriului suflet”, a rezultat o modelare a concepției despre lume (de la geneză, trecând prin

momentele-cheie ale evoluției, până la stingere – „de la mărire la cădere”, ca în *Memento mori*) și o mitopo(i)etică complexă pusă sub semnul organicismului și înțelegând elemente diferite ale imaginarului clasicist, romantic, baroc și simbolist.

În acest sens academicianul Mihai Cimpoi vorbea despre o încadrare absolută în direcția organicismului filosofic și liric, căci Eminescu concepe Europa (ca și lumea, cosmosul, societatea, statul) ca pe un *organism*, valorificând – pe temeiul culturii asociate *științei și rațiunii* și un *Organon*, ca instrumentar al gândirii (în sensul logicii analitice, hermeneuticii sau interpretări, epistemologiei și topiceii sau modelului de dialogare și sofismelor aristotelice).

Eminescu distingea în evoluția gândirii europene o reorientare a popoarelor noi spre cultura antică, prin îndepărtarea de anumite practici religioase ce-l proslăveau pe Dumnezeuul puterii fizice, al războiului: „Clerul a dezbătut popoarele nouă ale Europei din mrejele unor credințe și obiceiuri în care puterea fizică jucă cel întâi rol, căci dovedit este că atât zeul suprem al germanilor ca și cel al celților și slavilor au fost un Dumnezeu al războiului, al sângiurilor, un Dumnezeu al puterii brute. Îmblânzirea treptată a lumii nouă este un netăgăduit merit al religiei creștine, afară de aceea că a mai fost păstrătorul culturii antice” [63, p. 179].

Verva polemică a publicistului Eminescu se îndreaptă asupra proceselor de descompunere a culturii europene, declanșate în Rusia și în alte țări. Rusia în special devenea un teatru al unei serii întregi de fapte întunecoase: îndreptarea de pistoale contra împăratului și a șefilor administrației de gubernie, în care sunt angajați amployați, sergenți de poliție și chiar persoane din societatea înaltă; fierberea înfundată a mișcării revoluționare care duce la popularea Siberiei cu adepții noilor idei; urmărirea oricăror idei mai libere, exercitarea de presiuni mari asupra corpului didactic și a studenților, tineretului universitar. Atentatul asupra împăratului care a avut loc la 3 aprilie 1879, oricât de regretabil ar fi, e un simptom al unor cauze cu mult mai întinse și mai generale. Faptul nu are un caracter privat de răzbunare individuală, ci „e precursorul unei mișcări de descompunere sociale al cărei obiect e colosala împărăție slava”, având repercursiuni și asupra culturii: „Dar nu numai la Rusia e mărginită acea descompunere. Peste tot credințele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare amenință toată clădirea măreață a civilizației creștine. Stilul elegant al arhitecturii Renașterii, cel măreț gotic cedează stilului monoton al cazarmelor de închiriat, Shakespeare și Molière cedează bufonăriilor și dramelor de incest și adulteriu, cancanul și Offenbach alungă pe Beethoven și pe Mozart, – e o epocă în care ideile mari asfințesc, în care zeii mor. Pe lângă aceasta se adaugă o generală corupție economică [63, p. 664].

Eminescu vorbește, prin urmare, despre o epocă de descompunere și relativizare nietzscheană a valorilor comune europene.

Intrând în astfel de faze de criză, cultura națională sau cea europeană trebuie să-și ia măsuri strategice de protejare, de conservare și de asigurare a continuității, dezvoltării în felul în care procedează dinastiile monarhiste. Presa vieneză este criticată pentru că este „ceva fără rădăcini” și nu reflectă spiritul rasei germane și nici al celorlalte naționalități. Poetul-publicist vede în dezvoltarea științelor natura, cauza „iubirii pentru orice accent natural, fie-n arte, fie-n literatură”. Cu cât drumul de fier, adică civilizația nivelează și reduce la o egală platitudine omenirea, cu atât se revigorează tendința de a păstra comorile grămadite de un popor: „În realitate orice lucru temeinic și sănătos se face numai pe baza unei naționalități certe, a unei limbi certe”. Modelul invocat, în acest context al dezbaterii problemei, este bineînțeles Grecia:

„Grecia veche n-ar fi ajuns nicicând la dezvoltarea ei cea mare dacă limba ei nu s-ar fi dezvoltat cu toate nuanțele dictate de natură și împrejurări și dacă această dezvoltare a limbii nu era paralelă cu dezvoltarea a chiar spiritului elin” [63, p. 1268].

Comentând o hotărâre a Senatului francez privind legalizarea concurenței libere în cadrul învățământului, gazetarul de la *Timpul* apreciază ca fiind just gestul lui Laboulaye, Renan și Taine, discipoli ai lui Tocqueville, fiindcă ei, acești bărbați, se opuneau acțiunilor de centralizare și uniformizare atât de caracteristic spiritului latin al Franței:

„Ei prevăd că rezultatul acesteia ar fi o sterilitate a spiritului francez care va face ca Franța să rămână înapoi în filozofie, teologie, filologie și lingvistică. Prin concurența instrucțiunii libere ei speră a scoate „Universitatea”, care în filozofie s-a oprit la Victor Cousin și pentru care un Schopenhauer și un Spencer n-au existat, care nu știe despre David Strauss sau Rein sau Griger. Poate să fie calculul și greșit: în Germania și Austria, unde școlile superioare, naționalitățile, sisteme filozofice și teologice își fac concurenți, nu s-ar putea întrebuința argumentul. Pentru Franța însă poate avea valoare” [63, p. 1154].

Culturile naționale nu se închid monadic în cercurile lor, având totuși o direcțiune de dezvoltare, bazată pe realități naționale certe (spirit, limbă, tradiție sub formă de „comori” ale trecutului).

Unirea prin cultură i se pare poetului-publicist mai importantă decât unirea politică, fiindcă nici grecii vechi, nici italienii, nici germanii n-au fost uniți politicește: „Cu toate acestea, tocmai atunci au fost mai însemnați prin spiritul și activitatea lor. Deasupra despărțirii politice se născuse o unitate în literatură, în limbă, în obiceiuri, cu atât mai sfântă cu cât nu avem a face cu meschinele rivalități politice” [63, p. 1154].

Comunicarea între culturi, punerea lor sub semnul Unității nu se face în temeiul unui criteriu politic, ci a unuia de natură intelectuală, etnică, lingvistică, fapt care-l determină pe Eminescu să afirme tranșant:

„Nici nemții, nici sclavii, nici maghiarii nu exercită ca și caracter național, ca limbă, ca stări de lucruri vro atracție asupra noastră, și simpatiile noastre naționale sunt foarte departe în apusul Europei între națiile romanice sau romano-germanice de acolo. Cauzele acestor simpatii depărtate nu sunt numai politice, ci de natură foarte diversă, sunt etnice, intelectuale” [64, p. 799].

Unitatea se bazează nu doar pe asemenea „tipare” și asemănări organice, ci și pe deosebirile care dau specificitatea, personalitatea unei naționalități. Totul se așează într-o ecuație *sui generis* individualitate/ universalitate. Apare în articolul [„*Foile noastre oficiale*”] chiar un portret fenomenologic al spiritului românesc și al limbii române:

„Natura analitică a limbii, deci și a spiritului nostru, deosebită de cea germană, ungurească, slavă; o inteligență mai puțin abstractă dar mai limpede; un bun simț, falsificat poate în parte, dar înăscut rasei române, o elasticitate mai mare a puterii musculare și a celei intelectuale; Iată note care disting în mod esențial rasa română de cele ce-o înconjoară. Dacă mai ținem seamă de unitatea aproape absolută a limbii vorbite de români precum și de unitatea datinelor, amândouă preexistente formațiunii statelor române chiar, am arătat aproape în totalitate cauzele ce se opune în mod constant deznaționalizării românilor” [64, p. 799].

Publicistica eminesciană, evaluată în integritatea ei, denotă o preocupare constantă de a dezbate problemele sociale, economice, politice, culturale în contextul realităților europene. În acest sens, D. Vatamaniuc releva faptul:

- că toate Caietele lui Eminescu arată că interesul poetului pentru literatura europeană și cea universală în totalitatea ei „este cu mult mai mare decât traducerea făcută de el” [75, p. 8];
- că gazetarul a avut „o deschidere spre presa străină, îndeosebi germană” [76, p. 7];
- că proiectul de reformă a învățământului trebuia făcut, după cum se sugerează în unele articole în spirit european [73, p. 10];
- că este învederată o pledoarie pentru o zonă „neutrală” a Europei, din care să facă parte țările din Balcani [72, p. 9];
- că reformarea magistraturii trebuie făcută tot în spiritul practicilor existente în țările europene [74, p. 10];
- că natura statului și a organismelor sale se cade deduce ținând cont de sociologie, care reprezintă „toate cunoștințele omenești” [70, p. 8].

Referința la „ideea europeană” există și în corespondență [XI, p. 8-14]. Articolele din *Timpul* prezintă o sinteză a concepțiilor lui Eminescu, inclusiv a celei privind Europa ca „organism” [71, p. 16].

3.2. Traducerile privite din perspectiva „ideii europene”. Transpuneri în limbi străine.

Viziunea organicistă eminesciană asupra culturii legitimează traducerea ca mijloc de realizare a unor legături organice între literaturi și de punere în evidență a influențelor modelatoare și catalitice (în termenii lui Blaga), a „simpatiilor” în articolele publicistice. Jurnalistul și poetul Eminescu se încredința patternului *universalității* pusă pe temeiul concret, ferit de speculații metafizice, al inter-relațiilor inter-conexiunilor. Este binecunoscut faptul că adepții organicismului evită în mod deliberat metafizica.

Este vorba în cazul lui, așa cum spune memorabil Constantin Noica, de o întâlnire cu marile gânduri ale culturilor; el știind întotdeauna să se ridice la începuturi, străduindu-se să învețe limbi vechi și noi, adâncindu-se în istoria țării și a lumii, înțelegând până la capăt cuvânt și asimilând în plus limbajul științelor mai noi. Printr-o astfel de disponibilitate și deschidere, acest fiu risipitor al culturii știa a fi pretutindeni la izvoare. Prin intermediul traducerilor literare filosofice, sociologice sau cele din domeniul științelor exacte (fizică, biologie, matematică) putem stabili, în spiritul lui Noica, modelul eminescian de a cunoaște aspectele esențiale, „sufletul” sau, cum zice publicistul „constituțiunea” altor culturi:

- a tradus texte esențiale pentru cunoașterea literaturilor, culturilor, filosofilor, religiilor, științelor;
- a mers la izvoare: la textele originale, la manuscrise, la sursele documentare autentice;
- și-a însușit bine limbile vechi, clasice și moderne;
- a însoțit textele traduse cu comentarii pertinente;
- a urmărit, cu abilități de specialist, noile descoperiri în domeniul științelor, paradigmele epistemologice în procesele de schimbare dialectică și evoluția limbajului științific;
- a urmărit modul în care se traduce în românește dramele, romanele dramatice, texte de diferită predestinație.

În calitatea de cronicar dramatic, apoi de jurnalist la *Curierul de Iași* și *Timpul* care, printre altele, consemna și evenimentele editoriale importante, a urmărit în mod consecvent și cu aplicare filologică deosebită *ce* se traduce, *cum* se traduce și *care* este efectul traducerilor în viața culturală.

Traducerile prezentau, în viziunea sa, acel tot unitar al culturii europene și universale pe care trebuie să-l cunoască publicul român într-o limbă românească elevată, „sănătoasă”, plină de „tinerețea naivă” a cronicarilor și îmbogățirea cu neologisme necesare.

În fiecare cronică dramatică se făcea o apreciere a calității traducerii și se punea întrebarea *dacă* era necesară o asemenea „traducțiune”, căci Shakespeare, Molière trebuiau cunoscuți într-o limbă.

Articolul *În contra influenței franceze asupra teatrului românesc* conținea următoarea concluzie formulată sub formă de sfat:

„De aceea adăogăm un sfat, care urmat fiind, credem c-ar avea consecințe bune, atât pentru tinerii noștri cât și pentru teatru în genere. D-nia lor ar trebui să-și procure repertoriul vechi al teatrului românesc (de ex. repertoriul lui Millo) și studiindu-l împreună, să-și creeze un *capital* de roluri și de piese, cu care în urmă ușor putē să cucerească scena și s-o curețe de florile exotice și de senzație ale teatrului francez modern. Ar trebui culese vechile traduceri din Molière, Kotzebue, Goldoni și reintrodus acel repertoriu cu limbă sănătoasă, nepretențios și de atât efect” [62 , p. 188].

Eminescu a recurs adesea la un mod de a traduce identic *transpunerii* – exemplu fiind *Critica rațiunii pure* a lui Kant și *Arta reprezentației dramatice* a lui Th. Röscher –, la un *idiom-punte*, despre care vorbește Bogdan Ghiu în prefață la *Gramatologia* lui Jacques Derrida:

„Orice traducere trebuie să înceapă prin a fi *bilingvă*, prin a marca, nu prin a masca spațiul, intervalul pe care tocmai ea îl creează nu numai între două limbi sau, cum se mai spune între două culturi și între două istorii, ci între o *singularitate universală* (autorul de tradus) imposibilă altundeva decât în mediul (de gândire și creație) al unei *anumite limbi*, și absența ei nici măcar așteptată, ci pur contingentă, dintr-o altă limbă (cultură, istorie) .

Putem urmări, în mod analogic, procesul de receptare a operei și personalității eminesciene sub semnul *Ideii europene*. Profesorul Dumitru Copilu-Copillin a stabilit, în lucrarea *Eminescu universal*, trei etape distincte în cadrul acestui proces:

1– în timpul vieții poetului, mai puține, dar dintr-o investigație mai recentă reiese că, față de ceea ce se știa până acum, poetul a fost mult mai bine cunoscut și apreciat în alte țări, între care se detașează, prin calitatea și cantitatea traducerilor și referințelor critice, Germania, Austria, Italia, Franța, Rusia, SUA etc; 2 – în următorii 75 ani, când s-a realizat o receptare substanțială cu literaturile mari în care se integrează și este recunoscut ca valoare universală; 3 – în ultimul deceniu și jumătate, când ascensiunea popularității pe toate meridianele geografice și spirituale ale lumii se asociază cu asimilarea operei ca parte a literaturilor naționale receptoare, încercările de evaluare critică promovând tendința de consacrare a valențelor ei estetice și socio-umane, relevând cu deosebire chintesența sumei și valorii tuturor versiunilor, în limbi străine și în varianta originală. Procesul de universalizare a creației eminesciene a culminat cu evenimentul sărbătoririi pe linia UNESCO a Anului Internațional Eminescu, ce a impulsionat activitatea de traducere și investigare critică în majoritatea limbilor și țărilor menționate, la care mai adăugăm țări ca Tailanda, Mongolia, Vietnam, câteva țări africane și câteva replici sovietice etc.

Într-un interviu acordat publicației *România Liberă*, sub genericul *Denigratorii lui Eminescu*, academicianul Eugen Simion vorbește de neșansa și regretul pe care le-a avut „romanticul absolut” (Ion Negoitescu) de a nu putea fi tălmăcit în toate limbile pământului, iar traducerile care s-au făcut totuși „nu sunt prea reușite”.

Considerat a fi cel mai strălucit reprezentant al romantismului românesc și un mare poet romantic european, integrat seriei de scriitori care au marcat profund curentul în discuție, – Byron, V. Hugo, Shelley, Lamartine, Pușkin, Heine, Charles Cros și alții, Mihai Eminescu a intrat, în pofida intraductibilității operei sale, în atenția intelectualității din întreaga lume. Cu toate acestea poeziile sale pot fi rostite în peste 60 de limbi, iar numărul celor care au fost sensibilizați de eternul său discurs liric a depășit, potrivit unui studiu, cifra de 200.

La întrebările – *de ce nu a intrat Eminescu în circuitul literar universal?*, și – *cum trebuie judecată valoarea poetică a lui Eminescu?*, am putea aduce în discuție două motivații: pe de o parte vina o poartă intraductibilitatea versurilor sale, iar pe de altă parte anti-propaganda culturală care i s-a făcut și încă mai continuă la nivelul unor speculații reduționiste manipulatorii. Ar fi o tragedie să acceptăm teza că România fără Eminescu ar fi intrat mai repede în spațiul Uniunii Europene, cum, din păcate, partizanii antieminescianismului au sugerat. De aceea nu ne vom lăsa atrași în capcana întinsă cinic de aceștia și să-l învinovățim pe Eminescu de „stagnarea” idealului românilor de a integra propria noastră cultură în cea universală.

Receptarea poeziei eminesciene în timpul vieții poetului a fost destul de firavă. În 1883 îi este tradus în limba germană *Făt-Frumos din lacrimă*, iar în 1885 în ungurește.

După cum vom vedea vehiculul unei limbi, alta decât cea română, în care s-a exprimat și afirmat, l-a proiectat pe Mihai Eminescu într-un circuit internațional, prilej cu care întregii lumi i s-a oferit posibilitatea de a avea demonstrația *in extenso* a unui geniu, un pretext de netăgăduit când este vorba de a pune sub semnul pragmaticului identitatea unui popor a cărui cultură este amenințată de ignoranță și superficialitate.

Pentru a avea un „tablou” al transpunerilor operei sale în alte limbi, vom efectua o incursiune exhaustivă în câteva din limbile prin care a pătruns în „lume printr-a stelelor ninsoare” (*Egipetul*). Extrem de importantă în cunoașterea lui Eminescu în Italia, de pildă, este traducerea lui Marco Antonio Canini. În culegerea *Libro dell'amore* (Veneția, 1885, 1887, 1888, 1890) „astrul poeziei române”, figurează cu *Sunt ani la mijloc..., Când însuși glasul... și Dorință*. Publicul italian iubitor de poezie are astfel prilejul de a descoperi savoarea versului eminescian evocativ. Despre fidelitatea cu care Canini a transpus în italiană armonia vocală a

lirismului poetului, nu încap comentarii. Să luăm, de pildă, un fragment din sonetul *Sunt ani la mijloc* apărut în *Convorbiri literare* la 1 octombrie 1879:

„Sunt ani la mijloc și 'ncă mulți vor trece
Din ceasul sfânt în care ne 'ntâlnirăm,
Dar tot mereu gândesc cum ne iubirăm,
Minune cu ochi mari și mână rece.”

Iată cum sună (euforic) în limba lui Dante:

„Il tempo m'ha involato la santa ora
In mi scorgeati: son que' di lontani.
Pure a te con amor io penso ognora,
O donna che hai grandi occhi e fredde mani”.

În 1906 Pier Emilio Bosi în *Nuova Rassegna di letterature moderne* nr. 20 nu se sfiește să recunoască: „Versurile lui Eminescu, ca și ale tuturor poeților, cu formă subtilă perfectă, pierd mult în traducere”. Cu toate acestea îndrăznește, conștient de „sacrilegiul” pe care îl provoacă, să tălmăcească *Singurătate, Și dacă ramuri, Venere și Madonă, Veneția*.

Un alt nume de care se leagă destinul italian al lui Mihai Eminescu este profesorul Romeo Lovera. Cu toate că îi consacră un număr de 18 pagini, în care regăsim, printre altele, *Singurătate, Și dacă..., Venere și Madonă, Epigonii, Mortua est!*, nu reușește să-l impună publicului italian pe cel care „se naște sub o stea însingurată, privindu-și suferința în tăcere”.

Cel care va infirma mărturisirea lui Eminescu din *Geniul pustiu* potrivit căruia „Italia a uitat pe români”, este fără îndoială Carlo Tagliavini, cea dintâi „voce” care prezintă italienilor, într-un studiu științific – *Michele Eminescu*, apărut în revista lunară *L'Europa Orientale* publicată sub auspiciile Institutului pentru Europa Orientală, viața și opera poetului român.

În versiune italiană, la capitolul *L'opera* aflăm comentate fragmente din *Geniul pustiu, Luceafărul, Sărmanul Dionis, Revedere, La o artistă, Visuri trecute, Amorul unei marmure, Noaptea, Înger de pază, Egiptul, Floare albastră, Glossa, Călin, Scrisoarea I, La steaua, etc.*

Preocupat de valoarea poetică a lui Mihai Eminescu s-a dovedit a fi și Ramiro Ortiz. El publică în 1927, la Florența, volumul *Mihai Eminescu. Poesie*. Din cuprinsul acestuia nu lipsesc poeziile: *O, rămâi, Colinde, colinde, Doina, Freamăt de codru, Scrisoarea IV*. În *Introducerea* la acest volum (care l-a inspirat pe George Călinescu în scrierea cărții *Viața lui Eminescu*), Ortiz mărturisește: „N-am intenția să fac o biografie amănunțită cu toate faptele externe ale vieții lui Eminescu. Cu volumașul acesta nu pot avea nici măcar pretenția de a-mi împlini întru totul promisiunea de a face cunoscut în Italia pe acest poet scump inimii mele”. În finalul studiului său descoperim această caracterizare care îl poziționează pe Eminescu în rândul marilor titani ai

lumii: „Poet pesimist și adăpat la filozofia lui Schopenhauer, cu influențe sporadice de budism, el aparține grupului Leopardi, Musset, Vigny, Heine, Lenau, Petöfi, deosebindu-se însă total de ei printr-o viziune proprie a vieții, printr-un proaspăt, adânc, intim simț al naturii, fiind cel mai sincer și mai autohton interpret al peisajului românesc, prin entuziasmul său constant pentru istoria, tradiția și mai presus de toate pentru poezia populară românească, în sfârșit printr-o anume seninătate în durere care-l face să privească de sus pasiunile umane”.

De asemenea, și Gino Lupi, profesor filo-român la Universitatea din Milano, a fost atras de „interpretul sufletului milenar al neamului său”, expresie a „sufletului lumii, chinuit de problemele eterne a căror dezlegare e căutată zadarnic”, îi consacră studiul *Mihai Eminescu*, publicat în 1943 în revista *L'Europa Orientale*.

În 1964 Mario Ruffini a tipărit la Torino un volum din lirica erotică a poetului: *Mihai Eminescu – Poesie d'amore*. Acesta apreciază ca fiind minoră poezia de dragoste, bineînțeles în raport cu celebrele poeme *Strigoii*, *Rugăciunea unui dac*, *Glossă*, *Melancolie*, *Călin*, *Luceafărul*, *Scrisorile*.

Fără îndoială, „enigma Eminescu” avea să fie în întregime descifrată în limba italiană de Rosa Del Conte, odată cu apariția cărții *Mihai Eminescu o dell'Assoluto* (Modena, S.T.E.M., 1961), dovedită a fi o punte de legătură între cultura românească și cea italiană. În lecturile sale, făcute din *Elena*, *Mortua est!*, *Împărat și proletar*, *Rugăciunea unui dac*, *Luceafărul*, *Mureșanu*, *Memento mori*, *Venere și Madonă*, *Înger și demon*, *Călin*, *Strigoii*, ca să enumerăm doar câteva din piesele asupra cărora a efectuat strălucite lecții de anatomie, Rosa Del Conte universalizează teme poetice autohtonizate, cărora Mihai Eminescu le-a dat circulație universală. Rosei Del Conte i se datorează atât analiza și interpretarea în întregime a operei eminesciene, cât și valorificarea în italiană a versurilor poeziilor postume. Pentru exegetă Eminescu este un miracol. În *Cuvânt înainte* la această lucrare, Del Conte recunoaște: „...nu este puțin ceea ce datorează gândirii occidentale cultura lui Eminescu, dar cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiției autohtone. Până și temele care par luate cu împrumut din romantismul european – acea problematică filosofico-religioasă atât de bogată și de interesantă în chiar contradictorieta sa – își împlântă rădăcina în humusul creștinismului primitiv, se încadrează în climatul neoplatonic al Patristicii răsăritene. Și dacă sufletul popoarelor se oglindește în cuvântul poezilor, Eminescu – reflectă și în aceasta istoria intelectuală a poporului său, depunând mărturie pentru ea” [18, p. 28-29].

Nu este greu să propunem aici realitatea că prin limba italiană poezia eminesciană s-a deschis lumii întregi. Poate nu întâmplător poetul a considerat-o, desigur, după limba română, cea mai apropiată spiritului său. Printre manuscrisele sale se află transcrise multe poezii în

italiană, ceea ce dovedește că a fost marcat de rezonanța lirică a textelor, ele radiind o puternică atracție pentru cititori.

Cu același succes poetul național a fost tradus și de italieniștii români. Cea mai recentă întreprindere de acest fel este *Din valurile vremii!// Dall' onde degli evi*, carte bilingvă realizată de Geo Vasile care a selectat 48 de poeme antume și 22 postume din ediția Perpessicius.

În spațiul culturii germane Mihai Eminescu a fost tradus și interpretat, între 1881-1920, de Mite Kremnitz, Em. Grigorovitz, Edgar von Herz, Maximilian W. Schroff, V. Teconția.

Cel mai serios demers de pătrundere a operei eminesciene în sfera culturii germane a fost făcut desigur de Mite Kremnitz, cumnata lui Titu Maiorescu. Traducerile sale sunt și azi destul de apreciate. În lucrarea *Amintiri fugare despre Mihai Eminescu* descoperim o parte din poeziile care au făcut senzație în întreaga Europă, limba germană fiind mult utilizată în cercurile intelectualiste ale vremii: *Călin (File de poveste)*, *Departate sunt de tine*, *Melancolie*, *Pescărușul*, *Strigoii*, *Atât de fragedă* și *Te duci* (ultimele două fiindu-i dedicate).

Studiile de mai târziu ale unor istorici și critici, cum ar fi Friedrich Lang (*Eminescu als Dichter und Denker*), Ioan Scurtu (*Mihail Eminescus, Leben und Prosaschriften*), Lazăr Gusho (*Der verkannte Eminescu und seine volkstümlich heimatliche ideologie*) și Alfred Noyer-Weidner (*Die Einheit der Mannfaltigkeit in Eminescus*), informează cu generozitate publicul german asupra poeziei și prozei lui Eminescu.

Nu trebuie neglijate, în același context, și contribuțiile scrise pentru publicul german de Wilhelm Rudow (1892), Georg Adam (1900), Johanna M. Minckwitz (1900), Gh. Alexici (1906).

În manuscrisele lui Eminescu sunt descoperite poezii scrise direct în limba lui Goethe, unele dintre ele reprezentând creații originale din perioada germană a poetului român. Credem că nu este aici locul să arătăm și interesul lui Eminescu manifestat pentru alte multe și diverse lucrările de artă, poetică, filosofie și estetică ale câtorva valoroși oameni de cultură germani.

Prezența lui Eminescu în literatura franceză s-a făcut simțită prin traduceri de o mare profunzime, acestea fiind de fapt rodul unei temeinice cunoașteri a operei poetului de către cei care au dorit să introducă un fenomen complex și ascendent, cum a fost considerat poetul, în cultura lor proprie.

În 1963 Alain Guillerrou, profesor la Sorbona, publică monografia *La genèse intérieure des poésies d'Eminescu*. Cu acest prilej cititorii francezi au șansa de a descoperi cele mai strălucite creații poetice, unele dintre acestea identificate în manuscrise, ale poetului român de sorginte europeană. De remarcat acest pasaj: „Mais on saisira mieux, – le domaine de l'apport extérieur une fois circonscrit, – en quoi Eminescu apporte lui – même une richesse originale et neuve au

fonds, commun de la litterature européenne” [79, p. 71], de unde înțelegem aportul poetului nepereche al limbii române la consolidarea universului cultural european.

Chiar și în 1984 „Eminescu rămâne pentru francezi un necunoscut”, constatare făcută de George Barthouil la Roma, în cadrul unui simpozion internațional. Se pare că acest „statut” al lui Eminescu se menține și după apariția cărții bilingve a lui Jean-Luis Courriol, profesor de limba și literatura română la Universitatea Lyon III din Franța – *Mihai Eminescu, poezii, prezentare și introducere*. În prefața lucrării exegetul precizează că oricât ar părea de ciudat (...) publicul francez iubitor de poezie, nu numai că n-a prea auzit de Eminescu, dar nici n-ar avea cum să-i aprecieze geniul poetic deoarece nu i s-a pus (...) niciodată până acum la dispoziție o versiune de referință în franțuzește.

În pofida „surzeniei selective” a francezilor, sau poate că tocmai de aceea, J.L. Courriol le propune remarcabile perspective asupra modernității poeziei lui Eminescu, întreprindere „eminamente delicată”, care impune o imagine profund definitorie a celui ce „nu a fost deloc străin de literatura franceză”.

Traducerile – preciza Goethe în corespondența purtată cu Carlyle – rămân, indiferent de ce spun câțiva, una dintre cele mai importante și mai interesate preocupări în totalitatea activităților umane. Evident, ele joacă un rol preponderent în răspândirea și îmbogățirea unei culturi. Traducătorii, însă, se confruntă cu dificultăți enorme în ceea ce privește transpunerea în limba lui Voltaire a lui Eminescu, acestea constând în stilul său inimitabil. Trecerea poeziei eminesciene din limba română, de o armonie complexă și o muzicalitate unică, în limba franceză, riscă să altereze conținutul și ritmul versului.

Cercetarea atentă a *Caietelor eminesciene* ne determină să nu acceptăm supoziția că poetul a avut doar o instrucție germană. În multe texte el traduce pasagii întregi din presa franceză și din lucrările cărturarilor J.J. Rousseau, Musset, Hugo, Pierre-Simion Ballanche, Montalembert, Moliere, Balzac, etc.

În *Timpul* din 8 mai 1880 gazetarul-poet își exprimă pe un ton glacial pesimismul față de influența unor cărți franceze asupra culturii române, acestea neputând îmbogăți, ci doar corupe literatura națională.

Aceiași poziție să o fi manifestat și contemporanii săi în ceea ce-l privește?

Este posibil. Dar la fel de adevărat este și faptul că tălmăcitorii cu greu au pătruns sensurile de adâncime, cu efecte și subtilități poetice absolute ale universului eminescian.

J.L. Courriol, prin tălmăcirile realizate (printre acestea – *Glossă, Doina, Odă, Strigoii, Scrisorile și Luceafărul*), reușește să impună francezilor, fără să diminueze discursul liric,

estetica și epica poeziilor, un Eminescu genial, altul decât cel pe care li-l propusese poetul francez J.B. Hétrat.

Analiza făcută, sub acest unghi, reprezintă pentru noi un excelent pretext de a comenta, exclusiv, edițiile în engleză ale poeziilor lui Eminescu. Pe bună dreptate, vehiculul limbii engleze îl înscrie pe Eminescu într-o cuprinzătoare arie de circulație în lume.

Dar Eminescu nu a fost tradus suficient în engleză, iar din cele aproape zece ediții existente, mai mult de jumătate sunt strădania unor cunoscători ai acesteia din România.

Primul contact al anglo-saxonilor cu arhetipurile din universurile imaginative ale lui Eminescu s-au produs în 1930, când Estelle Sylvia Pankhurst îndrăznește să încropească un volum din zece poeme.

Volumul, apărut la *Editura Kegan Paul* în condiții grafice de ținută, a beneficiat de un *cuvânt introductiv* semnat de Nicolae Iorga și de o scrisoare (datată 12 septembrie 1929) adresată traducătoarei de G.B. Shaw. Acesta, cum mărturisea, a fost impresionat mai ales de *Împărat și proletar* și *Strigoii*, poemele amintindu-i de litografiile lui Delacroix care au ilustrat *Faust*. Prin traducerea lui E.S. Pankhurst versurile eminesciene nu și-au pierdut din savoare, temele ideatice păstrându-și intacte sonoritățile. O punere în paralel a versurilor în română și engleză ne convinge de talentul acesteia de „interpretare”, cât mai aproape de original.

Un alt admirator al marelui poet român, „cugetător al timpului său, încă modern și astăzi”, este Ray Mac Gregor-Hastie. În 1972 el publică 18 versiuni în volumul editat sub egida UNESCO – *The Last Romantic: Mihail Eminescu*, „fără a pierde sensul, sunetul și sentimentul poeziei”. Despre munca lui de a fi cât mai aproape posibil de ritmul versiunii originale, Ray Mac Gregor-Hastie a precizat: „Mai presus de orice, am încercat să fiu fidel stilului omului, ca și stilului poetului”.

Într-o comunicare la UNESCO clujeanca Ana Șincai a pledat pentru universalizarea poeziei lui Eminescu în lume. Ea a fost de părere că Eminescu devenise „ipostaziat prin interpretul său”.

Unul dintre cei mai consecvenți traducători în engleză ai lui Eminescu, a fost tânărul Corneliu M. Popescu. El a transpus 70 de poezii care și-au păstrat „starea de grație” pe care le-a dat-o autorul lor. Se pare că acestea sunt cele mai reușite, meritorii, traduceri în limba „divinului brit” a lui Eminescu.

Nu trebuie să trecem cu vederea nici numele altor cunoscători ai limbii engleze, pasionați de poezia eminesciană: Andrei Bantaș, Dimitrie Cuclin, Leon Levitki, Brenda Walker, Petre Grimm, Ge Baoquan și Dieter Fuhrmann.

Revelatoare pentru creația „luceafărului românilor” sunt aceste însemnări ale lui Jenő Platthy, director executiv al *Federation of International Poetry Associations*, făcute în revista *New Muses*, remarcă faptul că Eminescu a fost cel mai mare poet liric al României și deține încă acest titlu, după aproape 100 de ani de la moartea sa, și că poeziile sale nu au încetat de a fi iarăși și iarăși traduse în principalele limbi ale globului și, pe bună dreptate, Eminescu își câștigă cititorii.

Un interes deosebit pentru lirica marelui poet român îl manifestă cu obstinație și rușii. În 1981 filologul rus Fiodor Korș (1843-1915) traduce în revista *Gândirea* rusă sonetul eminescian *Oricâte stele*. De remarcat fidelitatea cu care cunoscutul tălmăcitor redă livrescul și exaltările nebănuite întâlnite în fața morții ale lui Eminescu. De asemenea, ziarul *Viața nouă* din Țighina publică în 1920 poezia *Glossa* în traducerea lui G. Avakian.

Universul poetic propriu lui Eminescu avea să fie recreat însă de Vasiliu Lașcov în *Antologia poeziei românești* apărută în 1928.

Acesta transpune capodoperele lirice *Și dacă..., Cu mâne zilele-ți adaogi..., O, rămâi..., De ce nu-mi vii..., Din noapte și Sunt ani la mijloc*.

Prin demersul său basarabeanul V. Lașcov infirmă teza că poeziile lui Eminescu sunt intraductibile, că nu ar putea fi, păstrându-și farmecul, forma, ritmul și rima, transferate în limba rusă.

Iubitorul de poezie rus a avut privilegiul de a intra în contact cu opera poetică a lui Eminescu în 1950, când la Moscova apare volumul *Poezii*, care cuprinde peste cincizeci de poezii (antume și postume), printre acestea numărându-se: *La steaua, Veneția, O, mamă..., Scrisoarea I și Scrisoarea II, Pe lângă plopii fără soț, Dintre sute de catarge*.

Versurile ce au alcătuit cartea au fost traduse de poeții Leonid Martânov, Emilia Aleksandrova și N. Aseev, de scriitorii Iuri Kojevnikov (care semnează și un studiu introductiv), V. Levik, Gr. Perov, M. Zenkevici, I. Mirimski ș.a.

Important pentru receptarea poeziei lui Eminescu prin intermediul traducerii în limba rusă mai sunt aparițiile la Moscova a *Antologiei poeziei românești* (1958) și *Lirică* (1968).

Spre deosebire de toți aceștia, poeta Anna Ahmatova și David Samoilov, prin traducerea poeziilor *Venere și Madonă* și respectiv *Luceafărul*, reușesc să transfere în rusește rezonanța, discursul emotiv și mesajul ideatic ale originalelor.

Dialogul intercultural român-rus, prin Eminescu, a cunoscut dimensiuni impresionante după publicarea cărții *Opere alese*, în 1980, la Chișinău, alcătuită de C. Popovici și Ion Pavelciuc, unde au fost incluse peste o sută de poezii și câteva proze (*Geniu pustiu, Cezara, Sărmanul Dionis, Făt-Frumos din lacrimă* ș.a.

Eminescologii sunt de părere că față de „plăsmuirile” anterioare, acestea sunt cele mai „artistice”, care păstrează în substanța lor sugestia subtextului, încărcătura imagistică.

Poeziile lui Eminescu au fost răzleț transpuse în limba sârbă, acest lucru datorându-se intraductibilității bogatelor expresii, „doldora de idei și simboluri, ecuații mitice, mitologice și filozofice” (Sima Petrovici, *O bună transpunere a Luceafărului și Scrisorilor lui Eminescu în limba sârbă*, revista *Lumina*, nr. 2-3 (26-27), Panciova, 2001, p. 32-36). Prima tălmăcire a poeziilor eminesciene în limba lui Vuk Karodžić, a fost făcută de romanticul poet Jovan Jovanović din Vanović Zmaj, însă după o versiune germană, probabil cea alcătuită de Mite Kremnitz. Grupaje din versurile *luceafărului poeziei românești* au apărut sporadic în revistele literare sârbe – Knijeveni jivot din Timișoara, Knijevne novine, Knijevnost și Savremenik din Belgrad. În anul 1979 la Ed. Prosveta avea să vadă lumina tiparului și o antologie – *Pesništvo evropskog romantizma/Poezia romantismului european*, multe dintre poeziile antologate fiind transpuse în limba sârbă, printre alții, de Vasko Popa, Ljubomir Simovici, Aurel Gavrilov, Ivan V. Lalici și Adam Puslojici.

O altă încercare aparține lui Mate Maras care în 1989 a versificat *Luceafărul* în sârbocroată în colecția revistei de cultură *Lumina*. Și cunoscutul prof. univ. dr. Radu Flora (*Mihaj Eminescu: Ka Zvezdi, izabrane pesme*, Gradska Biblioteka, Zarko Zrenjanin) s-a încumetat să plăsmuiască poeziile lui M. Eminescu în sârbește.

Cea mai izbutită și de excepție traducere a lui Eminescu aparține, desigur, poezilor Ileana Ursu și Milan Nenadić. La Editura Libertatea din Panciova în anul 2000 avea să apară bilingv *Luceafărul și Scrisorile*. Este pentru prima oară când cititorul sârb este inițiat în universul liric al „poetului genial al culturii și limbii române, mai mult un poet unic și genial universal” (Sima Petrovici). Cei doi traducători au reușit să păstreze în limba sârbă nealterate forma, cadența și mesajul liric al acestor două capodopere eminesciene. Să oferim drept argument la cele spuse un fragment din *Scrisoarea a III-a*:

„Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vârf de băț.

Baiazid, privind la dânsul, îl întreabă cu dispreț:

- Ce vrei tu?

-Noi? Bună pace! Și de n-o fi cu bănat,

Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.

La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort

Un bătrân atât de simplu, după vorbă, după port.

-Tu ești Mircea?

-Da-mpărate?”

Iată cu câtă inspirație Ileana Ursu și Milan Nenadić transferă în sârbă fiorul liric și reușesc să nu deturneze sensul și nici singulara sonoritate eminesciană:

„Evo stije glasnik mira s belim platnom na vrx stapa,
A Bajazid, odmerivši, sa prehpenîem upita ga:
-Šta ti xoces?
-Mi? Mir cestit. Mada cada s nama nije,
Gospodar bi naš da vidi glavu vaše imperiie.
Jiva staza na mig iedan razmace se ka šatory,
Poiavi se skroman starať po odeťi i govoru
-Ti si Mircea? po odeťi i govoru.
-Iesam, țare!”

Ileana Ursu și Milan Nenadić și-au dovedit iscusința, mai ales, în traducerea unor poezii greu de transpus în limba sârbă. Pentru ei poezia lui Mihai Eminescu, devenit vocea autentică a umanității, înseamnă risipire de etern, sensul lumii, mister și evidență. Traducerea poemului *Rugăciunea unui dac (Molitva iednog daceanina)*, foarte greu de transferat în limba sârbă, a constituit piatra de încercare a talentului lor. În textul acestuia au căutat, dincolo de melodicitate, dincolo de formele de construcție, „discursul transfrastic”, adică puntea de legătură dintre cuvânt și frază.

Pentru a ne susține comentariul să apelăm la acest fragment:

„Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viață dătător,
Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate, și totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă întreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-a 'nainte de-a fi zeii,
Și din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet și lumii fericire,
El este-al omenirii izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i,
El este moartea morții și învierea vieții!

Iată planul de rezonanță, în limba sârbă, care nu scade tensiunea trăirii, ci mai curând produce un efect estetic și mai profund:

„Kad ne beše smrti niti besmrtnosti,
Niti jivotvornog zrnašta svetlosti,
Ni danas ni sutra, iuce ni vecito,
Ier sve beše iedan, u iednom sve skrito;
Zemlea, nebo, vazdux i svet țeli, kada
Bexu red onoga što ne bi nikada,
Ti beše iedini, pa se pitam samo:
Ko li ie Bog iem srța priklanamo?

On beše iedeni, bog pre svix bogova,
On iz silnix voda moțnu iskpu skova,
On bozima dușu, svetu srețu dade,
A liudima izvor oproštaine nade:
Uzvisite srța! Nek poi ne prestaie,
On ieste smrt smrti, vaskrs jivota ie!

Față de „experiențele” anterioare prin care s-a încercat introducerea în cultura sârbă a unui mare poet al literaturii universale, demersul celor doi traducători a fost o reușită, el bucurându-se de un interes deosebit din partea „consumatorului” de poezie din Serbia.

Volumul *Opere alese / Izabrana dela*, apărut în anul 2000 la Ed. Elion din București, la 150 de ani de la nașterea poetului „care a încercat să dea sens și finalitate timpului și spațiului istoric pentru neamul său”, cum scrie în prefață Zoe Dumitrescu-Bușulenga, include echivalențele, tulburător de credibile, în limba sârbă a celor doi valoroși poeți din Novi Sad. Ceea ce este deosebit de important, în afara poeziilor mai sunt prezentate bilingv, (punctul de pornire al acestei întreprinderi fiind *ediția critică Perpessicius*), o parte din proze (*Cezara, Archaeus, Aur, mărire și amor, Contrapagină și Borta vântului*), o selecție de cugetări și un grupaj de articole publicistice – *Tendențe de cucerire, Românii Peninsulei Balcanice, Pe arborul tăcerii, Alexandru III, Între legendele noastre, Discuția cestiunii dunărene și Demagogii sunt aceiași*. Editorii, în *Notă asupra ediției* precizează că au căutat să publice unele poezii necesare unei mai cuprinzătoare viziuni asupra liricii marelui poet, cât și a prozei și publicisticii sale, tipărite în premieră în versiunea sârbă.

Se impune precizarea: Eminescu a fost tradus în întreaga lume, dar din cauza absenței unei strategii culturale românești pentru promovarea poeziei sale rămâne „cel mai mare poet național

europăen necunoscut” Exercițiul exegetic susținut în contextul mișcării de idei europene de Rosa Del Conte în *Mihai Eminescu o dell'Assoluto* cu cele mai moderne instrumente de analiză critică, scoate în prim plan metafizica operei unei creaturi greu de egalat. Constante și concrete demersurile Rosei Del Conte ne-a dezvăluit „ascunzișurile cele mai tainice ale spiritualității eminesciene”. Pentru distinsa cunoscătoare a limbii române, Eminescu este desprins din „haos” și a învins timpul. Dincolo de această evadare, datorată, evident, jocului dublu al demiurgului între sacru și profan, identificăm un principiu de convergență în interpretarea lumii. Fuziunea ideii filozofice și forma poetică l-au constrâns pe poet să preia mituri și motive din literatura universală, să le personalizeze cu profunzime spre a descifra tainele Universului.

Dintre capodoperele sale lirice evidențiem *La Steaua* unde motivul „stelei” și al „luminii” dezvăluie „valoarea existențială a omului în raport cu dimensiunea temporară”, producând astfel nostalgia contemplării spațiilor cosmice. Incidența gândirii eminesciene cu descoperirile științei este spectaculoasă, mai ales prin viziunile sale, deloc speculative. Eminescu, prin lecturi fundamentale din toate domeniile – filozofice, matematică, astronomie, fizică, mecanică, etc. –, s-a inițiat în realitățile lumii și ale universului, ultimul guvernant de legi dinamice – timpul și spațiul, gândirea și idealul fiind concepte și simboluri, mistere și mituri capabile să determine *Eul* omului poet. Caietele – manuscris certifică preocupările sale pentru „legea atracției”, pentru mișcarea undulată. În *Fragmentarium* descoperim o serie de însemnări enigmatice care demonstrează interesul său pentru anumite teme capitole a existenței umane: „Teoria ecuațiunii universale”, „Timpul o idee ce leagă fapta de faptă”, „O dinamică de puteri este viața omenirii”, „Puterea noastră, care nu e decât o fracțiune din puterea constantă a sistemului solar”. E de reconstituit aici întregul travaliu parcurs de către cărturarul care și-a depășit „secolul prin concepte adevărate în veacul XX”.

La Steaua este o meditație filozofică asupra vieții umane. În majoritatea poeziilor sale aflăm „referiri la principii și idei concrete din filozofia schopenhaueriană, kantiană ș.a.” care ne obligă să-l considerăm drept poet-filozof.

„Steaua care a răsărit” devine pentru poetul doritor de cunoaștere și obsedat de infinitul neantului, un pretext de a compara frontierele cosmice cu trăirile sufletești. Pentru el important este să creeze un univers în semicerc, cum sugera G. Călinescu, „având ca orizont nașterea și moartea lumii, între care se întinde arcu istoriei universale”. Revenind, *La Steaua* subliniază dorința muritorului de a pătrunde în spații astrale conștient continuu de drama existenței noastre pe Pământ. Steaua pe care „azi o vedem și nu e” este leitmotivul existenței Ființei. Timpul este ireversibil pentru Eminescu, dar această constatare nu-l împiedică să creadă că steaua este prezentă în chiar absența ei: raza ce „de mult s-a stins în drum” poate deveni perceptibilă pentru

ochiul uman și capătă dimensiune de simbol. Efectul stilistic, subliniat de Eminescu prin versurile „Era pe când nu s-a zărit/ Azi o vedem, și nu e”, este sugestiv pentru a explica necunoscutul situat dincolo de momentul prezent, când trebuie să ne îndoim de eternitate, aceasta fiind totuși generatoare de uitare și regret. Poemul reușește să intensifice spectacolul cosmic al „stelei ce-a murit” cu „al nostru dor” care, deși ne-a secătuit, „ne urmărește încă”.

Iată doar câteva din motivațiile care ne-au determinat să alcătuim o creștomatie exhaustivă a poeziei *La Steaua*, apărută pentru prima dată în revista *Convorbiri literare* la 1 decembrie 1886. Am ales alcătuirea unei antologii a traducerilor acesteia, atât în principalele limbi de circulație internațională, cât și în limbile unor țări în care Mihai Eminescu a fost receptat precum un poet al cărui loc în cultura universală este bine înțeles. Din capul locului trebuie să arătăm că am operat o scurtă selecție tocmai pentru a argumenta viziunea complexă asupra universalității operei lui Eminescu. Despre izvoarele de inspirație ale acestei „mici capodopere lirice”, s-a pronunțat mai întâi Titu Maiorescu, el presupunând că prin intuiția poetică și forța gândului Eminescu a „transpus” teza (comentată de el într-o conferință susținută la 11 aprilie 1882) potrivit căreia „ imaginea stelei stinse dăinuiește încă vederii noastre, deși steaua însăși pierise de mult *în depărtări albastre*.”

Vom constata o simbioză fericită între traducerile poeziei în discuție și în textul original, în ambele gândirea poetului sustrăgându-se „vecinului repaos”. Paradoxul acestui joc al denotațiilor, unde poezia rămâne un secret conceput „în lăuntru tău”, s-ar putea descrie și altfel: traducerea este un astfel de creație, este, uneori, între ghilimele, cum vituperează D. Flămând într-un interviu acordat revistei *Contemporanul*, un mod neingenios de a parazita un mare spirit. Irina Mavrodin este însă de altă părere, traducerea nu trebuie să fie o imagine în oglindă a textului tălmăcit în altă limbă, transpunerea, condiție esențială pentru păstrarea structurii izomorfe a textului original, netrebuind să trădeze originalul.

Deseori o traducere devine inutilă atunci când transpunerea este operată de un traducător care încă nu a pătruns în absolutul poetului.

În cazul în care nu înțelege ce a dorit să spună acesta, lucrurile se complică, practica obligându-l să recurgă la licențe poetice de împrumut. În perspectiva pe care o propun nu este posibilă ignorarea tendințelor de receptare ale lui Eminescu în cultura occidentală, acest fapt datorându-se, presupun, intertextualității care opacizează limbajul inițial și certifică cultura simulatului, a ficțiunii. Într-o asemenea împrejurare, traducătorul este etichetat drept un „deconstructor”, iar autorul construcției „metamorfозate” – un arlechin în pericol de a-și pierde propriul limbaj.

Constat totuși că majoritatea dintre cei care s-au aventurat în a-l introduce pe Eminescu în spațiul lor cultural-matricial erau familiarizați cu mito-istoria poporului român, dar mai ales cu meditațiile filozofice universale asupra destinului omenesc. Echivalențele eminesciene, chiar dacă relative, nu prezintă întotdeauna deficiențe estetice în actul de traducere, fapt care salvează „ființa poeziei”.

Traducerile cuprinse în lucrare au trei scopuri: 1. de a furniza informații în privința receptării poetului Mihai Eminescu în lume; 2. de a stabili o arie de răspândire a creației eminesciene în alte spații culturale și lingvistice; 3. de a ne determina să ne formăm imaginea poeziei poporului român în circuitul literaturii universale.

ЗОРЯ /În limba ucraineană de Pereklad Vasilia Șvețea

„Зоря крізь просторінь і час / Лє тихо світло срібне. /Щоб світло те дійшло до нас,Були віки потрібні. // Зоря погасла вже давно, /Але в простори сині / Проміння йшло, і нам воно/ Засяло тільки нині. // Це світло привидом з пїтьми / Проходить небокраєм. / Жила зоря – й не знали ми / Її, лиш мертву знаєм.// Отак, коли душі жага / В тьму канула з літами, / Любові іскра дорога / Сіяє перед нами.”

TO THE STAR /În limba engleză de Corneliu M.Popescu

“So far it is athwart the blue/ To where yon star appears,/That for its light to reach our view/ Has needed thousand years.// Maybe that ages gone it shed/Its glow, then languished in the skies,/Yet only now its rays have sped/ Their journey to our eyes.// The icon of the star that died Slowly the vault ascended;/ Time was ere it could first be spied,/We see now what is ended.// So is it when our love`s aspire/ Is hid beneath night`s bowl,/The gleam of its extinguished fire Enkindles yet our soul.”

D'ICI À L'ÉTOILE QUI PARAÎT... /În limba franceză de Jean-Louis Courriol

“D`ici à l`étoile qui paraît/ Le chemin est si long à franchir/ Qu`il a fallu bien des années/ À sa lumière pour venir.//Elle s`est peut-être éteinte avant/ Dans le bleu profond des lointains/ Tandis que son rayon ne vient/ Briller à nos yeux qu`à l`instant.// L`image de l`étoile entrevue/ Doucement monte au loin./ Vivante on ne la voyait point,/ Lorsqu`on la voit, c`est qu`elle n`est plus.//De même, lorsque notre amour meurt/ Et qu`il se perd dans la nuit,/La lumière de notre amour mort/Lui survit et nous poursuit.”

Poezia *La Steaua* a fost tradusă și în limbi de circulație mai restrânsă, printre acestea numărându-se chineza, vietnameza, bengali, araba, australiana, mongola, papua, kirghiza, bantu,

aramaica, berbera, ș.a.m.d. Tălmăcirile prezentate mai sus ilustrează doar o parte a preocupărilor unor traducători de a oferi cititorilor din țările lor de origine (sau în care au fost adoptați), creația unui mare poet al lumii. Am păstrat grafia limbilor respective pentru a ilustra mai bine aria de răspândire a poemului care, în afara *Luceafărului*, s-a bucurat de un interes deosebit. Am identificat în multe limbi variante a tălmăcirilor, unele dintre ele reușind să torsioneze originalul, să-l transforme și să-i schimbe mesajul și să adâncească un hău între poet și cosmos, între logos și haos.

Remarcăm faptul că la universalizarea lui Eminescu au contribuit și alți oameni de cultură, unii dintre aceștia alcătuitori de dicționare, enciclopedii și antologii recunoscute în întreaga lume pentru veridicitatea cu care au fost realizate și bogăția de informații pe care le conțin.

Cea dintâi mențiune publică despre poet este făcută de Titu Maiorescu în anul 1887 în articolul *Lexikon Brockhaus* apărut în publicația *Konversation*. A urmat dicționarul de personalități tipărit la Leipzig de Mite Kremnitz și Carmen Sylva.

În anul 1888 geniul poeziei românești este prezent cu bibliografie în *Dictionnaire international des ecrivains du jour*, lucrare scrisă de romanistul Angelo de Gubernatis și editată la Florența.

Prezența lui Mihai Eminescu este semnalată și în *Marea Enciclopedie Franceză* (Paris, 1892), *Ențiklopediceski Slovari* (Petersburg, 1904), *Marea Enciclopedie Brockhaus-Efron*, *La Grande Encyclopedie* (Paris), *Larousse*, *Encyclopedia Britanică* (Londra, New York, Chicago), *Bolșaiia Sovietskaiia Entiklopedia* (Moscova, New York, Londra), *Enciclopedia universală ilustrată* (în limba spaniolă).

Eminescu, cu fiecare ediție a acestor lucrări științifice, este așezat în literatura universală ca unul dintre cei mai mari poeți romantici și neo-romantici care a reuși să pătrundă în majoritatea culturilor lumii.

Scrierile lui M.Eminescu au produs și reacții nefavorabile, din care cauză nu rare au fost cazurile când și-a atras oprobriul unor cercuri anti-românești care l-au contestat sau l-au ignorat cu ocazia realizării multor lucrări de specialitate.

Un profesor austriac, James Moulder, scoate la Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, în 2011, un volum unic în felul lui – *47 de poezii de Mihai Eminescu*. Cartea este structurată în trei trepte: prima prezintă poezii originale semnate de Mihai Eminescu, a doua – traduceri ale acestora în engleză, săvârșită de diverși tălmăcitori, ultima – poezii concepute de autorul nostru în urma lecturării și transpunerii acestora în limba lui Shakespeare.

Firește, primul imbold este acela să credem că ne aflăm în fața unui epigon al poetului nostru. Din păcate nu este așa. Nu comentăm aici calitatea versurilor lui Moulder, inspirate, cum singur recunoaște, din universul eminescian, ci modul în care ia naștere ceea ce criticii numesc – peritext. Academicianul Mihai Cimpoi a decretat, când a luat cunoștință de cartea-palimpsest, că nu am greși admitând că poetul în discuție a dezvoltat arhitextul, un mod fericit de imitație. Textul a devenit astfel un agent formativ și în același timp unul destructurant, a cărui alteritate se poate identifica doar în noua formă a mimesisului din care este exclusă orice reminiscență al epicii eminesciene. Asistăm la un fel de reconvertire, de adecvare la obiect, ambele în măsură să provoace textul eminescian la o cât mai completă descifrare a structurilor sale intime. „Metamorfoza” suferită de poeziile lui Eminescu a provocat lui James Moulder o stare involuntară de intranzivitate. Gérard Genette, în *Introducere în arhitext* (Editura Univers, București, 1994), consideră că nu există într-un text cuvinte sau fraze mai stilistice decât altele, mai ales dacă acestea au stil, stilul fiind limbajul însuși.

Iată, acum, forma pe care o dă poeziei *ODĂ (în metru antic)*, în limba engleză, conținută în volumul lui James Moulder, unul dintre cei mai autorizați traducători ai poeziei eminesciene, regretatul Corneliu M. Popescu:

ODE (IN ANTIQUE METRE)

„I little thought that I would learn to die;/ Forever young, enveloped in my cloak,/ My dreaming eyes I lifted to the star/ Of solitude.// When of a sudden you stood in my way,/ On, anguish you, of nameless suffering sweet.../ And to the dregs I drank the draught of death/ Unpardoning.// Miserably I burn alive like Nessus,/ Or Hercules wrapped in his poisoned cloak;/ The fire in me the boundless sea itself/ Could never quench.// By my own dreams consumed, I endless wail; At my own pile I am consumed in flame,/ Shall I then luminous one day return/ As does the Phoenix?// Tormenting eyes but vanish from my way,/ Come to my breast again sad unconcern;/ That I may die in peace at last, myself/ Give back to me.”

Interpretarea acestei transpuneri îl influențează pe James Moulder atât de mult încât, lăsând la o parte istoricitatea lecturii, demistifică discursul narativ al textului inițial și obține efecte nonficionale inspirate. Despre procedeul respectiv, în *Introducere și explicație*, aflate la începutul cărții, el mărturisește că toate cuvintele utilizate în urma experimentului cu *Odă (în metru antic)* „n-ar fi pătruns în mintea mea fără ajutorul cuvintelor lui Eminescu”:

ODE TO MYSELF

„I was forever young/ dreaming under the stars/ suddenly death stood in front of me//she asked me how I'd like to die/ being burnt alive - like Nessus/being poisoned by my cloak – like Hercules/ being allowed to return – like the Phoenix// may these tempting options go away/ may indifference come bak to me/ may I be myself when I die.”

Se impune o primă observație: noua compoziție, rezultată în urma deconstrucției textului matrice, confirmă instinctul indubitabil de care dispune James Moulder, ale cărui construcții interesează în măsura în care ele, sacrificate semantic, se raportează la lirica lui Mihai Eminescu. Nu se poate reține faptul că textul eminescian transpus în limba engleză a fost mai înfrumusețat, deși lasă această senzație. James Moulder întreprinde o relectură, se înțelege, sinestezică și ireductibilă a originalului, la care adaugă reflecții și fantasme personale pentru a da o altă semnificație cercului hermeneutic, capabil să înscrie ascunsul într-un spațiu cosmic preexistent și specific numai lui Mihai Eminescu.

Valoarea cărții „47 poezii de Mihai Eminescu” de James Moulder rezidă datorită, în special, intenției acestuia de a revaloriza creația universală a unuia dintre cei mai mari poeți contemporani, cum este caracterizat Mihai Eminescu în *Marea Enciclopedie* a lui F. Brookhaus și Efron.

3.3. Eminescu în oglinzile eminescologiei europene

S-a remarcat faptul că adeseori perspectivele exegetice înnoitoare în domeniul eminescologiei au venit din partea unor savanți străini. Aplicarea unor noi grile interpretative, unor originale moduri de abordare, denumite de Adrian Marino *declicuri hermeneutice*, s-a datorat francezului Alain Guillerrou, care a propus principiul analizei *genezei interioare*, opus metodei tradiționale a *sursierismului*, italienei Rosa del Conte care a explicat modernitatea viziunii poetului nostru prin raportare la Absolut, cercetătoarei din Elveția Svetlana Paleologu-Matta care a identificat în Eminescu un poet al „abisului ontologic” și Amitei Bhose care a pus în evidență impactul filosofiei indiene asupra autorului *Glossei* și *Luceafărului*, atât prin intermediul lui Schopenhauer, cât și prin cunoașterea în original a Vedelor vechilor inzi. Cercetătorii italieni mai noi au aplicat principiul *cronogenezei* (Marco Cugno), au urmărit similitudinile cu Leopardi și Carducci (Giuseppe Manitta) sau modul în care a îmbinat semnificațiile motivului universal al *zburătorului* (silfului) cu cele oferite de folclorul românesc (Gisèle Vanhese).

La aceste contribuții exegetice noi se adaugă, firește, cele mai vechi datorate germanilor Klaus Heitmann privind publicistica și Helmuth Frisch, care a identificat textele germane ale lui Eminescu, și rușilor Iuri Kojevnikov și Elena Loghinovschi consacrate similitudinilor tipologice

cu lirica lui Lermontov și altor romantici ruși. Regretata Zrica Waswani a întreprins o nouă cercetare a surselor indiene a unor poeme cu substrat filosofic, precum *Luceafărul*, *Glossă* sau *Odă (în metru antic)*.

S-a observat că sinusoida receptării pe mapamond a operei și personalității lui Eminescu e deosebit de capricioasă, înregistrând așteptări firești, dar și surprize venite din areale culturale, de unde le așteptam mai puțin (China, Coreea de Sud, Thailanda, Japonia, țările slave, Turcia, Cuba, Brazilia). La activ avem acum traduceri bune făcute în sârbă, ucraineană, turcă, rusă și studii ample cu aspect comparat semnate de Michele Matusch (Germania), Samuel Dómokos (Ungaria), Suren Kolanjan (Armenia), Libuše Valentova (Cehia) și Libuše Vajdova (Slovacia), Ali Narçin (Turcia). Un studiu recent al lui Ali Narçin, care a tradus două volume de poezii ale lui Eminescu, remarcă următorul fapt revelator cu referire la *Scrisori*: „Măsura versurilor care se succed este de 17. Poezia scrisă în limba română a fost scrisă în totalitate în stilul literaturii «Divan» (*Divan*). Când citim versiunea acestora în limba turcă ne găsim în fața școlii «Divan» din tradiția otomană. Putem asocia acest lucru cu faptul că în biblioteca în care Mihai Eminescu studia se aflau cărți scrise în limba otomană...” [95, p. 26].

De ordinul evidenței este dinamizarea procesului de receptare a operei eminesciene începând cu anii 1961-1964, când au apărut câteva studii care au pus accentul pe *ontologic*, pe vocația europenității și universalității, pe personalitatea sa complexă, remarcată încă de Maiorescu în studiul său *Eminescu și poeziile lui* din 1889. La personalitatea sa excepțională se referea și italianul Gino Lupi într-un articol din 1943 în care afirma că opera eminesciană nu poate fi cunoscută fără cunoașterea manifestărilor complexe ale omului Eminescu. Imitatorii și critica au văzut în el numai pe cel mai mare poet al României, urmărindu-l și judecându-l în mod fals, indiferent de faptul că poetul e strâns legat de gânditor: „Mai înainte de a cerceta opera poetului care, rămânând fundamental român, a știut să exprime sentimentele universale și eterne ale umanității, este necesar, prin urmare, să cunoaștem opera gânditorului care inspiră o mare parte din poezia lui” [8, p. 356].

Supunând unei analize comparate personalitatea lui Eminescu și cea a lui Leopardi, Giuseppe Manitta relevă o deosebire fundamentală, subliniind prioritatea experienței europene „pe viu” a poetului nostru: „Un rol important în acest raport critic provine chiar de la Schopenhauer și de la teoria pesimismului, a nefericirii, a viziunii filosofice și mitopoietice. Problema e mult mai complexă, întrucât aceleași diferențe individualizate între cei doi autori, adică Eminescu și Leopardi, uneori se prezintă mai apropiate decât ne putem imagina. În același mod, corespondențele ce par exacte, în realitate posedă uneori o diversitate de opinii și referințe. Dacă ar fi să începem cu o diferență, un caz sigur poate fi dat de raportul cu Europa: Eminescu a

avut o experiență biografică europeană, în schimb Leopardi a avut o cunoaștere despre Europa din cărți, întrucât nu trecuse niciodată frontierele actuale ale Italiei” [87, p. 19].

În exegeza sa privind *Luceafărul*, Gisèle Vanhese ne atrage atenția că tipologia frumuseții feminine a tentat mai mult aproape toți criticii decât epifaniile masculine. "Demonul" apare ca o figură romantică a „Fiului Noptii”, iar „Zburătorul” apare din ungherele cele mai obscure ale inconștientului colectiv, exprimat într-o credință specific românească: „originalitatea lui Eminescu constă în suprapunerea imaginii zburătorului cu aceea a demonului romantic, figură cardinală aparținând complexului tematic legat de izgonirea îngerilor” [112, p. 215].

Am stăruit prioritar asupra acestor noi abordări ale operei și personalității lui Eminescu fiindcă ele continuă organic mai vechile interpretări care s-au făcut în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea.

„Noii” și „vechii” exegeți dau dovadă, bunăoară, de unanimitate în ce privește *titanismul* de speță romantică, manifestat în opera sa.

Din păcate, mitul Eminescu, „mit viu, coloană vertebrală a culturii românești” [18, p. 5] a stârnit controverse, ele începând de la penibil și mergând până la ridicol. Nu vom comenta aici teza preotului Alexandru Grama și nici diversiunea de proporții din *Dilema* nr. 265 din 1998; dar ne vom rezuma la riposta: Eminescu nu a fost și nici nu va deveni vreodată obstacol în calea europenizării culturii românești. De fapt, cum s-a dovedit, pesimismul contestatarilor de ieri și de astăzi, a fost infirmat, de reușita procesului de integrare europeană a României. La urma urmei toate acestea nu mai au nici un fel de relevanță, de vreme ce „ca geniu universal, Eminescu ne apare drept artistul-demiurg care a realizat în opera lui cea mai profundă și mai deplină sinteză a spiritului creator românesc” [49, p. 5].

Criticul Vladimir Streinu este de părere că poetul își are locul în societatea marilor spirite, opera lui fiind actul de identitate universală al neamului nostru [110, p. 73]. Așadar, locul său se află în galeria marilor spirite ale umanității, el fiind, într-adevăr, un geniu, singurul încă, dat lumii de sufletul românesc. Ca să justifice într-un fel dorința de europenism, a românilor, visată și de Eminescu, „un european la el acasă”, eminescologul Mihai Cimpoi, în *Mărul de aur*, enunță această realitate relevatoare: „Paradoxul culturii române constă în această vrere de a fi europeni în Europa (fiindcă nu degeaba suntem un stat de cultură la gurile Dunării) vrere inhibată de un complex permanent al situații – nu doar geografice, ci și valorice – la periferia continentului. Parcurgerea acestui Drum spre Centru – de la o periferie „asiatică”, „balcanică” – ar însemna europenizarea efectivă” [10, p. 9].

În lucrarea sa *Spre un nou Eminescu*, același critic consemna: „În jurul lui Eminescu s-a produs în chip artificial nebuloase ale neînțelegerii, părtinirilor și prejudecăților conjuncturale,

tăgădei de ordin valoric, încăpățănării de a absolutiza o parte a întregului (...) O asemenea imagine cu adevărat astrală n-a fost eclipsată de încă neîncheiata odisee a postumiadei, care a întreținut teama de a nu schimonosi masca platoniciană și apolinică a poetului cu vreo fărâmitură de «moloș», mentalitate de durată care a făcut imposibilă identificarea Adevăratului Eminescu cu Întregul Eminescu. (...). Un nou Eminescu este de neconceput fără deslușirea intimă a unui *homo eminescianus* complex, ros de contradicții și aporii, însetat de Absolut și formele perfecte, dar și copleșit de devenire și existența limitelor, a relativului, introvertit, dar și deschis spre lumea ce parcurge tragicul traiect «de la mărire la cădere», neliniștit, răvășit de Abisul ontologic” [11, p. 5-6].

Astfel se justifică incursiunea noastră în exegeza eminesciană, al cărei scop declarat este acela de a integra creațiile poetului în „orizontul de așteptare” al culturii europene, respectiv al literaturii moderne universale.

Demersul operat de Rosa Del Conte în universul demiurgului reprezintă, fără discuție, unul dintre cele mai solide care s-a scris vreodată. „Cartea acesteia – *Eminescu sau despre absolut* –, deschide, este de părere Mircea Eliade, atâtea noi perspective în interpretarea lui Eminescu, încât se cere recită și meditată pe îndelete. Geniul lui Eminescu ni se revelează încă și mai excepțional decât îl cunoșteam până acum”.

Neîndoios, demersul critic (poli)tematist al Rosei Del Conte rămâne unul de referință. Pentru ea, Eminescu este „demn să stea alături de cei mai semnificativi reprezentanți ai romantismului european”. Prin *Eminescu sau despre Absolut* aceasta a deschis, cum s-a recunoscut, o perspectivă radical înnoitoare, «provocatoare», asupra personalității marelui poet a cărui operă conține dimensiunile europenității și universalității. Cum remarcă și Marian Papahagi în *Prefața* la volumul amintit, Rosa Del Conte a dezvoltat ideile cuprinse în studiile totdeauna echilibrate și întemeiate consacrate lui Mihai Eminescu. Printre acestea: autohtonismul spiritual al poetului, „humusul cultural autohton”, despre care s-au exprimat și alți eminescologi, dar, spre deosebire de aceștia, ea îl argumentează cu o bogăție de conotații, indicând deschiderile sale spre profunzime, în direcția construcției unui discurs literar riguros, unic, fascinant. De asemenea, Rosa Del Conte denunță, în „tradiția românească” și „spiritualitatea autohtonă”, elementul catalitic care se relevă prin sacralizarea „momentului originar”. De fapt (ne sugera Del Conte și într-un dialog), sacrul este o latură comună la marii romantici, între aceștia, alături de Eminescu, așezându-l și pe Leopardi. „Toți sunt spirite religioase”, declara exegeta, pierderea Sacrului fiind același lucru „cu moartea poeziei și cu degradarea civilizației umane”. *Eminescu sau despre Absolut* se înscrie, în acest context, ca unul dintre cele mai inspirate demersuri „cu nenumărate scilipiri de noutate”, care îl diferențiază pe „ultimul reprezentant al romantismului european” de

ceilalți mari poeți ai lumii, el nefiind doar „non è un fiore raro, sbocciato quasi per miracolo da un seme, portato per caso sui suolo di Dacia dei venti occidui”, ci și, „un astro sgorato dalle profondità dei cieli d'Oriente, a testimoniare d-una civiltate giovane e nuova, ma ridicata in un passato a antica cultura e di severa tradizione”.

A fost o ambițioasă îndatorire, subliniază exegeta, să ofere lumii culturii italiene, care cunoaște din Eminescu numai poeziile editate în timpul vieții, ceea ce constituie doar o parte modestă din activitatea sa, un tablou complet al înaltei lirici a poetului român. Este convinsă, prin urmare, că demersul pe care-l face va îmbogăți patrimoniul spiritual al Italiei și acela al omenirii cu o voce care se înserează istoricește în climatul de idei al secolului al XIX și cu care putem găsi o consonanță cu simțirea noastră. Exegeta mai este convinsă și de faptul că poezia lui Eminescu „reflectă drama existențială în aspectul ei cel mai modern: ca pedeapsă a timpului, ispășită de om în efortul eroic de a depăși, prin lucrarea de fiecare zi, risipirile istoriei, „îngropatele risipiri”, și răscumpărată de poet prin contemplarea frumuseții lumii, cu atât mai prețioasă cu cât e mai insesizabil și mai efemer farmecul ei: adevărata vrajă” [18, p. 26].

Este pusă în evidență problema cea mai acută care îl obsedează pe Eminescu: determinarea raporturilor dintre Dumnezeu și lume, dintre existența definită drept veșnicie și Ființa identificată cu Veșnicia. Este un motiv serios pentru a-l considera poetul unei viziuni cosmice, însetat de Absolut. „Acestei exigențe îi este subordonată întreaga sa lirică, remarcă exegeta, la acea viziune se îndrumă toate compunerile lui, chiar și acelea care pot să pară numai un tablou idilic sau o pură efuziune muzicală. Acest centru liric am vrut să-l iluminăm, printr-o examinare a tematicii, care a căutat să surprindă „constantele spirituale”, ce conferă unei lumi poetice aparent dispersate nu numai originalitate, ci și o coerență intimă, pentru că de ele se leagă vibrațiile cele mai înalte ale sufletului și întrebările cele mai dramatice ale conștiinței” [18, p. 26-27].

Cu alte cuvinte, în cartea în discuție, Del Conte „semnalează cromatică simbolică” „bizantină” a imaginilor poetului, fervoarea „neoplatonică” a limbajului poetului în discuție, semnificația metaforelor strălucitorului, aurului, luminii în poezia sa (...) și a intuiției cosmice, acesteia datorându-i identificarea „timpului Demiurg”, a cărui „sevă” își are originea în filozofia lui Schopenhauer și Kant. De aceea, concluzionează Del Conte, Eminescu „va rămâne un Hyperion de dincolo, în singurătatea unei orgolioase, dar reci, deosebiri”, și în egală măsură un Demiurg în care pare să se reflecteze, cum comenta și Mihai Cimpoi, o poziție metafizică ce face să ne gândim mai curând la Plotin decât la Schopenhauer.

Cunoscătoare profundă a creației eminesciene, pe care o explorează până în cele mai tainice, intime „meandre”, Rosa Del Conte ajunge la convingerea, în spirit lovinescian, că poetul

„este un însetat de Absolut”, care a creat o „metapoetică”, plămăindu-și astfel lumea sa, „ducând-o la perfecțiune, printr-un lung proces de reelaborare și printr-o tehnică tot mai exigentă”.

Citind și traducând mii de versuri eminesciene, din care mai mult de jumătate din postume, Rosa Del Conte creează, la rândul ei o operă „densă, bogată, îndrăzneță”. Acest fapt îl face pe M. Eliade să susțină: „Pentru întâia oară opera poetică a lui Eminescu este analizată și interpretată în întregimea ei, adică ținând seama de toate variantele, fragmentele și ciornele care au fost tipărite în ediția magistrală a lui Perpessicius”.

„Miracolul Eminescu” o va impresiona și pe Svetlana Paleologu-Matta care dedică poetului nostru național unul dintre cele mai îndrăznețe și documentate studii – *Eminescu și abisul ontologic* (Editura Augusta, Timișoara, 2007), datorat „parțial ontologiei heideggeriene”, care explorează „sensibilitatea filozofică a poetului” [91, p. 289].

Asemeni lui Eugen Simion, exegeta postulează că, poezia eminesciană se concentrează în câteva mituri care „vin și dispar pentru a reapărea, în alte poeme, sub înfățișări și cu conotații schimbate”, fiindcă „mitul (...) operează o reducere, o esențializare”: „Faptul că Eminescu recurge la un complex mitic, ca o sinteză a lui specifică, între Hyperion, Zburător, Narcis, Orfeu, dovedește că miturile au un preț inestimabil. Ele sunt o vehiculare a valorii și rămân o misterioasă comunicare cu destinul nostru etern” [91, p. 121]. Exegeta e de părere că situarea poetului în coordonatele sociale, culturale și istorice ale epocii sale nu ajută la „constituirea geniului său”. Important este însă că, fiind, aparent un romantic, ultimul mare romantic al Europei – a „fost primul și unicul care a realizat în cadrul istoric al spațiului românesc dimensiunea ontologică” [91, p. 10].

În ce constă această *dimensiune ontologică* ? Înainte de a o supune analizei în mod detaliat, cu citări elocvente din poeziile sale, se precizează un factor esențial: conștiința culturii, care-l caracteriza pe Eminescu, ca idee centrală, a existenței umane, n-a apărut decât în Europa. Leagănul acesteia a fost Grecia antică, considerată ca atare și de autorul marelui poem sociogonic *Memento mori*. Lumea antică reprezintă, în această operă, precum și într-o altă operă de tinerețe a sa, *Povestea magului călător în stele*, un început cu adevărat arhetipal. Grecia este „o patrie nouă, sublimă, iubită / De cântec plină din veacuri fugite”.

Poezia eminesciană se impune ca o sinteză („suprapunere”, se spune în volum) a metafizicii și culturii folclorice. Hyperionul său simbolizează în fond „soarele grec altoit pe mitul popular al Zburătorului” [91, p. 11].

Unul dintre primele motive analizate este *neantul* care, în viziunea lui Eminescu, e implicat în orice lucru, marcând profund ființa. Este un topos-cheie, căci ființa nu e exprimabilă

decât în acest obstacol existențial. Când poetul spune că „s-ar putea ca bolta de sus să se spargă, / să cadă nimicul cu noaptea lui largă” el configurează un orizont ontic care ascunde un alt orizont greu perceptibil pentru ochii noștri.

Un al doilea motiv care conturează dimensiunea ontologică a poeziei eminesciene este *natura*, fiindcă ființa ei este poetică prin ea însăși, imaginile izvorului, lacului, codrului fiind încărcate de sens. Pădurea din *O, rămâi* ne prezintă o comunicare deosebit de sensibilă a copilului cu tainele asunse în „al umbrei întuneric”; el se simte fericit întinzându-și piciorul gol în valurile apei, identificându-se lui Narcis. Autoarea face o paralelă între mitul narcisiac eminescian și cel pe care-l întâlnim la Ovidiu (în Cântul III al *Metamorfozelor*) și Valéry.

Plinătatea ontologică o dă, însă, *dragostea* (erosul, dorul), care apare de asemenea ca un motiv frecvent în poezia eminesciană. Pornind de la mitul lui Narcis, Svetlana Paleologu-Matta vorbește despre nevoia propriei sale recunoașteri, care, la Eminescu se confundă „cu calea dragostei”: «Căci dragostea ne constituie și dă suflet întregii firi. Clipa ei este darul divin, căci el ne scoate din noi înșine. Or, noi nu suntem noi decât când *nu suntem noi* (subl. în text – *n.n.*). ieșim din noi și pășim spre celălalt: dragostea la Eminescu se manifestă ca o „plutire»» [91, p. 43].

Un capitol aparte al studiului este consacrat *dorului* românesc ca trăire-limită, ca ceva „nuclear” în psihismul uman, reprezentând, după unii filosofi, un „nesațiu” și o „tensiune”. În erosul eminescian cercetătoarea observă o acumulare de multe motive precum ar fi *iluzia*, *singurătatea*, *suferința*, *visul*, *farmecul sfânt* – toate analizate în plan comparat (cu Dante sau Hölderlin) și în contextul largilor dezbateri filosofice, de la Platon și Socrate la Scheler, Nietzsche, Kierkegaard, Bachelard.

O deosebită relevanță ontologică, după opinia autoarei, o are, la Eminescu, *sacralul* și *limbajul*. La marii poeți apare un fenomen denumit *diferența identicului*. E vorba despre deosebirea dintre eul biologic, empiric, psihologic și eul ontologic, pe care ei îl recuperează din paradisul pierdut al copilăriei lumii, despre care vorbesc toate miturile. Revalorificarea și reactualizarea *mitului* este ilustrată și de *Luceafărul*, în care cercetătoarea vede, ca și alți eminescologi poemul de vârf al lui Eminescu. Și această operă a lui Eminescu ne convinge de faptul că dragostea „este mobilul profund și primordial al vieții”: „Ea ne face să ne farmece frumosul prin forța ei misterioasă, pusă sub semnul focului ultraviolet. Eminescu sublimează acest foc în lumină, ca instanța spiritului, căci amândouă se condiționează reciproc” [91, p. 119].

Prin fenomenul timpului, un alt topos specific eminescian, suntem, după cum remarcă autoarea, în plină ontologie fundamentală heideggeriană unde „temporalitatea se temporalizează” (*Sein und Zeit*).

Eminescu apare, în interpretarea originală a Svetlanei Paleologu-Matta, ca un poet reprezentativ al *tragicului*, provenit, după Max Scheler, din rezistența lucrurilor care se opun năzuințelor noastre, din tristețea provocată de acceptarea și împăcarea cu această realitate. O tristețe exprimată de poetul nostru prin imaginea vânturilor și a valurilor.

Fără îndoială, exegeta a reușit, heideggerian vorbind, să-l găsească pe poet în luminiș, adică acolo unde „gândirea este gândirea ființei” iar „universul poetic dublează universul nostru, și, prin aceasta, el există și într-un sens nu există”. Autoarea afirmă chiar că „Heidegger este „eminescian”, dacă ne gândim la mirajele lui Eminescu, la apele lui care se pătrund în adânc de lumile cerești” [91, p. 60].

Sunt constatări pline de semnificație, care oglindesc lumea hyperionică în numenul ei dolorific, cum reținea I. Negoîtescu, și recosmicizarea omului aflat în ipostaza de a fi deopotrivă martorul și „victima” întâlnirii pământului cu cerul „și de proiectare arhetipală a Eului (...), de adunare a ființării întregi (către descrierea Ființei)” [11, p. 50].

Acest mod heideggerian de gândire îl poartă și pe Marco Cugno, în studiul *Mihai Eminescu: nel laboratorio di Luceafărul*, (p.101), în labirinturile căutării esenței Ființei lui Eminescu profund marcată atât de filosofia platoniciană, cât și de cea budistă. După cum s-a remarcat în cronicile de întâmpinare, romanistul și romanistul italian Marco Cugno „ia în considerație substanța filosofică din viziunea eminesciană asupra lumii extrasă și din gândirea filosofico-religioasă indiană, precum demonstrează referințele poetului însuși, în mod succesiv părăsite și negăsindu-și loc în textul definitiv”. Iată un pasagiu revelator în sensul ideii enunțate de exegetul italian: „Nella prima stesura, per dare sostanza filosofica alla sua visione, il poeta fa appello al pensiero filosofico- religioso indiano, come dimostrano i riferimenti successivamente lasciati cadere. Non è qui il luogo per riprendere il tema dei rapporti tra Eminescu e l'India, sui quali, per altro, esiste una nutrita bibliografia; basterà ribadire, limitandoci ai dati testuali, quanto è già stato osservato, vale a dire che se, da un lato, tali riferimenti testimoniano un interesse profondo del poeta per l'antica cultura indiana e un'affinità con essa presente anche in altre opere, sia poetiche che narrative, dall' altro, che si tratta di un induismo assai particolare, incurante di ogni ortodossia”.

Marco Cugno surprinde în *cronogeneza* Luceafărului meditația existențială „gravă și adeseori onirică” în care, indubitabil, „spiritul romantic regăsește ritmurile marelui univers” [105, p. 26, 31].

Meritul principal al lui Cugno rezidă, în demonstrarea modului în care sunt ficționate simbolurile Luceafărului. Exegetul italian motivează analitic dând dovadă de acribie filologică și de o documentare la sânge, substraturile mitosului. Excelent cunoscător al arhitecturii poeticii

eminesciene, el valorifică textele și intertextele din manuscrise și ciorne care, într-un fel sau altul, au condus, într-adevăr, la înălțarea piramidală și a poeziei eminesciene. El începe incursiunea anatomică a „capodoperei coronare a creației eminesciene” [49, p. 60] – Luceafărul, „poésie originali di ispirazione folclorica” (aprecierea, tradusă de M. Cungu, aparținând lui Perpessicius), plecând de la *Fata în grădina de aur* și *Miron și frumoasa fără corp*, până la *Dacă iubești fără să speri*, *Și oare tot n-ai înțeles*, *Să fie sara-n asfințit*, *Un farmec trist și neînțeles*, acestea și multe altele cu „apartenență la avântul din Luceafărul”. Totodată el readuce în actualitate evaluările despre Luceafăr formulate de Tudor Vianu (în *Poezia lui Eminescu*, Cartea Românească, București, 1930), I. Negoieșcu (*Poezia lui Eminescu*, Editura pentru Literatură, București, 1968), Petru Creția (Notă asupra ediției 1883 a volumului *Poesii*), G. Ibrăileanu („*Postumele*” lui *Eminescu*, 1908). O analiză echilibrată a elementelor care au evidențiat dialogul demiurgului cu muritorul au mai făcut, printre mulți alții, G. Călinescu, T. Maiorescu, Caracostea, Perpessicius, Edgar Papu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, ei așezând în prim-planul revelațiilor dictate de lectura *Luceafărului*, valorile stilistice și profunzimile abisale ale poetului.

Marco Cungu concluzionează: „La sequenza che pone maggiori problemi sul piano testuale è, come abbiamo visto, il cosiddetto discorso del Demiurgo, che ha dato luogo a tradizioni editoriali contrapposte o, talora, ibride. Per il finale si pongono problemi apparentemente di altra natura, ma, a ben guardare, sia gli uni che gli altri riguardano la tanto problematica «volontà ultima» del poeta, anche se i secondi non si traducono poi, in relazione al testo definitivo, in edizioni contrapposte”. „Urmărind modificările modelului ritmic și a schemei metrice, „poliritmitatea”, „matricea ritmică”, exegetul face o observație penetrantă despre alternanța ritmică; demonstrând „muzicalitatea” specifică eminesciană și ritmul „ondulatoriu” teoretizat de Blaga.

M. Cungu explică astfel „alternanza ritmica una sua germinale spiegazione”: „Ne Lo spazio mioritico di L. Blaga leggiamo”: L’ondulazione, le onde, il dondolio sono elementi tra i più frequenti nella poesia emineschiana. Si potrebbe addirittura affermare che il poeta ricorre, ipnoticamente, ripetutamente, a questi elementi espressivi”.

În monografia *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu* de Alain Guillermou descoperim o încercare temerară de explicare a miracolului eminescian echivalent „miracolului românesc”. Idealul său metodologic se deosebește de al altor susținători ai exigențelor moderne ale criticii elitarist-europene și denunță cu entuziasm cognitiv avatarurile unui fenomen generat nu de influențe din afară, ci de chiar combustia lui interioară. Ceea ce se observă predominant în acest masiv studiu, cum remarcă și Gh. Bulgăr în *Prefața* făcută, este originalitatea configurării ideatice a poemelor „mereu șlefuite, condesate și înnobilate până la treapta cea mai înaltă a

expresivității”. Fiecare dintre poeziile „decodificate” beneficiază de o monografie lirică care ne oferă imaginea atotcuprinzătoare „a laboratorului eminescian, a forței geniului creator”. Exprimându-și punctul de vedere asupra precarității criticii dogmatice, biografiste, care a minimalizat incidențele, reminiscențele și „sursele” unora dintre versurile eminesciene, Alain Guillerrou respinge orice practică de „ecuaționare” și „transgresare” și a formelor expresive către un autarhism metodologic inactiv, și, fapt cu totul remarcabil, accentuează concluzia că „influența lui Eminescu asupra lui Eminescu” vine tot din Eminescu. Este de admirat poziția lui A. Guillerrou atunci când pune sub semnul întrebării, în spirit shakespearian, alunecările în teritorii confuze, erorile unor critici comise în legătură cu arhetipurile eminesciene consacrate, excepție făcând, desigur, alături de mulți alții, Perpessicius. Se vor putea delimita mai sigur influențele suferite de Eminescu dacă se va ști cum, sigur în fața schițelor sale, a căutat să îmbogățească și să transforme, uneori adânc, primele forme ale fiecărei opere. Poate atunci se va vedea că elementele din afară – imposibil de neglijat, o recunoaștem fără ezitare – contează mai puțin decât procesul de elaborare care le-a metamorfozat.

„În mica monografie lirică a fiecărei poezii eminesciene, remarcă lingvistul român, autorul discerne sursa afectivă și creșterea continuă a substanței tematice și a mijloacelor expresive până la cristalizarea versurilor definitive” [79, p. 6].

În această direcție s-a pronunțat tranșant și Rosa Del Conte: „Unele studii apărute după Eminescu al meu (Eminescu o del’ Assoluto – n.n.) sunt extraordinare pentru erudiția variată și complexă, dar pe parcursul lecturii se dovedesc a fi reci plictisitoare” [18, p. 21].

Alain Guillerrou, mizează pe jocul viziunii și limbajului, se declară împotriva metodei de a demistifica vechile studii despre opera eminesciană. Pentru a-l descoperi pe Eminescu trebuie să apelezi la interpretări și discursuri moderne, capabile să-l refacă în integralitatea sa pe poet. Nu este dificil să ne explicăm de ce exegetul a subliniat mereu, în lucrarea citată, „originalitatea, adâncimea, finețea ideilor și mijloacelor artistice ale marelui poet”. A. Guillerrou interpretează, limitându-se doar la poeziile tipărite de Eminescu în timpul vieții, cu mijloacele filosofiei existențialiste, făcând din recrearea universului poetic propriu acestuia o proiecție (ontologică și organică) a Demiurgului, fără a se lăsa complexat de opinia lui Călinescu: „În fond Eminescu este inanalizabil”. Iată ce mărturisește în *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*: „De fapt, cercetarea noastră, așa cum am conceput-o, nu se putea nicidecum sprijini pe o bibliografie exterioară textelor eminesciene. Când vrem să urmărim pas cu pas geneza unei opere, trebuie să avem, dacă putem spune așa, ochii mereu deschiși” [79, p. 31].

Studiul profesorului francez A. Guillerrou are particularitatea că nu ignoră subtilitățile textuale ale poeziilor și își axează discursul critic mai întâi pe deconstrucție apoi pe construcție, valorizând în felul acesta semnificațiile miturilor poetice, bine stabilite și de Eugen Simion [11, p. 25-26].

Criticul, exersat cu subtilitățile schopenhauriene ale criticii de direcție, afirmă că Eminescu „a căutat mereu să atingă universalul, dotând opera sa cu o rezonanță foarte general umană (...) Eminescu avea un temperament de poet epic și de poet dramatic.(...) Eminescu este nu tributar, ci solidar cu tot pesimismul european al secolului al XIX-lea”.

Direcționând investigația critică spre contraforții retoricii, balansând între turnura aulică și tenta colocvială, A. Guillerrou, utilizând noi unghiuri interpretative, noi perspective analitice, decodifică universul în semicerc al celui care, pentru Rosa Del Conte, este „un astru ivit din profunzimile cerurilor Orientului”, recreând, astfel, fenomenologia evoluției literaturii române și integrarea ei în cea europeană.

De fapt, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu* reconstituie cu vigoare dimensiunea poeziei, celui devenit, se pronunță Mihai Cimpoi, rostitor esențial de ființă. În concepția lui A. Guillerrou opera lui Mihai Eminescu, atât „aceea pe care a publicat-o și, mai mult încă, aceea pe care contemporanii săi n-au cunoscut-o, ne apare în unitatea sa organică”. În concluzie, lucrarea lui Guillerrou impune un Eminescu continuu interesat de alchimia po(i)etică și de mecanismul „fiziologic” al conceptelor tematice și a subtilităților de limbaj, suficiente pentru a-l impune conștiinței critice europene.

În jurul acestei idei, Zricha Vaswani concepe un studiu amplu, dedicat, în exclusivitate, conexiunilor dintre gândirea eminesciană și filozofiile Indiei. Cercetătoarea, în lucrarea sa bilingvă româno-engleză: *Eminescu și gândirea indiană/Effect of indian thought on Mihai Eminescu*, apărută la Editura Bibliotheca din Târgoviște, identifică câteva din căile certe de pătrundere a conceptelor filosofice vedice și budiste în logosul eminescian. Z. Vaswani, plecând de la premisa că indianismul eminescian este o rara avis în cultura europeană, demonstrează unele asemănări adânci, de substanță, la nivelul structuralității. Eminescu nu e un produs epigonic al budismului, ci apare modelat intelectual de acesta și de brahmanism (modelul cosmogonic) prin intermediul lui Schopenhauer sau direct din textele sanscrite pe care le cunoștea în original. Deviind de la viziunea filozofilor germani și apropierea evidentă de gândirea esențială indiană, Mihai Eminescu atrage „cu o forță creativă irezistibilă, întreaga cultură universală”.

Dacă ne-am raporta și la lucrarea *Proza literară a lui Eminescu* și gândirea indiană a profesoarei Amita Bhose, am ajunge la un numitor comun: ambele cercetătoarea sunt de acord că unele dintre temele ale liricii lui M. Eminescu sunt de inspirație indiană.

Amita Bhose are, înainte de orice, vocația documentării disciplinate. Din fericire, în cazul lui M. Eminescu, dovedește o consecvență exegetică definitorie pentru traseul recuperator al celui mai paradigmatic poet-gazetar al României postbelice. Criticul în cartea *Eminescu și limba sanscrită* ilustrează magistral interesul poetului pentru cultura lumii. A. Bhose se numără printre puținii exegeți care se opresc asupra manuscrisului gramaticii sanscrite, aflat sub cota 357 II-30(I-III) la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași. Potrivit comentariului lui A. Bhose, cele trei caiete cuprind traducerea, neterminată, a lucrării *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache in kiirzerer Fassung de Franz Bopp* (Berlin, 1845). Textul german se dezvoltă pe 368 pagini și 623 paragrafe. M. Eminescu a tradus până la pagina 195. Centrarea discuției asupra acestui manuscris semnalat și de George Călinescu confirmă observația că poetul știe aproximativ 2500 de cuvinte din limba sanscrită, dovadă a culturii sale vaste. Manuscrisul respectiv are, așadar, o mare importanță și ne oferă noi sugestii pentru a înțelege universul eminescian, de unde nu se pot trece hotarele.

Punând în paralel *Glossă, Odă, (în metru antic)* și *Luceafărul*, (acest ultim poem exprimând „o metafizică preexistentă a spiritualității noastre”), ca să ne rezumăm doar la aceste trei exemple, observăm similarități budhiste în care descoperim, decodificate, substraturi ontologice unde ființa, neființa și supraființa sunt asimilate „printr-o prismă gnoseologică proprie, eminesciană și eminescianizată”.

Valorificând beneficiile investigației, reputatul critic Eugen Simion, interpretând prin lectură/relectură scriitura eminesciană, face această remarcă fundamentală referitoare la „omul timpului modern”: Eminescu este geniul pregătit de o mare cultură.

Literatura română, a fost de acord G. Călinescu, „este una și indivizibilă”, cu alte cuvinte ea dispune de o succesiune de valori autentice. L. Borges consideră, și îi dăm dreptate, că „un mare scriitor își creează precursori”. Vladimir Streinu este de părere că valorile poetice sunt coextensive în cuprinsul lor absolut.

Concluzia studiului nostru se impune de la sine: toate etapele și momentele cruciale, „revoluționare” ale exegezei eminesciene demonstrează în mod convingător că au conturat, fie doar parțial, personalitatea sa artistică și intelectuală complexă, prin care se înscrie în „orizontul de așteptare” al vremii de azi, pusă sub semnul proceselor integraționiste europene și universale, al acelei „fierberi din adânci” (expresie din *Memento Mori*) ce caracterizează și lumea contemporană.

3.4. Cultura ca Text și Macrotext

Ideea europeană e indispensabilă, la Eminescu, de conceperea unei unități indisolubile a culturii europene și universale. Această unitate l-a preocupat în articolele cu tematică culturală publicate în *Curierul de Iași*, precum și în „studiile asupra situației” și în mai multe texte din *Timbul*.

Indici ale unei asemenea preocupări atestăm și în însemnările manuscrise din anii studenției adunate sub genericul *Fragmentarium*, în care găsim reflecții asupra asocierii științei și rațiunii și asupra unui sistem complex de cercuri concentrice înscrise organic într-un Mare cerc. Eminescologul Mihai Cimpoi constată că mai cu seamă în publicistica sa culturală și poetică se conturează o concepție unică specifică modului de a înțelege lucrurile al poetului: cea *organicistă*, cultura fiind în reprezentarea sa *un organism*. E o concepție devenită doctrinară în cadrul filosofiei naturii, temeinic însoțită de romantismul german luat în ansamblu. Culturile s-ar baza, astfel, pe un fond general uman comun și, așa cum precizează însuși poetul, pe „simpatii” de natură intelectuală, etnică, lingvistică.

Cel mai elocvent caz e acela al artei dramatice care înfățișează prioritar în toate timpurile aceleași caractere, aceleași fizionomii sociale și morale, același fond sufletesc și același sistem nervos omenesc. Scriitorii populari – de la anticul Homer și până la cei contemporani cronicarului dramatic (Reuter, Gogol, Creangă, Slavici) – constituie o categorie tipologică unitară, care se caracterizează prin accentul pus pe epic și pe generalul uman.

În însemnările din *Fragmentarium*, *fondul general uman* e constatat la Heine, Shakespeare și la poeții romantici. Cultural văzută ca pe operă a voinței, scrisă „cu o stare de bucurie sau neplăcere a unei epoci”: „Cum că oamenii știu istoria fără să învețe nimic de la ea e un semn că istoria este voință și nu teorie, ce se poate învăța și – *alee non discutur*. Inteligența este condamnată a juca rolul de salahor al voinței, cum se vede aceasta în jurnale și în opinia publică în genere. Ea este *l'avocat de diable*, pe când toată filosofia istoriei e concentrată în fraza latină: *Stat pro ratione voluntas*. De aceea în genere toată literatura politică, toată istoria optimistă, toată, toată filosofia, care rezumă în sine starea de bucurie sau neplăcere a unei epoci și expresie, fizionomie ei, nu sunt decât toate atâtea pagini ale opului *l'avocat de diable*. De aceea și este de un timp zisă, de altul dezisă – este vină în ele, este interes, este voință” [52, p. 557].

Cei care analizează procesele de constituire a unității culturale a Europei și ale unificării europene accentuează anume rolul abordării normative a faptelor istorice. Nu se poate face abstracție, prin urmare, de conceptul de *historia* a lui Kant, care, așa cum o denotă și însemnările manuscrise și articolele publicistice ale lui Eminescu, trebuie să valorizeze experiența fiecăruia.

„Nu este filozofie fără lacune esențiale, remarcă profesorul Andrei Marga, acolo unde istoria este ignorată. Kant, se poate spune, consideră goală filosofia fără cunoașterea istoriei” [88, p. 97].

Eminescu s-a referit adesea la constituentele identității naționale, alcătuindu-și chiar un program doctrinar: în afară de *istorie, limbă, unitatea* (etnică, politică, economică, culturală), *suveranitatea, aspirația la universalitate*.

Dezbaterile curente despre raporturile dintre identitatea națională și europenitate, universalitate confirmă viabilitatea ideii naționale eminesciene. Referindu-se la ele, acad. Eugen Simion stabilea următorul tablou fenomenologic:

h) universalismul nu-i o trăsătură dominantă a spiritului românesc, cum este la francezi; românii au altă filosofie de viață: ei vor să fie, cum spune Maiorescu, *naționali cu fața spre universalitate* sau, în limbajul de azi, să fie *români-europeni*. Nu ambiționează să fie dirijorii concertului universal. Vor ca vocea lor să nu fie suprimată sau acoperită de alții. E bine, e rău? Reușesc să se impună în lume, individual, prin creatorii lor (ca Brâncuși sau ca scepticul Cioran):

i) există mai multe complexe ale spiritului românesc, cel mai puternic fiind acela care pornește din sentimentul că valorile noastre nu sunt cunoscute și, mai ales, nu sunt recunoscute. O veritabilă obsesie. Atât de puternică încă a fi român înseamnă a te plânge mereu de faptul că nu suntem băgați în seamă, că fiul risipitor din Occident nu se mai întoarce și, când se întoarce, nu-și mai recunoaște fratele rămas acasă, lângă părinți. Și fratele fratelui risipitor n-a stat aici degeaba, a creat o civilizație tot așteptând întoarcerea fratelui plecat în Occident (opera lui Sadoveanu sugerează această relație și acest sentiment de așteptare în ecuația latinității noastre oriental europene). Fantasma recunoașterii și *sentimentul uitării* noastre, aici, în răsăritul european sunt, repet, recurente în cultură și obsedante în viața de toate zilele. De aici spaima noastră de ce va zice Europa de noi, grija de a nu rămâne în urma Europei... Preocupare jumătate îndreptățită (provocați de ceea ce E. Lovinescu numea *întunericul spiritual al răsăritului*), jumătate neserioasă, teatrală, pentru că Europa n-a fost multă vreme cu ochii pe noi și, chiar de ar fi fost, nu Europa face și desface în locul nostru...

j) ce înseamnă, așadar, a fi român în epoca postmodernității și în plină criză economică și morală? Căci, mai puternică decât criza economică, mi se pare a fi criza morală. Poate însemna multe lucruri. Mie mi se pare că a fi român în 2011 este a fi un individ, dacă nu politizat, un individ strivit de politică. Politica a devenit preocupățiunea principală a românilor. Media românească este acaparată completamente de tema politică. Ceea ce înseamnă: o retorică intolerabilă, personaje caragialești și, ca efect, un sentiment compact de cădere în istoria mărunță, anecdotică, un sentiment de exasperare... A fi român înseamnă, în aceste circumstanțe,

că el se află cu adevărat în urma Europei și că a ajuns să fie modelul negativ („barbar”) al comunității europene.

Eminescu vorbea și despre solidaritatea națională, printr-o prismă istoricistă. Coeziunea națională slăbită a dus la răpirea Bucovinei, învrăjbirea neputând asigura trăinicia statului. „Idea unui stat a cărui misiune să fie definită în funcție de un unic criteriu – interesul românesc –, consemnează un exeget al imaginarului politic eminescian, fusese avansată de Eminescu care preciza, fără a lăsa spațiu pentru nuanțare: „Statul nostru nu are altă rațiune de a fi decât aceea că e stat românesc; deci dezvoltarea elementului românesc este și cată să fie ținta noastră de căpetenie. Oricât ar fi măsurile – fie cât de frumoase și mari – cari ar împiedica dezvoltarea acestui element, [...] ele sunt a se privi ca stricăcioase și contrarii ideii statului nostru”.

Ideea europeană a fost abordată în publicistica eminesciană într-un timp când s-a conturat o nouă epocă istorică: aceea a formării statelor naționale. S-a înregistrat și un proces aferent la consolidarea politică, economică și spirituală a unor atari state. Procesul acesta, început în secolul al XIX-lea, secolul lui Eminescu, a continuat după primul Război Mondial prin dispariția statelor multinaționale (Rusia țaristă, Austro-Ungaria) și formarea statelor naționale. S-a impus, în acest proces, un mod de a înțelege *a persoanei umane*, despre valoarea căreia vorbea mereu Eminescu, și, bineînțeles, s-a constituit „*spiritul european*, care a condiționat mereu istoria europeană”: „Pe cât acest spirit a fost viguros, remarcă profesorul Andrei Marga, identitatea culturală a Europei și-a găsit corespondentul în factualitatea ei istorică. Atunci când el a slăbit această factualitate a intrat în criză, inclusiv o criză de identitate” [88, p. 143].

Eminescu a considerat istoria ca o *știință pură* (teoretică) și ca o *știință* practică ce presupune experiență de viață, trăire, captare în „cugetări sintetice” a întâmplărilor ce au loc în diferite epoci.

Capitalul intelectual se transmite de la înaintași la urmași, de la părinți la copii, de la o generație la alta. Cultura apare, bineînțeles, ca o *sumă a întregii vieți a unui popor*; cultura omenirii se însușește pe un teren individual și național.

„Universul cunoștințelor omenesti și al elementelor vieții spirituale, remarcă Mihai Cimpoi, este privit ca un cerc imens, cu părți mai apropiate sau mai depărtate de centru. Cercurile se constituie într-un ansamblu de cercuri concentrate, mai mari sau mai mici, din care către unul se arată nu ca un cerc simplu, ci ca un cerc de cercuri. Istoria – ar putea fi reprezentată schematic ca un cerc format din diferite cercuri configurând istoria politicii, culturii, literaturii, religiei ș.a.m.d.” [13, p. 7].

Poetul nostru are convingerea fermă, menționează criticul, că în fiecare organism omenesc sunt „potenția” coardele omenirii întregi, ceea ce explică și prezența la marii autori a unor pasaje

comune care par plagiate, dar care atestă un fond general al cugetării umane. Dezvoltarea umanității se caracterizează prin „multiplicitatea popoarelor prin cultură și civilizație care formează orizontul individului în jurul unui centru specific, acesta urmând să se înscrie într-o circumferință națională și universală”.

Unitatea se bazează nu doar pe asemenea „simpatii și asemănări organice, ci și pe deosebirile care dau specificitatea, personalitatea unei naționalități. Totul se așează într-o ecuație *sui generis* individualitate/universalitate. Apare, în articolul [„Foile noastre oficioase”] chiar un portret fenomenologic al spiritului românesc și al limbii române:

„Natura analitică a limbii, deci și a spiritului nostru, deosebită de cea germană, ungurească, slavă; o inteligență mai puțin abstractă dar mai limpede; un bun simț, falsificat poate în parte, dar înăscut rasei române, o elasticitate mai mare a puterii musculare și a celei intelectuale; iată note care disting în mod esențial rasa română de cele ce-o înconjoară. Dacă mai ținem seama de unitatea aproape absolută a limbii vorbite de romani precum și de unitatea datinelor, amândouă preexistente formațiunii statelor române chiar, am arătat în totalitatea cauzele ce se opun în mod constant deznaționalizării românilor” [64, V, p. 799].

Criticul conchide că:

- Eminescu are asupra culturii universale o perspectivă globală, holistă;
 - asemenea lui Goethe, el gândește poezia ca un bun al întregii omeniri și este convins că se instaurează o epocă a unei *Weltliteraturi*; a literaturii universale care e pregătită de cosmopolitismul creștin și cavaleresc al Evului Mediu, de cel umanist al Renașterii, de cel clasic și filosofic al lumismului și de cosmopolitismul romantic;
 - cultura universală se constituie în temeiul culturii grecești;
 - gândirea poetică este prin excelență legată de mit;
 - Eminescu e un poet al Ființei, jocul acesteia fiind reprezentat pe marea scenă a lumii, privite ca teatru (*theatrum mundi*);
 - omul eminescian apare de obicei în ipostaza de „om etern” care apare ca un punctum saliens în mii de oameni, dezbrăcat de timp și spațiu, ca un Ahoșver al formelor;
 - cultura se constituie pe baza unor influențe a unei literaturi asupra altei Literaturi;
 - prezența unor personaje-cheie ale literaturii universale (Orfeu, Hyperion, Regele Lear);
 - la Macrotextul culturii universale contribuie microtextele lui Homer, Dante, Shakespeare
- [13, p. 9-10].

3.5. Concluzii la Capitolul 3

Recuperarea lui Mihai Eminescu a fost un demers cu adevărat european „poetul nepereche al limbii române” fiind tradus și studiat în majoritatea țărilor continentului.

În consecință, personalitatea lui Mihai Eminescu a devenit cunoscută atât prin traduceri monografice, cât și prin crearea unor centre de studii eminesciene în Italia, Bulgaria, Franța.

Marii critici care au impus și o direcție nouă – direcția ontologică – în eminescologie, începând cu anul 1960, când au apărut cele două studii semnate de Rosa Del Conte – *Eminescu sau despre Absolut* și Alain Guillerrou – *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*. Lucrările acestor doi exegeți sunt urmate de ale altor cercetători. Printre aceștia enumerăm : Marco Cugno, Svetlana Paleologu-Matta, Amita Bhose, Zricha Vaswani, Michele Matusch, Heren Harasimovici, Jan Louis Courriol, Liubuşe Vaidova, Ilia Konev, Rumeana Stanceva și Zizelles Vanhese.

În cadrul dialogului european-universal cultura română se încadrează în reperele ei de o valoare intrinsecă.

Am accentuat că opera eminesciană are o notă originală indiscutabilă. Poetul s-a format la școala marilor romantici europeni, dar spre deosebire de aceștia și-a concentrat atenția asupra arhitecturii labirintice a cosmosului unde ființei umane îi corespunde Demiurgul.

Ideea europeană eminesciană are un impact deosebit azi, când s-a declanșat cunoscutele procese integraționiste, sub semnul europeanizării și globalizării.

Privim Europa exact așa cum o concepea jurnalistul de la *Timpu*: ca un *organism*, ca un *mare cerc*, constituit din *cercuri concentrice*, configurând un Tot unitar. Uniunea Europeană e o formație de state instituționalizată, având un aquis comunitar, axat pe corpusuri de reguli, legi, norme pe care trebuie să le respecte toate statele și toți cetățenii. De aceea în mod obișnuit se spune: *corespunde* sau *nu corespunde* standardelor europene. Un atare criteriu se aplică în special în economie, în viața politică, în legislație, în învățământ, în deontologia jurnalistică, în relațiile dintre țări etc.

Europeanizarea presupune și riscul unei *uniformizări*, a ștergerii particularităților identitare bunăoară, a conformării standardelor obligatorii. De aceea e foarte actuală formularea principiului fundamental al unității pe care o propunea Eminescu într-un articol publicistic prin care reacționa la un material din ziarul ceh *Politik*: avem nevoie de o Ligă Spirituală europeană care să *armonizeze* interesele speciale adică naționale, și cele general-continentale.

Eminescu ne ajută să înțelegem mai bine *rolul* Europei în timpurile noastre, dominate de un înalt imperativ al comunicării și de necesitatea funcționării interrelațiilor la toate nivelurile (indivizi, state, continente, instituții, asociații, firme etc.).

Poetul și jurnalistul de la *Curierul de Iași* și *Timpul* și-a reprezentat-o ca pe o cumpănă a Lumii, ca pe un continent care prin însăși așezarea lui geografică poate să mijlocească aceste interrelații, să le canalizeze și să le îndrumeze pe o albie aducătoare de câștiguri în toate domeniile. În însemnările sale studențești întâlnim mai multe referințe la acest rol al Europei, cauza fiind că este tocmai partea aceea a Pământului, care în proporțiune cu întinderea ei are litoralele cele mai multe (or, marea este „drumul popoarelor”) și că ea are *facultatea* de a întreprinde și întreține comunicațiunea cu toată lumea: „din acest punct de vedere e situată în mijlocul lumii întregi”. Este interesant de menționat că Dinicu Golescu în *Însemnările sale de călătorie* și Constantin Stere care l-a recenzat menționau și ei faptul că Europa ne oferă un model de cultură spirituală.

Referințe dese la *ideea europeană* eminesciană se fac în cadrul dezbaterilor despre identitatea națională, despre problemele românilor de pretutindeni, despre relațiile dintre state, popoare, culturi (interculturalitate, multiculturalitate, drepturile minorităților naționale).

O temă constantă a publicisticii sale a fost ceea ce el numea *egala îndreptățire* a naționalităților pe care trebuie să se bazeze politica statelor, necesitatea de a se preda în limba maternă în școlile populare și secundare, de a se evita „cretinizarea spiritului” ca singurul instrument de care dispune omul în greaua luptă pentru existență, pe care o produc tendințele de deznaționalizare.

În spiritul *ideii europene* eminesciene sunt dezbătute și alte probleme stringente, cum ar fi parlamentarismul, constituționalismul, starea justiției culturii și învățământului, a limbii, considerată de Eminescu (și mai târziu de Heidegger) ca „o casă a ființei”.

Obiectivul acestui capitol al tezei noastre a fost demonstrarea faptului că în publicistica sa Eminescu a conceput cultura europeană ca un Tot unitar, ca o totalitate sub formă de Mare cerc în care se înscrie un sistem întreg de cercuri concentrice. Ele sunt dinamice, interactive, formând o unitate sub semnul *organicismului*.

Literaturile naționale, bazate pe geniul creator al unui popor, și pe tradiție, comunitățile de rasă și de limbă, se prezintă și ele ca verigi într-un lanț bine articulat, foarte necesare „pentru dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești”.

O unitate o constituie arta dramatică, ce înscriează tragicii antici (Sofocle, Euripide), clasicii francezi (Molière, Racine), reprezentanții Renașterii în frunte bineînțeles cu Shakespeare și dramaturgii vremurilor noi. De această unitate și scriitorii populari care se includ și ei într-o categorială – de la Homer până la Reuter, Gogol, Creangă, Slavici, Anton Pann.

Eminescu acordă o deosebită atenție *traducerii* ca mijloc efectiv de comunicare între literaturi sub semnul aceleiași unități, el însuși făcând traduceri din cei mai reprezentativi

scriitori, filosofi și savanți ai lumii. Pentru el *traducerea* trebuie să aibă aspect de *transpunere* în sensul valorificării și aplicării la original a mijloacelor limbii în care se traduce. În acest sens am trecut în revistă și traduceri făcute din Eminescu în câteva limbi europene.

Ultimul subcapitol abordează semnificațiile actuale ale *ideii europene* eminesciene, la care se face adesea referință în dezbaterile de astăzi despre identitatea națională, relații între state, popoare, culturi, despre limbă ca „o casă a ființei”, parlamentarism, justiție, învățământ, cultură.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În lucrarea de față, având ca obiect principal viziunea lui Mihai Eminescu referitoare la *ideea europeană* și valorificarea respectivului curent în perioada preeminesciană, am analizat poziția unor personalități în deschiderea spre universalitate a culturii române, dialogul acesteia cu alte culturi și literaturi. Am făcut referință la interesele elitelor românești, politice și culturale, de a introduce literatura și limba română în circuitul european pentru o mai bună integrare a literaturii române în cea universală.

Examinarea conceptului eminescian de *idee europeană* și a vocației europenității a adus o claritate în evaluării publicisticii lui Mihai Eminescu în legătură cu poezia, și celelalte domenii ale scrisului său, punând în evidență propunerile sale privind constituirea unor organisme care să armonizeze interesele naționale cu cele general-europene:

1. „Momentul Mihai Eminescu” a reprezentat pentru noi contactul cu cea mai înaltă sinteză a epocii romantice românești, dar și a etapelor precedente la a căror realizare au contribuit domnitorii și scriitorii români, operele acestora din urmă găsim și expresia deplină în opera eminesciană. Valorificarea publicisticii lui Mihai Eminescu, laconic studiată, și dezinteresul manifestat de elitele vremii în ceea ce privește demersul de eliminare a „crizei identitare” prin care trecea poporul român, impune următoarele concluzii:

- Una din condițiile obligatorii a oricărui român este aceea de a se situa în spiritul culturii din care face parte și de a determina „desprovincializarea” culturii române;
- Înscrierea în sfera modernității occidentale a literaturii române prin „redescoperirea” lui Mihai Eminescu.

2. Legătura lui Mihai Eminescu cu romantismul francez sau cu modelul cultural german, nu este doar una intrinsecă, ci a putut funcționa ca un întreg, având în vedere afinitățile acestuia cu marile teme universale (depistate în toate domeniile în care s-a impus marele poet) și cu contingențele de evoluție dintre cultura română și cele ale altor popoare.

3. Pornind de la premisa că poetul și gazetarul Mihai Eminescu a exprimat *ideea europeană* ca idee europeană românească prin care cultura românească este încadrată ca într-un „organism unic”, susținem universalitatea operei sale, și de ce nu – ireversibila ei actualitate.

4. În cercetarea de față am demonstrat că Mihai Eminescu este prima personalitate care conturează clar necesitatea unei *Ligi spirituale* care să organizeze interesele naționale cu cele general-europene.

5. De asemenea, am scos în evidență faptul că europenitatea lui Mihai Eminescu trebuie văzută în mod diferit de critici, ținând seama de această coordonată esențială: a dat

expresie marilor teme ale liricii universale, iar în opera publicistică a abordat, trecându-le prin filtru propriu, subiecte capitale pentru destinul culturii românești.

6. Prezentul studiu propune deducerea actualității „ideii europene”, în raport cu procesele integraționiste de astăzi, evidențiind demersul său premeditat de a scoate din izolare poporul și cultura sa prin raportarea la literatura universală. El a ținut seama de eforturile înaintașilor săi, domnitori și cărturari, acordând o anumită specificitate dialogului dintre culturi.

7. Totodată, am combătut teza că Mihai Eminescu ar fi „ultimul nostru romantic”, alăturându-ne astfel concluziilor făcute de academicianul Mihai Cimpoi.

8. Un loc aparte în cercetarea noastră l-a ocupat punerea în paralel a unor influențe directe sau indirecte care nu numai că au transferat arhetipuri în literatura română, dar a și generat mutații și modificări în structura culturii de origine.

9. Cercetată anume din această perspectivă, viziunea lui Mihai Eminescu asupra europenității și universalității culturii române, este deosebit de actuală, poporul român având astfel șansa să se integreze în „concertul tuturor popoarelor europene”. Nu trebuie minimalizată ideea că Mihai Eminescu se gândea la un dialog valoric european care nu trebuie să ignore contribuția unor personalități culturale ale vremii, cum ar fi, Miron Costin, Varlaam, Cantemir, Dosoftei, Clain, Șincai și Maior) și politice – Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, A. I. Cuza. Dar a fi european în concepția lui Mihai Eminescu nu înseamnă a asimila creator cultura Europei, ci și a recupera valorile autohtone, toate acestea concurând la formarea culturii românești și a curentelor artistice autohtone.

10. Recuperarea publicistului Mihai Eminescu în demersul nostru a fost făcută prin referința frecventă la tematica abordată..

11. Un rol esențial în acest sens îl au și susținerea/ încurajarea unor exegeți străini care, prin cercetările ce le efectuează, reușesc să universalizeze opera eminesciană și, în genere, cultura română.

Problema științifică soluționată constă în noua perspectivă de interpretare a operei eminesciene, realizată prin prisma *ideii europene*, care l-a preocupat obsesiv pe Eminescu în publicistică, dar și în întreaga sa creație literară, fapt care a contribuit la recondiționarea viziunii lui Mihai Eminescu asupra europenizării și universalității culturii române și relevarea vocației europenității, reconstituind modalitatea de concepere a Europei ca *organism* sub semnul unității culturale și evaluând actualitatea ei prin interpretarea atât a contextului socio-politic și cultural în care este gândită, cât și prin trecerea în revistă a altor puncte de vedere privind integrarea europeană și „asigurarea unui mers normal al dezvoltării naționale” în cadrul ei.

Pentru a nu reitera ideile din rezumatele concluzive ale capitolelor 2 și 3, preferăm să

abordăm **rezultatele principale ale cercetării**:

1. Am constatat că conștiința europeană a lui Eminescu s-a manifestat nu doar în impactul cu romantismul german și cu marile personalități ale culturii, ci și în conceperea Europei ca „organism” unitar.

2. Am dedus că procesele integraționiste de astăzi confirmă actualitatea „ideii europene” eminesciene.

3. Am evidențiat faptul că în publicistica lui Eminescu Europa s-a impus ca un conglomerat de state moderne ce se constituie ca unitate în temeiul valorilor culturale comune conform principiului goethean și eminescian *Weltliteratur*.

4. Am demonstrat, parcurgând istoria receptării *ideii europene*, că ea fost împărtășită de marile personalități ale culturii românești, care s-au dovedit a fi „europocentriste”.

5. Am remarcat faptul că procesele europenizării au demonstrat armonizarea regionalismului „binelui comun al fiecărei națiuni” cu cele general-europene.

6. Am relevat faptul că asupra spiritului european eminescian au avut un impact deosebit contemporanii săi – junimiști, precum Maiorescu, Alecsandri.

7. Am dedus că receptarea operei eminesciene în context european s-a făcut și în temeiul europenității sale.

Recomandări. În urma cercetărilor efectuate s-au desprins următoarele recomandări:

- promovarea, în vederea unei cunoașteri profunde, a publicisticii eminesciene;
- valorificarea operei sale poetice, politice, economice și istorice, în vederea stabilirii „paternității” unor idei universale;
- consultarea/ studierea în cadrul învățământului preuniversitar și universitar în scopul redescoperirii lui Mihai Eminescu;
- extinderea cercetării manuscriselor eminesciene;
- acordarea unei atenții sporite traducerilor eminesciene;
- inițierea unui proiect de cercetare referitor la temele articolelor lui Mihai Eminescu și a altor corifei ai literaturii românești.

BIBLIOGRAFIE

1. Bulgăr Gheorghe. Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare. București: Editura Minerva, 1971. 344 p.
2. Bușulenga Dumitrescu Zoe. Eminescu și romantismul german. București: Editura Eminescu, 1986. 292 p.
3. Cartoian Nicolae. Istoria literaturii române vechi. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996. 484 p.
4. Călinescu George. Opere, 1, Viața lui Mihai Eminescu. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2016. 1175 p.
5. Călinescu George. Opera lui Mihai Eminescu. București: Editura pentru literatură, 1969. 528 p.
6. Călinescu George. Istoria literaturii române de la origini până în prezent. București: Editura Minerva, 1986. 1060 p.
7. Cimpoi Mihai. Europa, sarea Terrei.... București: Editura Ideea Europeană, 2007. 221 p.
8. Cimpoi Mihai. Eminescu. Dicționar enciclopedic. Chișinău: Editura Gunivas, 2013. 584 p.
9. Cimpoi Mihai. Stări ale ființei la Dosoftei și Eminescu. În: vol. Mitropolitul Dosoftei în contextul culturii române medievale. Chișinău: Editura Profesional Service, 2013. 260 p.
10. Cimpoi Mihai. Mărul de aur. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998. 128 p.
11. Cimpoi Mihai. Spre un nou Eminescu. Chișinău: Editura Hyperion, 1993. 288 p.
12. Cimpoi Mihai. Critice IX. Craiova: Editura Fundația Scrisul Românesc, 2011. 206 p.
13. Cimpoi Mihai. Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu. În: Viața Basarabiei, 2015, nr. 3.
14. Cimpoi Mihai. Esența Ființei. Iași: Editura Princeps Edit, 2007. 217 p.
15. Ciopraga Constantin. Poezia lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1990. 270 p.
16. Clain Samuil Micu. Istoria și lucrurile și întâmplările românilor. București: Editura Viitorul Românesc, 1990. 87 p.
17. Conte del Rosa. Eminescu în critica italiană. Iași: Editura Junimea, 1977. 288 p.
18. Conte del Rosa. Eminescu sau despre Absolut. Cluj: Editura Dacia, 1990. 464 p.
19. Copcea Florian. Eminescu între național și universal (I). În: rev. Curtea de la Argeș, 2011, nr. 10.
20. Copcea Florian. Personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea lui T. Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessiciu, V. Streinu și T. Vianu. În: rev. Europa, Serbia, 2011, nr. 8, p. 59-65.

21. Copcea Florian. Eminescu între național și universal (II). În: rev. Curtea de la Argeș, 2014, nr. 11 (12), p. 14-15.
22. Copcea Florian. Mihai Eminescu: Ideea europeană. În: rev. Philologia (LIII), 2011, nr. 5-6, p. 10-14.
23. Copcea Florian. Eminescu: unitatea culturii europene și universale. În: rev. Philologia, 2016, nr.1-2, p. 25-29.
24. Copcea Florian. Eminescu în „oglinzile paralele” ale eminescologiei universale. În: rev. Metaliteratură, Chișinău, 2016, nr. 1, p. 80-84.
25. Copcea Florian. Personalitatea europeană a lui Eminescu (I). În: rev. Curtea de la Argeș, 2012, nr. 1 (14), 8 p.
26. Copcea Florian. Transpuneri limbile europene ale liricii eminesciene. În: rev. Philologia, Chișinău, 2013, nr. 5-6, p. 91-99.
27. Copcea Florian. Modelarea intelectual-europeană a lui M. Eminescu. În: vol. Oameni de seamă ai Banatului (cercetări științifice), Serbia: Ed. Tibiscus, și Timișoara: Ed. Eurostampa, 2014, p. 38-48.
28. Copcea Florian. Personalitatea europeană a lui Eminescu (II). În: rev. Curtea de la Argeș, februarie 2012, nr. 2 (15), p. 8-9.
29. Copcea Florian. Eminescu-valoare europeană și universală. În: rev. Lumina, Panciovo, Serbia. 2012, nr. 1, p. 5-10.
30. Copcea Florian. Mari personalități istorice – embleme ale europenității (Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza). În: Vorba Noastră, Drobeta Turnu Severin, România-Zajcear, Serbia, 2012, nr. 4 (5), p. 54-59.
31. Copcea Florian. Mihai Eminescu – valoare europeană și universală. În: rev. Vorba Noastră, Drobeta Turnu Severin, România-Zajcear, Serbia, 2012, nr. 5(6), p. 40-44.
32. Copcea Florian. Eminescu în „oglinzile” eminescologiei europene. În: rev. Lumina, Panciovo, Serbia, 2012, nr. 3, p. 79-89.
33. Copcea Florian. „Ideea europeană” sub formă institualizată de „Ligă spiritual europeană”. În: rev. Philologia, LIV, septembrie-decembrie 2012, nr. 5-6 (263-264), Chișinău, p. 3-9.
34. Copcea Florian. Eminescu în „oglinzile” eminescologiei europene (II). În: vol. „Stele’n cer”, Drobeta Turnu Severin: Editura Lumina, 2013, p. 16-26.
35. Copcea Florian. Dilemele și avatarurile eminescologilor contemporani. În: rev. Amfitrion, Drobeta Turnu Severin, 2013, nr. 1, p. 71-73.
36. Copcea Florian. Modelarea intelectual-europeană a lui Mihai Eminescu (colecția Philologia). Drobeta Turnu Severin: Ed. Lumina, 2013. 78 p.

37. Copcea Florian. Personalitatea europeană a lui Mihai Eminescu în viziunea lui T. Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, V. Streinu și T. Vianu. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*, AȘM, Chișinău, 2012, vol. V., p. 118-127.
38. Copcea Florian. *Eminescu: Ideea Europeană*. Drobeta Turnu Severin: Ed. Lumina, 2014. 260 p.
39. Copcea Florian. Conștiința europenității la Eminescu. În: *rev. Lumina*, 2013, nr. 1-3, p. 5-12.
40. Copcea Florian. Național și europenism în lirica eminesciană. În: vol. omagial „Vreme trece, vreme vine”, Drobeta Turnu Severin: Ed. Lumina, , 2015, p. 24-31.
41. Costin Miron. *Letopisețul Țării Moldovei/ De neamul moldovenilor/Viața lumii*. București: Editura Minerva, 2003. 176 p.
42. Costin Miron. *Letopisețul Țării Moldovei*. București: Cartea românească, 1979. 288 p.
43. Crăciun Victor. *Mihai Eminescu și Avram Iancu*. București: Editura Minerva, 2015. 60 p.
44. Crăciun Victor. *Mihai Eminescu. Constantin Brâncuși. Lucian Blaga – afinități spirituale*. București: Editura Minerva, 2015. 99 p.
45. Crăciun Victor. *Mihai Eminescu, 150 de ani de la debut*. București: Editura Humanitas, 2016. 89 p.
46. Crăciun V. *O imagine totală a omului și operei la 160 de ani de la naștere*. București: Editura Humanitas, 2010. 256 p.
47. Crăciun V. „Doina” lui Eminescu: 120 de ani de nemurire (în colab. cu T. Nedelcea). București: Editura Semne, 2008. 256 p.
48. Creția Petru. *Testamentul unui eminescolog*. București: Editura Humanitas, 1998. 300 p.
49. Cugno Marco. *Mihai Eminescu: nel laboratorio di Luceafărul*. Alessandria: Edizioni dell' Orso, 1996. 261 p.
50. Drăgan Mihai. *Eminescu tânăr sau „a doua mea ființă”*. Iași: Editura Institutului European, 1999. 480 p.
51. Drăgan Mihai. *Mihai Eminescu*. Iași: Editura Junimea, 1982. 292 p.
52. *Eminescu Mihai. Fragmentarium*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. 814 p.
53. *Eminescu Mihai. Opere*. București: Humanitas, 1999. 1264 p.
54. *Eminescu Mihai. Opera*, col. „Opere fundamentale”. București: Humanistas, 2013. 1456 p.
55. *Eminescu și Bucovina*. Cernăuți: Editura Mitropolitul Silvestru, 1943. 643 p.
56. *Eminescu Mihai. Opera politică (1880-1883)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 2000. 416 p.

57. Eminescu Mihai. Publicistică, Referiri istorice și istoriografice. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1990. 574 p.
58. Eminescu Mihai. Opere XI. București: Minerva, 1984. 628 p.
59. Eminescu Mihai. Opere X. București: Minerva, 1989. 736 p.
60. Eminescu Mihai. Opere IX. Publicistică 1870-1877, București: Minerva, 1980. 888 p.
61. Eminescu Mihai. Poezii. București: Minerva, 1966. 236 p.
62. Eminescu Mihai. Articole și traduceri, vol. I, ed. de Aureliu Rusu. București: Minerva, 1974. 600 p.
63. Eminescu Mihai. Opere, Publicistică, IV, colecția Opere fundamentale., București: Minerva, 2000, 1864 p.
64. Eminescu Mihai. Opere, Publicistică, V, colecția Opere fundamentale. București: Minerva, 2000. 1924 p.
65. Eminescu Mihai. Proza literară. București: Minerva, 1964, 300 p.
66. Eminescu Mihai. Opere I. Articole politice. Fragmentarium. București: Editura Albatros, 2015. 1395 p.
67. Eminescu Mihai. Opere, Vol. I, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1024 p.
68. Eminescu Mihai. Opere, Vol. II, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 952 p.
69. Eminescu Mihai. Opere, Vol. III, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1088 p.
70. Eminescu Mihai. Opere, Vol. IV, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1360 p.
71. Eminescu Mihai. Opere, Vol. V, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1192 p.
72. Eminescu Mihai. Opere, Vol. VI, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 968 p.
73. Eminescu Mihai. Opere, Vol. VII, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 992 p.
74. Eminescu Mihai. Opere, Vol. VIII, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1016 p.
75. Eminescu Mihai. Opere, Vol. IX, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1216 p.

76. Eminescu Mihai. Opere, Vol. X, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1480 p.
77. Eminescu Mihai. Opere, Vol. XI, ed. D. Vatamaniuc. București: Editura Academiei Române, 2011. 1384 p.
78. Eliade Mircea. Despre Eminescu și Hasdeu. Iași: Editura Junimea, 1987. 112 p.
79. Guillermou Alain. Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1977. 607 p.
80. Ibrăileanu Garabet. Eminescu. Iași: Editura Junimea, 1974. 383 p.
81. Ibrăileanu Garabet. Mihai Eminescu. Iași: Junimea, 1974. 384 p.
82. Maior Petru. Istorie pentru începutul românilor în Dacia. București: Editura Albatros, 1971. 294 p.
83. Maiorescu Titu. Critice II. București: Editura Minerva, 2008. 288 p.
84. Maiorescu Titu. Critice I. București: Editura Minerva, 2008. 284 p.
85. Maiorescu Titu. Critice. București: Minerva, 1966. 475 p.
86. Maiorescu Titu. Critice. Chișinău: Lumina, 1990. 412 p.
87. Manitta Giuseppe. Eminescu, Leopardi și identitatea națională. În: bul. „Mihai Eminescu”, Chișinău, 2015, nr. 3-4, p. 19-22.
88. Marga Andrei. Procesele europenizării. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2006. 116 p.
89. Marian Rodica. Studii eminescologice, 18. Cluj-Napoca: Dacia, 2016. 16 p.
90. Matta Paleologu Svetlana. Eminescu și abisul ontologic. Timișoara: Editura Augusta, 2007. 314 p.
91. Mija Anișoara Anghel. Odiseea receptării personalității eminesciene. București: Minerva, 2005. 309 p.
92. Munteanu Romul. Lecturi și sisteme. București: Ed. Eminescu, 1977. 296 p.
93. Murărașcu D. Istoria literaturii române. București: Editura Cartea Românească, 1943. 464 p.
94. Mureșanu-Ionescu Marina. M. Eminescu și intertextul romantic. Iași: Editura Junimea, 1990. 302 p.
95. Narçin Ali. În poeziile lui Mihai Eminescu există ceva ascuns dincolo de obișnuit. În: rev. Scriptor, Iași, 2016, nr. 1-2, 94-96 p.
96. Negoțescu Ion. Istoria literaturii române, vol. I. București: Ed. Minerva, 1991. 372 p.
97. Negoțescu Ion. Poezia lui Eminescu. București: Ed. Eminescu, 1994. 188 p.
98. Nemoianu Virgil. Postmodernismul și identitățile culturale. Conflicte și coexistență. Iași: Ed. Universității Al. I. Cuza, 2011. 519 p.
99. Papu Edgar. Poezia lui Eminescu. București: Ed. Minerva, 1979. 256 p.

100. Perpessicius. *Eminesciana*. București: Ed. Minerva, 1989. 662 p.
101. Piru Alexandru. *Istoria literaturii române*. București: Editura Grai și suflet-Cultura Națională, 1994. 416 p.
102. Rachieru Dinu Adrian. *Eminescu după Eminescu*. Timișoara: Ed. Augusta, 2009. 254 p.
103. Rotaru Ion. *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*. București: Editura Daco-Română TDC, 2006. 1338 p.
104. Simion Eugen. *Baza lui Eminescu*. București: Eminescu, 1964, 315 p.
105. Simion Eugen. *Fragmente critice, III.*, Craiova: Ed. Fundația Scrisul Românesc, 1999. 392 p.
106. Simion Eugen. *Simion și Basarabia. Vertical într-o lume agitată*. Chișinău: Cartier, 2005. 256 p.
107. Simion Eugen. *Identitatea românească (conferință)*. Iași: Junimea, 2013. 20 p.
108. Simion Eugen. *Cioran, o mitologie a nedesăvârșirilor*. București: Minerva, 2014. 512 p.
109. Streinu Vladimir. *Studii și articole despre Mihai Eminescu*. Târgoviște: Ed. Bibliotheca, 2014. 254 p.
110. Streinu Vladimir. *Eminescu*. Iași: Editura Junimea, 1989. 272 p.
111. Șincai Gheorghe. *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. Drobeta Turnu Severin: Editura Lumina, 1990. 213 p.
112. Vanhese Gisèle. *Luceafărul de M. Eminescu. Portretul unei zeițe întunecate*. Iași: Editura Timpul, 2015. 330 p.
113. Varlaam. *Opere I*. Chișinău: Editura Hyperion, 1991. 624 p.
114. Vatamaniuc Dimitrie. *Publicistica lui Eminescu*. Iași: Editura Junimea, 1985. 1416 p.
115. Vianu Tudor. *Eminescu*. Iași: Ed. Junimea, 1974. 354 p.
116. Vianu Tudor. *Opere II*. București: Ed. Minerva, 1972. 824 p.
117. Zamfirescu Dan. *Dosoftei-poet național*. În: vol. *Mitropolitul Dosoftei în contextul culturii române medievale*. Chișinău: Ed. Profesional Service, 2013. 260 p.

ANEXĂ

ÎN UNIRE E TĂRIA

Citim în „Politik”, ziarul intereselor cehe, următorul articol demn de toată luarea aminte:

Cât timp au servit reprezentanții popoarelor ce persistă în opozițiunile de stafagiu pentru pseudo-parlamentarismul din Viena, tocmai atâta au ținut sistemul răsturnat și puterea și mândria purtătorilor ei. Îndată însă ce au ieșit din senatul imperial tirolezii și după ei polonii, slovenii și triestinii, în același moment a fost pre capăt și cu gloria de până-acum a oamenilor constituției din decembrie.

Acum e un timp de tranziție dintr-o stare *nesuferită, nesuportabilă* chiar, în niște referințe mai sănătoase și mai conforme naturei lucrurilor. Un ministeriu administrativ va forma deocamdată valul după care se vor începe comunicațiunile cari să ne ducă la ceva mai bun decât cele ce au existat până azi. E un început modest acesta, nu trebuie să ne împlă tocmai cu iluziuni; dar poate că totuși va fi odată un „început”. Dacă e însă să se pregătească și să creeze ceva cu minte, dacă e ca să scoatem odată carul din noroi, *trebuie ca din nici o parte să nu ne punem alene mânele în sân*. Credem a fi trecut pentru totdeauna timpii aceia în cari popoarele-și cugetau incorporată înțelepciunea cea mai mare în eventualele sfere nalte ale guvernului; timp în care popoarele lăsa orice inițiativă pre sama cercurilor acelora, pre când ele însele se dedeau letargiei și unei neiertate neglijențe spirituale. Acum nu mai poate succede o operă bună decât atunci când „vocea poporului” se face auzită tare și clar până și în cercurile cele mai nalte, spre a li se face cunoscut cu precizie: *ceea ce vrem și ceea ce nu vrem*.

Într-un stat ca cel austriac nu e însă de ajuns ca fiecare popor să se facă destul de remarcabil pre sine numai și să pledeze fiecare pro domo sua: ci aicea o pretinde principiul conservării de sine *ca să se sprijinească unul pre altul și să participe la această operă de reconstrucțiune toate popoarele acelea cărora li-s comune interese mai mult ori mai puțin egale sau simile!*

Dacă polonii și slovenii ar fi primit în februarie 1867 programa ce-o statuase boemii și dacă ar fi ajutat la execuțiunea ei, s-ar fi scutit pre sine și pre imperiu de multe suferințe și de multe umiliri. Această programă însă a fost așa de corectă și așa cu totul tot de esactă, încât în urma urmelor ei totuși au revenit la ea prin părăsirea senatului imperial.

Însă cât timp prețios s-a pierdut prin aceasta. De ce și-au cumpărat ei prin fapte o învățătură pre care putea să le-o dea mai mult decât cu prisos o cugetare simplă și o cumpănire dreaptă a lucrurilor în mai puțin de o oră. Împregiurarea cum că pot programa boemă a avut

drept poate să ne măgulească oarecum; însă această împregiurare nu ni va putea restitui multe pierderi dureroase pre cari le-am suferit prin aceea că din partea aliaților noștri naturali n-au venit mai curând la cunoștință.

În perioada de tranziție de acum trebuie să ne unim cu toții în aceea *că să nu mai cădem din nou într-o greșală asemenea celei din trecut*. Polonul, slovenul, tirolezul și triestinul doresc tot așa de bine ca boemul și moravul ca să vină odată o stare de lucruri care să respecte drepturile vechi și trebuințele moderne ale fiecăruia din aceste popoare. Să facem dar o mai strânsă ligă spirituală întreolaltă, să comparăm toate pretensiunile noastre comune și să ni garantăm drepturile noastre speciale, întrucât se vor putea împăca numai cu interesele comune. Să ne folosim dar de timpul care ni se dă pentru înnoirea unei legături tari, care să aducă la valoare și îndeplinire principiile noastre și care să lege una de alta ca într-un lanț condițiunile existenței noastre pentru mântuirea tuturor.

Trebuie să ne simțim și înțelegem cu acurateță unul pre altu, pentru ca să facem de rușine viclenia inamicilor noștri comuni, a căror țintă rămâne totdeauna aceeași și cari nu vor nimic mai puțin decât *de a ne dezbină întotdeauna*. *Nici un popor să nu se lase sedus de la flamură comună prin promisiuni cari se inspiră doar conducătorilor săi*. *Să ne aducem aminte de trecut, care ne-a învățat cu mii de fapte atât de amare cum că numai o solidaritate tare poate să ne îdestuleze și să îndeplinească toate la care suntem îndreptățiți*. *Să ne ferim din calea ademenirilor contrariilor, fie ele cât de strălucite!*

Știm cum că boemul și moravul vor rămâne tari și neclintiți pre lângă declarațiunea lor, știm cum că polonul va păstra dreptul său în deplina lui măsură, știm cum că slovenul și triestinul se vor aranja după trebuințele lor și că tirolezul va ține la vechile stipulate ale țării sale, la privilegiile și drepturile sale, însă toate acestea se pot pre bine regula astfel încât totul să se întâmple în înțelegere comună, căci numai prin această înțelegere putem garanta unei nouă și mai bune stări de lucruri o durată sigură. Poate că se vor ridica voci și din celelalte țări germane ale imperiului, ale căror conducători de până acum au feștelit-o cu doctrinarismul lor; voci cari să se decidă imperativ pentru *noua alianță a popoarelor*

„Fiecăruia ce-i al lui și tuturor drept și îdestulare” – asta să fie deviza noilor confederați. Din această deviză însă să vadă și compatrioții noștri germani din Boemia și Moravia cum că noi nu căutăm nicidecât ca să-i suprematizăm cumva.

„Cu toți germanii din Austria se vor înțelege declaranții boemi mai curând și mai lesne decât cu germanii din Boemia” – zise mai deunăzi un om de stat care se interesa foarte mult de cursul lucrurilor în imperiu, după cum ne informăm dintr-o știre demnă de crezut.

Oare această vorbă fatală, în care zace atâta durere și atâtea consecințe teribile, să rămână întotdeauna adevărată? Noi n-am cercat niciodată de a supremațiza pre germanii din Boemia. Îndată ce vor voi să facă pace cu noi, li întindem cu francheță și onestitate mâna noastră compatriotă, care voiește ca el să aibă aceleași drepturi pre care noi le cerem și pentru noi. „Foia nescrisă” pre care le-a lăsat-o deja declarațiunea noastră, deplina garantare a dezvoltării lor naționale pre lângă o cât se poate mai mare libertate politică și pre lângă selfgovernment municipal, toate acestea li stau încă spre dispozițiune. Din toată inima vrem odată o adevărată pace națională în țară și sfârșitul tuturor acestor certe și lupte carile sug măduva patriei noastre comune. Noi n-am dorit niciodată subjugarea unui popor prin celălalt, ci am recunoscut întotdeauna de semnul unui simț servil când o națiune voiește să facă din cealaltă serva ei umilită. *Însă tocmai pentru aceasta e de trebuință ca să se creeze o adevărată federațiune a popoarelor, în care unul să stea pentru toți și toți pentru unul; - o federațiune care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor și care să apere dreptul special al fiecărei țări, întrucât însă acest drept nu desprețuiește interesele celorlalți.*

De li se va succede popoarelor ca să fundeze această federațiune, atunci ea fiecă guvern o va primi de programa a sa și *va trebui să lucreze în spiritul ei.* Atunci nu trebuie să mai așteptăm o incertitudine nesigură, atunci vom avea în mâini garanția unui viitor cert și sigur și *nu vom mai lăsa să ne-o răpească nimenea.*

Până aicea ziarul „Politik”.

Va să zică, dacă presupunem cum că acest ziar e espresiunea opiniei publice a cehilor, atunci cehii cer o *federațiune* care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor ca atare; și se pare cum că aceasta ar fi și ideea celorlalte naționalități ale Austriei.

Ce fac românii pentru a se alia acestei idei? – Căci, vă încredințez, dacă românii vor lăsa să li scape și această ocaziune, dacă vor lăsa ca ideea să se localizeze numai la popoarele cari o manifestă în gura mare, dacă românii nu vor ajuta să generalizeze căderea constituțiunii din decembrie asupra imperiului întreg, atunci lupta noastră va deveni din ce în ce mai grea, căci în urmă nu va mai fi nimeni în opozițiune afară de noi, precând azi avem atâtea noțiuni cari au interese comune nouă și se luptă alături cu noi. În momentul când toate națiunile dau cu piciorul stărei de fașă a lucrurilor, numind-o *nesuferită și nesuportabilă*, au românii dreptul și datoria de a-i da cu piciorul, căci, pregetând și rămași singuri pre câmpul de luptă, nimeni nu se spăria de opozițiunea noastră singuratecă. Nepăsarea noastră ne pierde. Să nu ne mirăm dacă organele noastre de publicitate au devenit în timpul din urmă moi și împăcătioase; căci, cum zice mai sus campionul presei boeme, contrarii vor ști totdeauna să ametească capetele până și a conducătorilor noștri cu *promisiuni lucie, dar etern mincinoase.*

Cine ar crede cum că ungurii, chiar de-ar promite-o, vor găsi în ei atâta simț de dreptate încât să redeie, d.es., autonomia Transilvaniei, pre care au răpit-o fără consimțământul românilor? Și apoi neci nu avem noi să cerem de la unguri ceva, căci ei nu sunt competenți să ni dea nimic. Când un făcător de rele comite o infracțiune publică ori privată nu e făcătorul de rele instanța competentă de la care ai a cere îndărăt cele răpite, ci *justiția*. Se poate chiar ca justiția, rău informată, să fie legalizat apropierea făcătorului de rele; asta însă nu schimbă nimica din ființa dreptului, căci cu toate astea, a doua zi, justiția, bine informată, va revoca o sentință ori o aprobare nedreaptă. Această justiție până azi rău informată e tronul. Numai tranzacțiunile directe cu tronul pot ținea pre români pre terenul absolut al drepturilor lor; tranzacțiuni de altă natură însă, cari, unite cu umilire, să se subordoneze intereselor unei alte națiuni sunt periculoase, criminale chiar. Ce drept mai mult pot avea ungurii în această țară unde în număr sunt mai egali cu noi, unde, prin istorie sunt cu mult mai târziu veniți decât noi? Această influință binefăcătoare și îndreptătită asupra tronului trebuie să se eserciteze însă laolaltă și în același timp cu celelalte națiuni nemulțumite. A aștepta să culegem fructele semănate de alții e nedemn și periculos. Căci să ne aducem aminte cum că nimeni în Austria nu e obligat de a se face apărătorul nostru și răscumpărătorul drepturilor noastre afară de noi înșine. Azi foaia se întoarce și fiecare-și caută de interesele sale proprie. În principiu au și început organele opozițiunei a *localiza* reforma Austriei, astfel încât noi, necercând de a o generaliza, ne vom trezi din nou cu renumitul răspuns: „A plânge putem, dar a ajuta nu”, căci ei [î]și vor fi isprăvit trebile și ne vor lăsa pre noi în voia sorții și a neenergiei noastre.

Să ne grăbim dar de a ne declara solidari cu națiunile nemulțumite ale Austriei; să pășim la o activitate comună cu ele, căci mâni va fi chiar prea târziu, mâni chiar se vor bucura *numai aceia* de fructele răsturnării constituțiunei cari *vor fi ajutat a o răsturna*, mâni nu va mai vrea nimeni să primească mâna de înfrățire a unui popor fără energie, spre a căpăta în schimb o nouă piedecă în drum, pre unguri. Ungurii chiar tind într-acolo ca să localizeze reforma Austriei; să nu lăsăm timp popoarelor ca să vadă cum că, întru reconstrucțiunea Austriei, inamiciția ungurilor se poate încungiura. Românii au nenorocirea de a nu avea încredere în puterile lor proprie; noi nu ne-am convins încă cum că: *puterea și mântuirea noastră în noi este!*.

(Articol apărut în *Federațiunea*, III, nr. 34, 10/22 aprilie 1870, p. 131-132, sub
semnătura Varro)

DECLARAȚIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Copcea Florian

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE: Copcea Florian, 28.06.1952, Sat Valea Copcii, Comuna Șimian, Județul Mehedinți, România.

STUDII: elementare, generale și liceale

Facultatea de Management, Universitatea „Hyperion” (1991-1994).

Facultatea de Drept, Târgu Jiu (1998-2002)

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ: Ziarist și scriitor

DOMENII DE ACTIVITATE ȘTIINȚIFICE: critică și istorie literară, cercetător în cadrul unor programe europene și în redacțiile revistelor Lumina (Republica Serbia), Curtea de la Argeș, Vorba Noastră, Noul Literator, Confluente literare și în Editura Lumina.

PARTICIPĂRI LA FORURI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE: *Contemporaneitatea lui Eminescu* – Suceava, Drobeta Turnu Severin, (1990 – 2011), *Românită și latinitate în U.E.* – Craiova, 2009 – 2010; *Filologia modernă. Realizări și perspective în context contemporan*, Chișinău, 2011; *Memorialul Radu Flora*, Serbia, edițiile 2009 și 2011, Novi Sad, Serbia; Simpozionul *Literatura română din Banat – Banatul în literatură*, Zrenianin, Serbia, edițiile 2011 și 2012; Simpozionul „*Mihai Eminescu*”, Uzdin, Serbia, 1990 – 2011; în lecturi publice pe care le susțin în cadrul unor programe ale Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, Uniunii Scriitorilor din România și Societății Scriitorilor Danubieni.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE PUBLICATE (selectiv):

-*Eseu despre poezie*, Editura Lumina,

-*Personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea lui Titu Maiorescu*, G. Ibrăileanu, Perpessicius Vladimir Streinu și T. Vianu, Revista de științe și artă în tranziție, Novi Sad, Serbia, Europa nr. 8 (AN. IV) 2011, pg. 59-65.

-*Eminescu – valoare europeană și universală*, Revistă de cultură universală, Constelanții diamantine, nr. 9 (AN II) 2011/septembrie (pg. 41-42).

-*Modelele intelectuale și lirice ale logosului eminescian*, Lumina, nr. 1/2012, Panciova, Serbia.

-*Eminescu și nici un sfârșit*, revista Columna, Târgu Jiu, nr. 8/2009.

-*Eminescu, la infinit*, revista Confluente literare, Târgoviște, nr. 30/2009.

-*Sub semnul lui Eminesc*, monografia „Trecut-au anii...”, Ed. Lumina 2008.

-*De ce este contestat Mihai Eminescu*, monografia „*Timpul crește-n urma mea...*”, Ed. Lumina 2010.

-*Mihai Cimpoi – zeul (ne)ascuns al culturii române*, dialoguri, Ed. Lumina, 2011.

-*Însingurarea zeilor*, (ediție revăzută), monografie, Ed. Lumina, 2010.

-*Arhetipurile poeziei*, monografie, Ed. Lumina, 2010.

-*Conștiința europenității exprimată în lirica eminesciană*, Tibiscus, nr. 3/2011, Serbia.

-*Eminescu între național și universal (I)*, revista *Curtea de la Argeș*, nr. 10 (11), octombrie 2011, p. 16.

-*Eminescu între național și universal (II)*, revista *Curtea de la Argeș*, nr. 11 (12), noiembrie 2011, p. 14-15.

-*Personalitatea europeană a lui Eminescu (I)*, revista *Curtea de la Argeș*, nr. 1 (14)/ ianuarie 2012, p. 8.

-*Personalitatea europeană a lui Eminescu (II)*, revista *Curtea de la Argeș*, nr. 2 (15) /februarie 2012, p. 8-9.

-*Literatura română. Deschidere spre universalitate*, revista *Piramida*, Zrenianin, Serbia, nr. 3/2011, p. 58-63.

-*Conștiința europenității exprimată în lirica eminesciană*, în monografia *Când amintirile....*, Editura Lumina, 15 ianuarie 2012, p. 11-20.

-*Modelele intelectuale și lirice ale logosului eminescian*, revista *Amfitrion*, nr. 3-4/ 2011, p. 59-64.

-*Eminescu: Ideea europeană*, Editura Lumina, 2014.

PARTICIPĂRI LA PROIECTE ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE:

-Congresul Spiritualității Românești – Băile Herculane, 1997;

-Românitățe și latinitățe în Uniunea Europeană – Craiova, 2008;

-Dicționarul graiului românesc din Serbia – 2011;

-Memorialul Radu Flora (Serbia, 2011-2012).

PREMII :

-Premiul Uniunii Scriitorilor din România, 1997.

-Premiul Eminescu, 2004, 2007, 2009, 2011, Suceava, Craiova și Drobeta Turnu Severin.

-Podul lui Traian, Lumina, Sf. Gheorghe, Tibiscus (Serbia).

-Premiul pentru istorie literară al Universității Novi Sad, Serbia.

-Meritul academic al AȘM, 2013.

DATE DE CONTACT:

Adresa: Sat Dudașu, Comuna Șimian, Județul Mehedinți, Romania.

Tel/Fax – 0252/326624

Mobil – 0723/806431

Email: mehedinti@agerpres.ro